

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

Барвисте коромисло

Хрестоматія із щоденником читача

4 клас

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 821.161.2(075.2)

П47

Позакласне читання. Барвисте коромисло. Хрестоматія із щоденником читача : 4 кл. / упоряд. Л.П. Вашків, О.П. Онишків. — П47 Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2022. — 288 с.

ISBN 978-966-10-6969-4

Посібник містить цікаві художні твори українських та зарубіжних письменників, кращі зразки дитячого фольклору, поезії, міфи, легенди, казки, байки.

Упорядники ставили за мету зібрати найширше коло читання, яке б сприяло вихованню у дітей бажання читати художню літературу, любити рідну мову, розвивати мовлення й активізувати творчі здібності.

Відповідає Державному стандарту початкової освіти та Типовим освітнім програмам.

Для учнів та вчителів початкових класів.

УДК 821.161.2(075.2)

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

ISBN 978-966-10-6969-4

© Навчальна книга — Богдан, виключна
ліцензія на видання, оригінал-макет, 2022

I. “Книги — морська глибина...”

ДЕЩО З ІСТОРІЇ КНИГИ

З давніх-давен люди прагнули знань.

Від одного покоління до іншого усно передавалися відомості про речі, що допомагали людям вижити: як добути вогонь, як хліб виростити, кого слід поважати, а кого ненавидіти ...

Проте, як відомо, людська пам'ять — не такий уже й надійний засіб зберігання і передачі різноманітних знань.

Отож, прадавні люди, аби здобути у важкому труді знання краще засвоювалися наступними поколіннями і не губилися ані в часі, ані в просторі, вигадали письмо, тобто засіб закріплення, зберігання і передачі інформації.

Зрозуміло, що здобуті народом знання, викладені письмово, треба було укласти в найзручнішу форму, тож люди й замислились: а як же це зробити?.. Так у прадавньому Вавилоні, десь із п'ять тисяч років тому, з'явилися перші “книжки”.

Але що то були за книжки!

Їхніми сторінками слугували глиняні таблички, на які за допомогою гострих паличок наносили знаки.

У цьому письмі літери мали вигляд клинів. Після заповнення такої “сторінки” знаками її обпалювали на жаркому вогні. Це письмо отримало назву — клинопис. Зрозуміло, що така клинописна “книга” складалася із багатьох-багатьох сторінок.

А для того, щоб перенести не те що цілу бібліотеку, а навіть одну “книжечку”, її власникові доводилося наймати не одного носія!..

Тепер уяви собі, якби твої шкільні підручники були б саме такими “книжечками”. Щоб узяти їх до школи на уроки, тобі довелося б замість ранця придбати потужну вантажівку!..

Отже, вигадавши перший тип книги, люди замислилися, як її вдосконалити. В II столітті до нашої ери вони навчилися робити зручні і, порівняно з клинописними, “легкі” книги.

Робили їх у місті Пергам, що розташувалося у Малій Азії. Саме тут почали виробляти дивний “папір”.

Телячу шкуру вимочували, старанно вишкрібали з обох боків, вибілювали у вапні, натягали на спеціальні рами і сушили.

Коли шкура висихала, її знімали, охайно обрізували — й виходив гладенький, тонкий і дуже міцний “папір”.

На ньому було легко і зручно писати, але це було дуже відповідальне писання. Адже цей “папір” коштував надто дорого, на ньому не можна було писати абияк. Від назви міста, де його виготовляли і звідки вивозили, цей “папір” називали “пергамен” або “пергамент”.

Звичайно, порівнювати книги, написані на пергаменті, з клинописними не варто, та все ж вони були недоступними багатьом людям. Адже для виготовлення бодай однієї книги потрібно було забити не один десяток телят!

Уявляєш, скільки отар треба було, аби зібрати лише невеличку бібліотечку з твоїх улюблених книжок, написаних у такий спосіб?!

А де б ти її розмістив?

В Україні пергаментом користувалися ще порівняно недавно — чотириста років тому. На ньому писали важливі документи.

Нині пергамент можна побачити в музеях, де зберігаються старовинні книги.

У ранньому середньовіччі давні єгиптяни навчилися виробляти з болотяної тростини, що сягала заввишки 5 метрів, папірусні аркуші. Це була надзвичайно складна та об’ємна робота.

Уяви собі: спершу товсту частину стебла рослини розрізали на 10-12 смужок. Смужки підсушували на сонці, а потім замочували у воді.

Через добу їх витягали з води і відбивали дерев'яним молотком.

Щоб смужки стали м'якими, гнучкими й прозорими, їх треба було замочувати і відбивати молотком тричі. Ще вологі, їх складали на шматок полотна так, щоб одна смужка трохи накладалася на іншу. Зверху, тільки вже впоперек, клали ще один ряд смужок. Відтак все це накривали шматком сухого полотна.

Це і був майбутній аркуш паперу, який називали папірусом.

Потім його клали під прес, час від часу змінюючи вологе полотно сухим, аж поки аркуш не робився зовсім сухим.

Яким же він був, цей папірусний аркуш? Він мав ніжний світло-бежевий колір і красиву сітчасту поверхню.

Написану на папірусі книгу не складали, а згортали у сувій.

Найдовший серед знайдених сувоїв папірусу має понад 40 метрів довжини.

А де й коли з'явився наш, сучасний папір, який виготовляють з деревини?

Папір, який ти знаєш, винайшов китаєць Чай Лунь ще в другому столітті нашої ери.

Проте на європейські землі він потрапив значно пізніше — в одинадцятому чи дванадцятому столітті.

Коли папір з'явився на українських землях, сказати важко, бо через війни й пожежі старовинних документів, написаних на папері, збереглося мало. Найстарішому документові вже минуло шістьсот років.

Папір сьогодні — твій великий друг. На ньому ти вчишся писати, з його допомогою довідуєшся про все, що діялось і діється у світі.

На папері увічнено все те найкраще, найзнаменніше, чого досягло людство.

Алла Коваль

ПЕРША БІБЛІОТЕКА КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Серед пам'яток минулого Києва — знаменитий архітектурний комплекс XI–XVIII сторіч Софія Київська. Його центральна споруда — Софійський собор, закладений в XI сторіччі з наказу київського князя Ярослава, якого за прихильність до наук народ прозвав Мудрим, на честь перемоги над печенігами. Собор — не тільки неперевершений пам'ятник старовинної архітектури, а й меморіал воїнської слави наших предків.

Починаючи з часів Ярослава, Софія стає важливим культурним центром східнослов'янської держави. У Софійському соборі був свій скрипторій, а також перша відома нам бібліотека, закладена Ярославом.

Слід пам'ятати, що друкарських верстатів ще не було. У своєрідних майстернях-скрипторіях працювали переписувачі книг. Скрипторії обладнували при княжому дворі, при монастирях. А там, де книги переписували, там їх здебільшого й зберігали.

Досить часто київські князі бували фундаторами таких бібліотек. Про Ярослава літописець повідомляє: “Ярослав же ... любив книги і, багато їх переписавши, поклав у церкві Святої Софії, котру створив сам”.

Портрет князя, витесаний із кам'яної брили, встановлено вдячними нащадками 1969 року в дворі заповідника напроти Софійського собору. Цей пам'ятник споруджено на честь заснування Ярославом першої на Русі бібліотеки. На камені вирізьблено слова з літопису, який звеличує князя за те, що той “сіяв у серцях людей книжну мудрість”. У літописі підкреслюється та “велика користь”, яку дає людям книжне вчення.

На жаль, ми не знаємо, які саме книги були в бібліотеці Ярослава, не знаємо й того, яка доля спіткала це старовинне книгосховище. Однак про одну книгу з Ярославової книгозбірні можемо дещо розповісти. Йдеться про так зване “Реймське Євангеліє” — цікаву пам'ятку давньоруської писемності, пов'язану з далеким минулим славного Києва.

Нам відомо, яким високим авторитетом користувався двір Ярослава Мудрого, як уміло він налагоджував дипломатичні відносини з багатьма країнами. З могутньою Ярославовою державою намагалися підтримувати дружні стосунки, а дехто з королів (як, наприклад, Угорщини, Норвегії, Франції) вважав для себе за честь поріднитися з великим князем. Так, року 1048 у Київ прибуло посольство французького короля Генріха I. Просили руки юної князівни Анни Ярославівни.

Багатий посаг повезла з собою Анна в далеку країну. Та, як розповідають давні перекази, взяла вона з собою ще одну коштовність — рукописне Євангеліє, бо всі доньки Ярославові любили книги, були освічені. Зберігся документ, на якому французький король замість підпису поставив хрестик, а донька київського князя вивела чіткою кирилицею: “Анна-регіна” (“Анна-королева”).

Вінчалася Анна з Генріхом у соборі міста Реймса — стародавньої столиці Франції. Під час урочистої відправи Анна поклала на олтар написане кирилицею Євангеліє. І відтоді, протягом багатьох віків, французькі королі, посідаючи престол, присягали на цьому Євангелії, що його в далекому XI сторіччі привезла у Францію київська князівна.

Ця книга збереглася до наших часів. У сучасному вигляді вона складається з двох частин.

Перша, яку й привезла з собою Анна Ярославівна, написана кирилицею, друга — глаголицею вже в XIV сторіччі. Хто й коли завіз її до Франції, навіщо прилучив до першого Євангелія, ми поки що не знаємо.

Переказав Віктор Близнець

ВЕЛЕСОВА КНИГА

Усе це трохи нагадує детективну історію.

Громадянська війна на Україні. В одному з маєтків білогвардійський офіцер Ізенбек знаходить загадкові дощечки, на яких незрозумілими літерами нанесено якийсь напис. Інший на його місці, певно, не надав би їм жодного значення, а він не знати навіщо забрав знахідку з собою. Були ті дощечки в боях, серед смертей і вогнів, під посвистами куль і вибухами снарядів. А по деякім часі разом з Ізенбеком опинилися аж у Бельгії, куди він емігрував.

Там дощечки потрапили на очі спеціалістів, які зробили з них фотокопії. Саму ж знахідку офіцера згодом хтось украв. Отак і загубилися її сліди. Ні сам Ізенбек, ні ті, хто дощечки перефотографовував, уже не могли продемонструвати їх науковому світові, який зацікавився змістом написів, запідозривши, що це — важлива пам'ятка давньої слов'янської писемності. “Дощечки Ізенбека” (так спершу іменували в науці ті тексти) дали поштовх до багатолітньої дискусії, яка не вщухла й сьогодні.

Після перших варіантів перекладу (а їх з'явилося чимало) “дощечки Ізенбека” одержали ту назву, під якою вони сьогодні й знані в науці: “Велесова книга” або “Влес книга”. Велес, як відомо, у давніх слов'ян-язичників — один із найшанованіших богів. Винесення в назву його імені — це не тільки підкреслення того, що твір народився в давні язичницькі часи. З цього погляду особливо важливими для розуміння всього пафосу “Велесової книги” можуть бути ось такі слова з шостої дощечки: “А греки, хочачи охрестити нас, аби ми забули своїх богів, сподівалися, що в такий спосіб вони повернуть нас до себе та зроблять з нас своїх невірників”. Значна частина дослідників, посилаючись на ці слова, вважає, що “Велесова книга” — це оборона віри предків, клич на захист давніх духовних святинь, зневажених на Русі в часи Володимира Святославича після прийняття християнства.

“Тримайтеся, браття наші, плем’я за плем’я, рід за рід і бийтеся за себе на землі нашій, яка належить нам і ніколи іншим, се ж бо ми є русичі, славителі богів наших”, “А де впала кров наша, там є земля наша, і це вороги знають ...” — ось такими нагадуваннями і закликами сповнено текст “Велесової книги”. Читаючи це, відчуваєш, що невідомий автор твору веде з кимось приховану полеміку. І — не тільки з проповідниками християнства, прийняття якого він вважає великим злом для Русі, оскільки вона, на його думку, втрачала всю свою національну самобутність і зраджувала рідних богів. Вістря його полеміки спрямоване проти тих місць “Повісті врем’яних літ”, де йдеться про князів Аскольда й Діра, з якими буцімто пов’язана версія про завоювання київського престолу вихідцями з чужинецьких (як називали їх у давнину, варязьких) земель. Отже, “Велесова книга” має яскраво виражене ідеологічне забарвлення. Вона — випад проти так званої норманської теорії походження руської державності. Не випадково автор її постійно наголошує: “... Кров наша просто рече, що єсьми русичі, не слухайте ворогів ...”

Значна частина вчених (здебільшого з нашої країни) категорично стверджує: “Велесова книга” — зухвала і загально майстерна підробка. Часи її народження — не сива давнина, а початок двадцятого століття, коли в науці особливо загострилася боротьба різних шкіл довкола питання походження державності Русі. Серед їхніх аргументів — не тільки те, що “дощечки Ізенбека” ніколи не були на очах наукового світу, що хімічного аналізу тієї знахідки, який визначив би її справжній вік, ніхто ніколи не робив. Серйозні претензії до тексту мають і лінгвісти, котрі говорять, що в ньому є ті лексичні елементи, яких у давньоруській мові просто не було. З ними солідаризуються й історики язичництва. “Велесова книга” подає ось такий довгий перелік слов’янських богів: Білояр, Лад, Купало, Сінич, Житнець, Вінич, Зернич, Овсянич, Просич, Студень, Ледич, Лютець, Птичець, Звіринець, Мілич, Дождець, Погодець, Ягодець, Пчолич, Ростич, Ключень, Озорець, Вітрич, Соломич, Грибич, Лович,

Бесідець, Сніжич, Странець, Свідич, Радич, Світич, Крович, Травич, Стеблич, Родич, Маслянець, Живич, Відич, Листвич, Квітич, Водич, Звіздич, Громич, Сімич, Липець, Рибич, Березич, Зеленець, Горич, Страдич, Спасич, Мислич, Гостич, Ратич, Странич, Чурець та Родич.

Але ж кожне плем'я мало суто своїх богів, яким воно поклонялося, і часто не визнавало божественних покровителів інших племен. Автор “Велесової книги” теж мав би належати до якогось одного племені й поклонятися своїм “рідним” богам. Не міг же він належати до всіх племен. І цей аргумент також не можна не брати до уваги.

Отже, загадку “Велесової книги” все ще остаточно не розгадано. У дискусіях про неї звучить чимало гіпотез. Можливо, майбутні часи дадуть нам вичерпні відповіді на всі пов'язані з нею запитання.

За Михайлом Слабошпицьким

II. Скарби усної народної творчості для дітей

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ КАЗКИ

Козаки і смерть

Ішло двоє козаків степом. Надибали дерево й сіли в холодку. Один на бандурці пограває, а другий слухає. Коли се один і каже:

— Ой братику, біда! Смерть іде!

А воно, бачите, в степу так здалека видно.

— Ну, то що? — каже той.

— Та вона ж нас постинає! Тікаймо!

— Е ні, брате, не подоба козакам утікати! Та й спека он яка чортяча, не дуже-то й підбіжиш! Будем уже сидіти. Раз мати на світ родила, раз і помирати!

— Чи так, то й так!

Сидять. Надійшла смерть і каже:

— Оце й добре, що я вас, волоцюг, спіткала. Годі вам гуляти та розкошувати, у шовкових жупанах ходити та мед-вино пити. Ось я вас із світу зжену, косою голови постинаю!

— Стинай, — каже один козак, — на то твоя сила й воля! Тільки дай мені, милостива пані, перед смертю люльку покурити!

— Ну, — каже смерть, — коли ти мене милостивою панею назвав, то вже кури собі!

Вийняв козак люльку та як закурив! А тютюн добрячий, міцний, — як пішов од його дух та дим, то смерть аж набік одійшла.

— Оце, — каже, — який поганий дух! Як се ти таку погань куриш?

— Та що ж, — каже козак, — так мені суджено!

Як розійшовся дим та дух, смерть знову приступила:

— Ну, — каже, — покурив, тепер я вас обох постинаю!

— Стривай, милостива пані, дай і мені пільгу! — каже другий козак. — Дозволь мені перед смертю табаки понюхати!

— Нюхай, — каже, — та знай мою добрість.

Вийняв той козак ріжка, бере понюшку, а сам думає, як би йому призвести смерть, щоб вона понюхала!..

Нюхнув на один бік, нюхнув на другий, крекнув, бо табака була добре заправлена: там до неї було й чемериці, й тургуну, й перцю додано для мощі, щоб у носі крутило.

— А що ж воно, добре? — пита смерть.

— Та як кому! — каже козак.

— Ану, дай спробувати! — просить смерть.

— На, милостива пані!

Як нюхнула смерть, як закрутить їй у носі, як чхне вона — аж косу впустила!

— Цур же йому, — каже, — яке погане! Ще поганіше, ніж той дим! І як се ти таке паскудство вживаєш?!

— Отак, як бачиш! — каже козак. — Приймаю муку цілий вік, бо так уже мені пороблено чи наслано, — бог його зна! Мушу терпіти ...

— А! — каже смерть. — Коли так, не буду ж я вас косою стинати! То не штука — вмрти, а от ти чхай іще п'ятдесят літ!

От таким чином і визволилися козаки від наглої смерті.

ЛЕГЕНДИ

Синевирське озеро

Серед дрімучого лісу стояла хатка, а в ній чоловік жив, на ім'я Микола, зі своєю жінкою Марією. Жили тут уже чотирнадцять років, і пан, якому належали навколишні ліси, про них нічого не знав.

Микола й Марія мали сина Івана. Народився він скоро по тому, як батьки поселилися серед лісу. Спершу бідували, їсти не було чого, та для Йванка роздобували по кілька яченок, ловили йому птахів, зайців. Працювали тяжко, а їли тільки

те, що давала природа, ліс. Бувало, рибину зловлять у річці, іноді вдавалося й дикого вепра впіймати. Вепра ловили так: викопували яму, огороджували з усіх боків і тільки підхід до неї залишали вільним.

А за чотири роки помалу спромоглися й на корову, теличку, кобилу, дві кози та кілька овець. Тоді вже поставили собі хатку, а біля неї хлів, викорчували навколо ліс, відгородили поле. Посадили картоплю, посіяли жито й овес. Та й прийшов достаток. І м'яса вистачало з дичини — Микола ходив на лови і приносив зайця, сарну чи оленя. А Марія сиділа вдома, пряла, гралася з малим п'ятилітнім Іванком.

Іванко ріс, набирав сили. Батько приходив із полювання, брав його на руки, поплескував, давав у руки рушницю. І мали батько з матір'ю велику втіху.

Коли вже Іванко підріс, ходив із батьком на полювання. Умів точно цілитися і вправлявся у стрільбі так, що влучав у позначку на дереві. Коли досяг сімнадцяти років, був уже прекрасним стрільцем.

А тоді помер пан Челецький, якому належала вся земля довкола. Наслідником був його син Олодар. Люди знали від панських слуг, що Олодар учився в Будапешті, і те чуже місто геть його зіпсувало. То було видно вже з його поведінки та мови.

Новому панові люди приносили дарунки. Бо такий звичай був тоді — щось дарувати своєму панові. А пан собі все записував, і той, хто дав великий або кращий дарунок, мав трохи попуску в сплаті податків.

Микола не знав, що подарунки мусять приносити тільки піддані. Він узяв оленьчі роги, шкурку дикої кішки, зробив чучело гірського орла й пішов до панського двору.

Пан радо прийняв дарунки, похвалив Миколу, відтак запитав, як іменується. Вчувши, що це дарунки від Миколи Полісника, пан захотів знати ще й число Миколиної хати. Але числа лісова хатка не мала. Здивувався пан, коли таке вчув, — як то може бути, аби на його маєтку був чоловік, йому не підданий? І нараз попередив, що Микола буде платити

податок за полювання, а також подушне за воли, за вулики і три дні на тиждень працюватиме на пана. Микола відговорувався, що живе далеко і не зможе приходити на роботу. Але пан дав на те пораду: найняти за себе робітника.

Сумний повернувся Микола додому. Сів за стіл і згадував, як замолоду, коли ще був дужим і здоровим, ходив робити на пана. А тепер, через багато років, його спіткала та ж доля. А гадалося, що тут, у занедбаному куточку, його мине та повинність.

Марія подала вечерю і нараз помітила, що з Миколою щось негаразд. Та й Іван допитувався, як ходилося.

Махнув Микола рукою, мовив:

— Прийшла й наша біда, пан хоче, аби ходив я до нього на роботу. А я вже доста на панському наробився.

Договорив та й почав їсти.

Випитувала Марія, як то сталося, але Микола не відповідав.

На другий день пішов Микола із сином до лісу. Було то під зиму, можна було вполювати тетерюка та рябчика.

Тихо пройшла над лісом осінь та зима.

І знову почало сонце пригрівати, сніг танув. Настала знову красна верховинська весна, сповнена свіжості й квітів.

Микола мав повно роботи в городі. Коли докінчив роботу, почав лаштуватися з Іваном у дорогу по ріці до Біловарців. Дорога водою тривала три тижні.

Підготував плота, на ньому поставив колибу з оленьчої шкіри й загородку для двох коней — мілиною пліт доведеться тягнути, а назад із Хуста вертатися на конях, бо пливти Теремлю супроти течії неможливо.

Микола настелив на плоті тесані дошки та й вирушив одного ранку в дорогу. Гадав заpastися зброєю з патронами та й для Марії якісь дарунки привезти. Відпливли зрана з таким розрахунком, щоб минути панський палац ще до схід сонця, бо пізніше можуть їх помітити.

В акурат вчасно пощастило їм проплисти.

Марія зосталася вдома сама. Доглядала за худобою, поралася на городі з картоплею, зелениною, бобами. Чекала, що Микола

привезе борошна на щоденний харч, а може, й білої муки на святковий калач.

Держалася весь час близько коло хати. Якраз підновлювала поношену одіж і підспівувала собі, коли над'явилися панські гайдуки. Вони відразу здогадалися, що чоловіка вдома немає — бо хата була зачинена, а господиня сиділа за хатою на осонні. Зажадали гайдуки від Марії, щоб податок відразу сплатила, а на завтра із сином та чоловіком до панської роботи стала.

І відповіла Марія, що з родиною живе тут багато років, а податків не платила, бо не має перед паном повинності. Гайдуки довго з нею не панькалися, забрали, що було краще з одягу, сувої полотна й зібралися геть. Та нехотячи Марія проговорилася, що Микола подався з сином річкою з кедровими дошками та з іншим крамом до Біловарців. Це розлютило гайдуків: як же так, Микола вирушив у далеку дорогу без панського дозволу? І розбіглися гайдуки по обійстю, почали відганяти худобу. Декотрі спустошували городець. Марно благала їх жінка — ніби й не чули, поверталися до неї спиною.

Тоді Марія пішла в комору, взяла рушницю, вернулася й знову стала коло хати. Рішуче попросила гайдуків відійти негайно своєю дорогою. Та вони тільки насміхалися — мовляв, і в дерево не влучить, не те, що в людину. Й далі чинили своє.

А було їх п'ятеро.

Не благала більше Марія, вистрелила.

Схопилися гайдуки за шаблі, кинулись до неї. Тепер Марія вже стріляла в них. Двох убила. Інші троє схопили мертвих, кинули їх на коней і галопом помчали до пана.

Як почув пан, що сталося, наказав Миколу побити, а сина його негайно відправити на війну. Але потім передумав: ліпше з помстою вичекати, доки Микола повернеться і дасть привід його взяти. Бо тепер заслужила кари сама лише Марія.

І в лісовій хатці знову стало спокійно. Марія мирно жила собі далі.

А Микола з сином якраз тим часом вигідно продали дошки,

оленячі роги, хутро з диких звірят. Одну половину плота заклали накупленими товарами й вирушили по Тисі до Хуста. Там продали пліт на дрова. З Хуста вирушили на конях, продукти везли з собою.

Коли повернулися додому, у Верхній Синевир, переповіла їм Марія, що зазнала від панських гайдуків і чому ті приходили.

Розлютився Микола, рушив просто до панського палацу. Слугам сказав, що має невідкладну розмову з паном, і то лише віч-на-віч. Пан не хотів допускати Миколу до себе. Та й Микола не здавався, доводив, що має дуже важливе слово і перед слугами його казати не може.

Лише тоді пан дозволив впустити Миколу до нього в окрему кімнату.

Першим ділом Микола спитав пана, яким правом той жадає від нього податку — від людини не підданої, як пан взагалі посмів посилати гайдуків, аби від простої людини брали замість податку одяг і худобу.

Миколині слова тільки розлютили пана. Порадив язик тримати за зубами, бо інакше доведеться силою рота затуляти ...

За хвилю Микола вийшов із палацу. Слугам сказав, що пан про щось роздумує, і ті його випустили.

Тоді Микола не думав про себе, лише про дружину й сина.

Слуги довго чекали, коли пан вийде. Але до самого вечора не дочекались. Сказали про дивну панову поведінку його пані. Та зайшла до кімнати й побачила свого чоловіка мертвим — був пробитий довгим ножом.

Не заплакала, тільки сказала:

— Багатьох людей мучив і не боявся. Та й віл, коли його газда б'є, може так притиснути своїм рогом, що й душу віддаси. За всі кривди є помста.

Так Микола став розбійником-месником. А за ним пішли многі, хто думав так, як він.

Вдова Челецька за недовгий час знову вийшла заміж. Дістала собі за чоловіка польського пана Чвіріцького. Був то вельми суворий, але обережний чоловік. На самоті ніколи не залишався

з простолюдином. Коли виходив із двору, супроводила його ціла сотня вояків. Селянин, що йшов випадково дорогою, мусив уже віддалік піднімати обидві руки й тримати їх над головою. А пан інколи йшов так гордовито-повільно, що у селян уже й руки боліли, а опустити їх не могли — відразу б вояки скарали нагаями до крові.

Раз навесні вибрався пан Чвіріцький полювати. Не лише на звірину, а й на людей. На тих, що втекли з його села і держалися Миколи.

А розбійники були якраз на ловах у лісі. З ними був і Миколин син. Вдома залишився сам лише Микола.

Прийшов пан із двомастами вояками і почав оточувати хату. Микола спав і нічого не помітив. Розбудила його Марія.

Скочив Микола на ноги, схопив рушницю та й почав стріляти. Вояки сховалися за хату і попри стіни кралися до входу.

П'ятнадцятьох вояків застрелив Микола, але інші обскочили таки його і зв'язали.

Стрілянину біля хати вчули розбійники в лісі й негайно повернулися. Але ні Миколі, ні Марії допомогти не встигли — обоє були спіймані.

Розбійники розділилися на дві частини. Перші перекрили дорогу там, де з одного боку була прямовисна скеля, а з другого — Терєбля. Другі переслідували вояків по п'ятах.

Розлючені вояки потягнули полонених до високого дерева й повісили, ще й пострілами з гвинтівок розстріляли. А мертві тіла скинули у вир Терєблі.

Познущалися вояки зі своїх жертв, а розбійники тим часом оточили пана, що відстав. Мусив їм здатися й пристати на всі їхні вимоги. Всі розбійники на тому заспокоїлися, лише Йван хмурич чоло і не приховував люті.

Відпустили розбійники пана з п'ятьма жовнірами і дозволили йти додому. Інші вояки, що zostалися живими, покидалися у вир гірської Терєблі.

Але пан, як тільки повернувся, скликав п'ять тисяч жовнірів,

і все те військо жило на утриманні сільського населення. І з усіх усюд посипались прокльони.

Коли впіймали вояки розбійника — страшною карою його карали.

Раз новорічної ночі розбійникам пощастило проникнути в панський осідок. Замок запалили, а в ньому згоріли і пан, і всі, хто був із ним. З того часу на попелищі було чути нарікання душ тих людей, що загинули із-за пана.

Як загинув пан, розбійники стали спокійними вівчарями. Випасали й доїли овець. Але з часом прийшли на те місце пастухи багатого графа з Польщі, й колишні розбійники мушили відійти на інші пасовиська.

У ніч на Іван-день те місце, де стояв палац, заломилося. Усі вівчарі та їхні вівці загинули. З глибини землі вдарила вода і витворила тут озеро — морське око, назване Синевірським озером.

Тільки місце, де стояв хрест, вода не залила. Там лишився острівець.

Через два тижні впливли з озера пастирська палиця та посуд, яким міряли молоко. То були останні сліди тих людей, що тут проживали. Прокляте місце так і запустіло. Навколо вирости дрімучі ліси.

Люди з околиці переказують, що в ніч на Іван-день тут чути страшний крик і шум, ніби світ пропадає. То голоси розбійників, які спалили палац, і загиблих у палаці людей. Люди бояться того крику. Кажуть, що хто це все почує, — оглухне, оніміє і до року помре.

Хто на Водохреща нап'ється води з озера, той зрозуміє мову, якою говорять між собою звірята. А коли в озері того дня викупатися, стане зрозумілою мова птахів. Якщо ж до води кинути кусень хліба, впіймати його на глибині ліктя і з'їсти, то можна буде зрозуміти мову рослин.

Кріт

Були два сусіди, які не могли погодитися на межі. Все один підорював межу, і через це тягалися по судах, процесувалися. Одного разу суддя сказав:

— Так уже мені надоїло з вами справу вести, що якби земля заговорила, де та межа має бути, то ми щасливі були б.

Той сусід, що все підорював межу, прибіг додому і каже синові:

— Завтра до нас на поле прийде комісія. Сказали, де земля заговорить, там і межа буде. Ходи на поле, викопаємо яму, я тебе там заховаю, а коли почнуть міряти, то ти озвися, що досі земля моя.

Викопали на сусідовім полі яму, заліз туди хлопець, старий зверху все замаскував — і добре.

Другого дня приїхали із суду, почали міряти землю, питають одного сусіда, де має бути межа, питають другого. Хитрий сусід показує межу на рівні того, де його син захищений. Другий сусід каже, що неправда. Тоді той говорить:

— То хай земля нам скаже, поки мое! Я по правді хочу.

Син хитрого сусіда озивається:

— Тут межа!

А чесний сусід каже:

— Коли ти так по правді говориш, то піди попід землю і на світ не показуйся.

Так судді присудили землю хитрому сусідові. Коли вони поїхали, він почав відкопувати сина, але на тому місці була тільки дірка. Він далі копати — а з сина кріт зробився.

Три перстені

Це було тоді, коли моя прабабка в попелі бабралася, а прадід повзав по подвір'ю. Жив-був чоловік, а в нього було троє синів. Коло його хати навіть кішка не могла втриматися, бо миші з голоду виздыхали.

Коли постарів чоловік і відчув, що прийшла його смерть, покликав своїх хлопців і сказав:

— Я, діти мої, буду вмирати. Залишаю вам лише три перстені. Як дуже вам тяжко буде в житті, то киньте перстень на землю — і сповниться вам одне велике бажання.

От розійшлися сини по світу. Старший син шукав собі людей, котрі би ним опікувалися. В одному селі зустрів господарів, котрі мали велике горе: їхні двоє діток росли горбатими. Він і сказав їм, що може зцілити їхніх дітей, якщо вони його годуватимуть і доглядатимуть.

Ті й погодились. Зажив він у достатку. Коли старі господарі повмирали, то їхні діти так тяжко працювали на свого благодійника, що знову погорбатіли. Побачив старший брат, що марно прожив своє життя, і з горя помер.

А середущий брат якось ловив рибу, випав із човна та почав тонути. Але шкода йому стало використувувати силу персня, сподівався сам врятуватися. І втонув.

Наймолодший брат жив убого, але цим не журився. Він мандрував по селах, заробляв на хліб і ніколи не думав про перстень. А коли знайшов собі любу дівчину, одружився і став з нею жити. Якось настав голодний рік. У хаті не було хліба. Жінка почала розпитувати, чи нема в нього родичів, аби їм допомогли. А він розповів жінці про батьків подарунок. І додав, що в нього нема бажання, заради якого міг би використати перстень. Жінка знала, що її чоловік мудрий і знає, що робить.

Та після великої спеки знялася в їхньому краї страшна буря. Хвилі зносили хати, худобу, людей. Тоді узяв чоловік свій перстень, кинув його на землю і сказав:

— Хай згине буря, хай води повернуться у свої береги, а села хай знову оживуть.

І так сталося. Люди прийшли до свого рятівника й почали питати, чому він не скористався своїм перснем, коли був голод.

— Хіба можна бути щасливим серед нещасливих людей? — відповів він. — Тепер відчуваю себе найбагатшим, бо зробив добро.

III. Скарби українського фольклору

НАРОДНІ ПІСНІ

Дід рудий, баба руда

Дід рудий, баба руда,
батько рудий, мати руда,
сам рудий, руду взяв,
бо рудую сподобав.

І руді музики грали,
і всі руді танцювали,
і дитятко маленьке —
і те трошки руденьке.

А в нашого Омелечка

А в нашого Омелечка
невеличка сімеєчка:
тільки він та вона,
та старий та стара,
та дві ляльки в колисці,
та дві няньки колише,
та по хаті двоє лазять,
а третього возком возять.
Та дві Христі в намисті,
та дві Насті в запасці,
та дві дівки косаті,
та два парубки вусаті,
і Андрон, і Харитон,
Парамон і Антон,
і Протас, і Панас,
і той парубок, що в нас;

і Горпина, і Уляна,
що полюбила Дем'яна,
і низенькая Килина,
що полюбила Мартина.
І зовиця білолиця,
і ще якась молодиця,
і ще ота мички миче,
що всякого за чуб смиче;
і ще отой Герасим,
що чоботи усім шив.
Отака сімеєчка
у нашого Омелечка.

Танцювала риба з раком

Танцювала риба з раком,
а петрушка з пастернаком,
а цибуля з часником,
а дівчина з козаком!
Цибуля дивується,
як хороше танцюється.

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВА ПОЕЗІЯ

У цьому дворку, як у вінку

У цьому дворку, як у вінку.
Щедрий вечір, добрий вечір,
добрим людям на здоров'я!
Там господар, як виноград,
там господиня, як калина,
його сини, як соколи,
її дочки, як панночки.
По саду ходили, сад садили.

Сад садили, сад поливали,
вищий мене, краший мене.

Чи дома, дома пан господар?

Чи дома, дома пан господар?
Щедрий вечір! Добрий вечір!
Добрим людям на здоров'я!
А я знаю, що він дома,
сидить же він кінець стола,
а на йому шуба люба,
а на шубі поясочок,
а на поясочку калиточка,
а в тій калиточці сім шеляжечків.
Сьому, тому — по шеляжечку,
а нам, братці, по пиріжечку.
А старим бабам паляниці,
щоб плодились бики і телиці,
барани і ягниці.
Скільки качечок, стільки дочечок;
скільки дубочків, стільки синочків.

Стоїт же, стоїт нова світлонька

Стоїт же, стоїт нова світлонька,
а в тій світлоньці тисовий столик.
При тім столику три гості сидят,
три гості сидят, три товариші:
єден товариш — ясне сонечко,
другий товариш — та місяченько,
третій товариш — та дробен дощик.
Сонце же мовит: “Нема над мене.
Як же зійду я в неділю рано,
зогрію ж бо я гори й долини,
гори й долини, поля й дуброви,
морози спадут, а роси станут”.

Місяць же мовит: “Нема над мене.
Як же зійду разом з зорями,
урадуют се гості в дорозі,
гості в дорозі, війська в обозі”.
Дробен дощ мовит: “Нема над мене.
Як же я піду три рази в маї,
а зрадує се жито, пшениця,
жито, пшениця, всяка пашниця.
Будут снопоньки, як повозоньки,
будут копоньки, яко звіздоньки”.

Коло води-моря ходили дівочки

Коло води-моря ходили дівочки,
коло Мариночки.
Купало!
Гратиме сонечко
на Йвана!
Пішли дівочки та по ягодки.
Коло води-моря ходили дівочки,
коло Мариночки.
Купало!
Гратиме сонечко
на Йвана!
Уже дівочки поплели віночки.
Коло води-моря ходили дівочки,
коло Мариночки.
Купало!
Гратиме сонечко
на Йвана!
Віночки не в'януть, дівочки не плачуть.
Коло води-моря ходили дівочки,
коло Мариночки.
Купало!
Гратиме сонечко
на Йвана!

Віночки потонули, дівочки сплакнули.
Коло води-моря ходили дівочки,
коло Мариночки.
Купало!
Гратиме сонечко
на Йвана!

Вийшли в поле косарі

Вийшли в поле косарі
косить ранком на зорі.
Ей, нуте, косарі, що нерано почали;
хоч нерано почали, та багато утяли!
До обіду покосили,
гострі коси притупили.
Ей, нуте, косарі, що нерано почали;
хоч нерано почали, та багато утяли!
По обіді оддыхали,
потім коси поклепали.
Ей, нуте, косарі, що нерано почали;
хоч нерано почали, та багато утяли!
Ополудні гребли сіно
і в валочки клали щільно.
Ей, нуте, косарі, що нерано почали;
хоч нерано почали, та багато утяли!
А ввечері холодком
клали копички рядком.
Ей, нуте, косарі, що нерано почали;
хоч нерано почали, та багато утяли!
Завтра рано треба встати,
у стіжечки поскладати.
Ей, нуте, косарі, що нерано почали;
хоч нерано почали, та багато утяли!
Як стіжечки покінчаєм,
по-козацьки погуляєм!
Ей, нуте, косарі, що нерано почали;
хоч нерано почали, та багато утяли!

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

Зажурилась Україна, бо нічим прожити

Зажурилась Україна,
бо нічим прожити:
витоптала орда кіньми
маленькі діти.
Котрі молодії —
у полон забрато;
як заняли, то й погнали
до пана до хана.
Годі тобі, пане-брате,
гринджоли малювати,
бери шаблю гостру, довгу
та йди воювати!
Ой ти станеш на воротях,
а я в закаулку,
дамо тому стиха лиха
та вражому турку!
Ой ти станеш з шабелькою,
а я з кулаками,
ой, щоб слава не пропала
проміж козаками.
Ой козак до ружини,
бурлака до дрюка:
от це ж тобі, вражий турчин,
з душею розлука!

Ой на горі та женці жнуть

Ой на горі та женці жнуть,
а попід горою,
попід зеленою
козаки йдуть.
Попереду Дорошенко
веде своє військо,

веде запорізьке
хорошенько!
Посередині пан хорунжий,
під ним кониченько,
під ним вороненький
сильне-дужий!
А позаду Сагайдачний,
що проміняв жінку
на тютюн та люльку,
необачний!
“Тей, вернися, Сагайдачний,
візьми свою жінку,
оддай мою люльку,
необачний!”
“Мені з жінкою не возиться;
а тютюн та люлька
козаку в дорозі
знадобиться!”

Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче!

Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче!
За тобою, Морозенку, Україна плаче!
Не так тая Україна, як те горде військо ...
Заплакала Морозиха, ідучи на місто.
“Годі, годі, Морозихо, по сині тужити;
ходім з нами, козаками, меду-вина пити!”
“Чогось мені, милі браття, мед-вино не п’ється:
ой десь-то мій Морозенко да вже з турком б’ється!”
От з-за гори, із-за кручі горде військо виступає,
посамперед Морозенко сивим конем виграває.
Склонив же він головоньку свому коню на гривоньку:
“Бідна ж моя головонька, це чужа сторононька!”
А в нашого Морозенка червоная стрічка,
де проїде Морозенко — кровавая річка.
За річкою, за лиманом покопані шанці ...

Взяли, взяли Морозенка в неділеньку вранці.
Посадили Морозенка на тесовім столці,
зняли, зняли з Морозенка з черешів червонці.
Посадили Морозенка на жовтім пісочку,
зняли, зняли з Морозенка кроваву сорочку.
Вони ж його ані били, ані в чверті рубали,
тільки з його, молодого, живцем серце взяли.

ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ

- Птицю пізнають по пір'ю, а людину по мові.
- Без мови немає народу.
- Мовивши слово, треба бути йому паном.
- Пуста мова не варта доброго слова.
- З тобою розмова, як з вітром полова.
- Як овечка: не мовить ні словечка.

Про Батьківщину

- Там земля мила, де мати народила.
- Добре тому, хто в своєму дому.
- Кожному птаху своє гніздо миле.
- Всюди добре, а вдома найкраще.
- Кожному мила своя сторона.
- Рідна земля і в жмені мила.
- За рідний край життя віддай.
- Вдома і солома їдома.

В своїй хаті своя правда, і сила, і воля

Т. Шевченко

- Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько.
- Хто батька-матір зневажає, той добра не знає.

- Без матері і сонце не гріє.
- Всяке дитя матері миле.
- Любов матері і на відстані гріє.
- Мати годує дітей, як земля людей.
- У дитини болить пальчик, а в матері — серце.
- У добрих батьків добрі й діти.
- Яке дерево, такий клин, який батько, такий син.
- Який дуб, така й бочка, яка мати, така й дочка.
- Нема в світі кращого, як родина, то вам скаже і дитина.
- Добре тому, хто в своєму домі.
- Всюди добре, а дома найкраще.
- Батьківська хата усім багата.
- Вдома і стіни помагають.
- Який рід, такий і плід.

Про хліб

- На чорній землі білий хліб родить.
- Землі кланяйся низько — до хліба будеш близько.
- Як хліб буде, то й все буде.
- Хліб — всьому голова.
- Паляниця — хлібові сестриця.
- Найсмачніший хліб від свого мозоля.
- Хліб, сіль та вода — то козацька їда.
- І я вчений на хліб печений.

ЗАМІНИ ОДНУ БУКВУ ІНШОЮ

З П — на лобі виступає,

з К — він мишку враз спіймає.

(тік, тіП)

Полохлива і струнка,

з роду оленів вона.

Коли ж змінити К на З,
птах у лісі закує.

(ялузоз, ялузоК)

З К — дає нам молоко густе,
з Л — над річкою росте.

(азол, азоК)

З Г — написане стираю,
з С — книжки в собі тримаю.

(акмус, акмуГ)

З К — в дівчат на голові,
з Р — виблискую в траві.

(асор, асоК)

З В — його у полі, в лісі
юний друже, стережися.

З Ш — він зовсім не страшний,
з нього що завгодно ший.

(квош, квоВ)

З К — дерева захищає
і на них вона завжди;
з Н — звірятко заховає,
коли треба, від біди;
з Г — з-за хмари виглядає,
шапку сніжну не скидає.

(арог, арон, ароК)

На неї птах сідає,
вона його гойдає,
а Г на Б змінить,
звірятком стане вмить.

(акліб, акліГ)

Коли з Д — росту на гілці,
коли із Т — пливу по річці.

(тілн, ділП)

З И — я плаваю у морі,
з І — ловлю мишей в коморі.

(тік, тиК)

Дерева ламає,
хвилі здіймає,
а як букву К додати, —
буде на городі зростати.

(кяруб, яруБ)

СКРОМОВКИ

- У Кіндрата куртка короткувата.
- Коваль кулю кував,
кував і перековував.
- Через грядку гріб тхір ямку.
- Синку, принеси синьку,
принеси синьку, Васильку.
- Улас у нас, Панас у вас.
- Мусію, Мусію, муку сію,
печу паляниці, кладу на полиці.
- Ходить квочка коло кілочка,
водить діток, дрібних квіток.
- У нас погода розмокропогодилася.
- Їла Марина малину.

IV. “Останні айстри горілиць зайшлися болем...”

ОСІННІ КАРНАВАЛИ

* * *

Осінній день, осінній день, осінній!
О синій день, о синій день, о синій!
Осанна осені, о сум! Осанна.
Невже це осінь, осінь, о! — та сама.
Останні айстри горілиць зайшлися болем.
Ген килим, витканий із птиць, летить над полем.
Багдадський злодій літо вкрав, багдадський злодій.
І плаче коник серед трав — нема мелодій.

* * *

Самі на себе дивляться ліси,
розгублені од власної краси.
Немов пройшов незримий Левітан —
то там торкнув їх пензликом, то там.
Осінній вітер одгуляв, затих.
Стоїть берізонька — як в іскрах золотих.

* * *

Красива осінь вишиває клени
червоним, жовтим, срібним, золотим.
А листя просить: — Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.
А листя просить: — Дай нам тої втіхи!
Сади прекрасні, роси — як вино.
Ворони п'ють надкльовані горіхи.
А що їм, чорним? Чорним все одно.

* * *

Двори стоять у хуртовині айстр.
Яка рожева й синя хуртовина!
Але чому я думаю про Вас?
Я Вас давно забути вже повинна.
Це так природно — відстані і час.
Я вже забула. Не моя провина —
то музика нагадує про Вас,
то раптом ця осіння хуртовина.
Це так природно — музика, і час,
і Ваша скрізь присутність невловима.
Двори стоять у хуртовині айстр.
Яка сумна й красива хуртовина!

Ліна Костенко

ОСІНЬ

Коли вона загляне в сад —
наллється соком виноград,
і різні яблука ренет
солодкі стануть, наче мед.
Коли огляне баштани —
надмуться гордо кавуни
і запишається в хустках
товста капуста на грядках.
Як помандрує по гаях
з чарівним пензлем у руках —
все розмалює на путі,
берези стануть золоті!
І ми їй уклінно просим:
— Заходь у гості, щедра осінь!

Інна Кульська

ЛІТО КРАСНЕЄ МИНУЛО

Літо краснее минуло,
сніг лежить на полі;
діти з хати виглядають
в вікна ... шкода волі!
Діти нудяться в хатині,
нудять, нарікають:
“І нащо зима та люта? —
все вони питають. —
Он все поле сніг завіяв,
хоч не йди із хати!
У замкнуті дивись вікна,
ніде й погуляти!
Сніг з морозом поморозив
всі на полі квіти ...
Десь зима та не скінчиться!” —
нарікають діти.
Ждіте, ждіте, любі діти!
Літо знов прилине,
прийди мила годинонька,
як зима та згине;
і завітне наше поле,
і зазеленіє, —
знов його весна прекрасна
квіточками вкриє.

Леся Українка

СНІГУРІ

Звідкіль гості налетіли
стоголосим табуном
і розсипалися в полі
над розсипаним зерном?
Заспівали, задзвеніли,
мов заграли кобзарі ...
Де взялась весела згряя,

жарогруді снігурі.
Ось вони на сніг упали
і розквітли, як квітки ...
На городах мак рожевий
так заквітає грядки.
Нагло враз табун крилатий
небезпечно щось зачув,
вгору знявся, і дуб гіллястий
в куш троянди обернувся.
Ще хвилинка, і, як в казці,
враз осипались квітки,
і за вітром над снігами
полетіли снігурі.

Олександр Олесь

БІЛОЧКА

Хвіст трубою, спритні ніжки —
плиг із гілки на сучок! —
носить білочка горішки
в золотий свій сундучок.

В неї й очі, мов горішки,
кожушинка хутряна,
гострі вушка, наче ріжки, —
у дуплі живе вона.

На товсту соснову гілку
поскликала діток білка
і пораду їм дає:
— Осінь, дітки, настає.
Щоб узимку бути ситим —
треба їжі наносити.

Старший син сказав: — Горіхи
буду я збирати! —

Менший мовив: — А я знаю
жолудів багато!

Донька мовила до мами:
— Нагодую вас грибами!

От горіхів біля хащі
нарвав старший син,
а горіхи — щонайкращі —
усі, як один!

Менший син набрав смачних
жолудів під дубом —
золотавих-золотих,
подивитись любо!

По гілках стриба дочка, —
не знайшла вона грибка.

Грицько Бойко

ОСІНЬ

У двері мого життя постукала осінь ... Інеєм укрилися
скроні, на серце ліг смуток ...

А як любив я завжди осінь, особливо коли самому було ще
далеко до неї! Як я любив її ранкові тумани, бабине літо і ...
тишу. А ліс восени! Що може бути краще! Прекрасний ліс
навесні, коли вкривається салатно-зеленими, ніжними
листочками; казково-чарівний взимку, закутаний в сніжні
завої; незрівнянний восени. Кожний осінній день одягає дерева
в інші шати ... Учора ще зелені, сьогодні одягли золоту парчу
клени, забагряніла свидина, зачервоніло намисто калини,
звисли з галузок важкі оранжеві кетяги горобини, задивились
у синяву небес рожево-білі зіркаті “волові очка”. Під лісом
простягає фіолетові долоні бузина, наче просить зірвати її.
Синіє дозрілий терен, цвітуть запізнілі квіти кульбаби й
рожевого іван-чаю. У старому лісі з'явилися опеньки, запахло
грибами й терпким вином. За кожним легеньким подихом

вітру падають перші листочки грабів, беріз, осик. Дуби з погордою дивляться на них, думають: чому так скоро? Минає день-другий — і клени поволі скидають парчевий одяг; вкриває землю листя каштанів, від тонких стовбурців ліщини відкриваються мохнаті кружальця, хоч вони ще зовсім зелені.

Молитовну тишу лісу то тут, то там порушує суха галузка або їжак, який збирає листя, щоб накрити свою хатку на зиму. Десь пискне синичка, їй ніжно відповість маленький, короткохвостий корольок. У піднебессі ширяє яструб. Його журливе квіління тільки підкреслює тишу осені. У лісі сумно, але я люблю цей смуток, бо він близький душі моїй.

Невесело й у полі, що прилягає до лісу, проте і воно має свою осінню красу. Ловлю легенький запах диму, що лине з лану, де копають картоплю. Пастухи печуть її на багаттях з сухого бадилля, а корови бродять тут же, підбираючи то картоплину, то бур'янець. У відкритому полі видно, як летять у вирій журавлі, як бродять по свіжій ріллі чорні граки, як сумує на самотній деревині сіра ворона, загорнута в чорну хустину. Вона кутається і за кожним порухом розпускає хвоста для рівноваги. Задивившись на ці дива і серце затривожиться, защемить від радості і ... болю. Перед очима пройде мало не все життя з його радощами й смутком. І думаєш: чого більше було в житті. Мабуть, таки більше радості, бо саме споглядання краси природи вже радість.

Хай же буде благословенне життя, звеличене працею, осяяне любов'ю до матері-природи.

Володимир Гжицький

ЗВЕРНЕННЯ

До вас, мої рідні, звертаюся я —
найменший у нашій сім'ї:

стоїть на узліссі ялинка моя —
не зрубайте її!

На озері плаває пташка моя —
не убийте її!

Яскріє на небі зірка моя —
не згасіте її!

Світ-казку буде мрія моя —
не спиняйте її!

Дмитро Павличко

ПРОКИНУЛИСЬ

Біля старого соснового пенька височить мурашина купа. Її припікає сонце, нагрілась вона і парує. А зверху вже повзають мурашки. Ще не зовсім прокинулись вони від сну, але деякі з них вже працьовито тягнуть якісь цурпалочки, шматочки кори. Лагодять після зими свою колективну будову. Інші мурашки ледве пересуваються, гріються на сонці.

Мине ще кілька днів, і мурашки жваво візьмуться до роботи. А там на початок травня вже з'являться і перші лялечки, з яких незабаром виведуться нові покоління мурашок. На той час прилетять солов'ї, і птахолови набиратимуть свіжих мурашиних лялечок годувати солов'їв у клітках. Та не лише солов'ї — всі комахоїдні пташки, що живуть у клітках, добре їдять так звані мурашині яйця.

Як відомо, мурашки дуже злі. Що не покладеш їм у їхню купу — вони все згризуть. А проте в мурашиній купі живуть личинки жука оленки. Є такий у нас величенький бронзовий жук, який і зветься російською мовою бронзовкою.

Мабуть, ви бачили цього жука. На квітах будяка можна найчастіше знайти оленку, коли вона сидить нерухомо, зануривши свій хоботок разом з головою в пахучу квітку.

Личинка цього жука не боїться мурашок. Вона робить собі ходи на дні мурашиної купи, знаходить там свою поживу. А коли вже досягне потрібного віку, заривається в землю, стає лялечкою, і з неї виводиться бронзова оленка.

Олександр Копиленко

ОДУД

Прилетів весною одуд
у село Веселий Кут.
І навколо залунало:
— Буду тут! Буду тут!..

Оселився він на груші
у старезному дуплі.
Часом спурхне, сяде долі,
ходить просто по землі.

Пострибає до криниці,
підлетить, сіда на зруб.
Довгодзьобий та строкатий,
на голівці в нього чуб.

Там, де одуд появилася,
комашні, вважай, капут.
По весні ще довго чути:
— Буду тут! Буду тут!..

А буває — понад садом
хрипло крикне на льоту

і з поживою у дзьобі
мчить на грушу на товсту.

Видно так уже по всьому,
радий літній він порі,
бо живе в нас ціле літо,
поки в школу дівторі.

Коли ж вересень надходить,
в теплий край його маршрут.
А весною знов почуєм:
— Буду тут! Буду тут!

Дмитро Білоус

ЗОЗУЛЯ

Хто з вас, друзі, не радів навесні, почувши веселе, радісне “ку-ку!” Ці милі звуки лунають у лісах і гаях, у великих колгоспних садах і міських парках.

Зозуля живе на просторах всієї нашої країни — від полярного кола до південних країв, від заходу до Далекого Сходу. Люди люблять її за гарний спів і за ту користь, яку вона приносить.

Живиться вона шкідливими комахами і майже виключно гусінню, причому волохатою, якої жодна інша пташка не їсть. За день споживає її стільки, скільки важить сама.

Про зозулю складено багато оповідань, пісень, повір'їв. Наприклад, є повір'я, що вона визначає вік людини; що кого “закує” з грішми, хоч би з однією копійкою, у того водитимуться гроші цілий рік. А діти, граючись у хованки, співають:

Гадуль, гадуль, гадулька,
де то наша зозулька,
що в полі літала,
срібним крильцем махала?

Коли кажуть “кує зозуля”, то мають на увазі самицю, принаймні більшість людей так гадає. А проте мало хто знає, хто кує — самець чи самиця, бо вони майже не відрізняються

одне від одного. Обоє однакової величини — приблизно як голуби, тільки хвости мають довші, пір'я зверху темно-сіре, зісподу — білувате, з чорними поперечними хвилястими смужками. Очі яскраво-жовті, дзьоби чорні, ноги жовті. Самиця, на відміну від самця, має маленькі іржаві плямки на шийці. Але кує тільки самець. І, звичайно, не для того, щоб розважати людей. Мета в нього зовсім інша.

Повернувшись з вирію, самець вибирає собі район лісу і потім повертається до нього кілька років поспіль. Голосним куванням він заявляє іншим самцям, що територія зайнята і що ніхто інший не сміє тут поселитись. Коли ж, незважаючи на попередження, в цьому районі з'явиться другий самець, то між ними виникає бійка, яка триває доти, доки один із них не поступиться.

Отут доведеться розповісти про дивну особливість цих птахів. Зозуля єдина в пташиному царстві не в'є гнізда, не висиджує писклят. Причина, очевидно, в тому, що вона не може, як інша пташка, нестися щодня, а несеться раз на два дні, а то й рідше. З травня до серпня відкладає 12-25 яечок. За таких умов вона ніколи не змогла б висидіти всіх своїх яечок. Тому і вдається до хитрощів: підкидає свої яечка в чужі гнізда, переважно зяблика, очеретянки, плиски. Замість своїх власних діток вони змушені висиджувати і вигодовувати зозуленят. У порівнянні з підкидьком батьки такі маленькі, що іноді, годуючи його, сідають йому на голову.

Тож самець зозулі вишукує такий район, де є багато гнізд маленьких пташок, щоб його подруга могла підкидати в них свої яечка. Від ранку до ночі він літає на своїй території і кує, кує, даючи знати, що лише він тут господар. Спів його починається характерним "сміхом" — у-у-у-хе-хе-хе, а потім уже починається кування, перериване хрипкуватим криком, подібним до приглушеного реготу,— хо-хо-хо.

А тим часом самиця, намітивши якесь гніздо, скориставшись відсутністю господарів, кладе там своє яечко. Буває, що приносить його в дзьобі. Коли ж бачить, що в гнізді

забагато їх, викидає зайві і летить геть. Хоч зозуля — велика пташка, та яечка в неї порівняно малі, як горобині, і дуже схожі на ті, що вже лежать у гнізді. Тому-то потерпілі птахи рідко пізнають підкидька. Та коли вже пізнають — викидають також. До таких належать дрозди. Може, тому, що яечко зозулі менше від їхніх власних.

В кожне чуже гніздо зозуля кладе тільки одне яечко і більше ним не цікавиться. По одинадцяти днях вилуплюється з яйця зозулення — недолуге і некрасиве. Протягом десяти годин сидить нерухомо — набирається сили. Потім у ньому прокидається інстинкт нетерпимості до всього “зайвого”, і тоді починає викидати все з гнізда. А робить це так: присувається до яечка або пискляти, підбирає його на спину, піднімається, спершись головою в стінку гнізда, і “зайвина” летить на землю. Очистивши своє житло, зозулення заспокоюється. Відтепер їжа, яку мав би одержувати цілий виводок малих птахів, належить тільки йому.

По двадцяти-двадцяти трьох днях зозулення вже літає, але добувати їжу ще не вміє. Тому бідні опікуни, які через нього втратили рідних дітей, ще два-три тижні годують його.

Так приходиться на світ і виростає наша улюблена пташка — зозуля. Обвинувачувати її в лінивості чи жорстокості нема підстав. Може, обставини багатьох тисячоліть примусили її предків поводитись саме так, і ця особливість передається з покоління в покоління.

Володимир Гжицький

ВОЛОХАН

(Скорочено)

Тико і Волохан

Вони познайомилися, коли одному було три роки, а другому три місяці.

Три роки було маленькому Тико.

Він жив із своєю мамою і старшим братом на березі холодного моря.

Маму його звали Панай, а брата — Умк.

Навколо їхньої хатини розляглася тундра. В тундрі не ростуть дерева. Там лише мох, болото та каміння. В тундрі дуже мало людей.

Одного дня до берега підійшов пароплав. Люди з пароплава привезли на берег великі бочки, залишили їх тут і повернулись назад. Пароплав рушив далі і зник вдалині.

Маленький Тико прийшов подивитися на ті бочки. Ніхто не бачив, як він туди пішов.

Умк саме тоді лагодив сани.

Коли чує Умк — хтось дзявкає біля нього: дзяв-дзяв! дзяв-дзяв! Дивиться — аж то маленьке цуценя, якому було не більше як три місяці.

— Цюця... — каже Умк. — Волохатий який, — гладить його.

Досі він цього цуценяти не бачив. Мабуть, люди з пароплава привезли його на берег і забули.

Поведінка цуценяти була чудна. Воно то вхопить Умка за ногу, то потягне, відбіжить, загавкає і замотає головою, наче запрошує кудись. Умк зрозумів, — цуценя кличе його за собою. Він пішов за ним. Цуценя біжить, а Умк за ним. Побігло цуценя на берег. Прибіг туди й Умк. Дивиться цуценя на бочку, гавкає, а бочка догори дном стоїть. Прислухається Умк — у бочці щось гуде. Підняв він ту бочку, а з-під неї Тико заплаканий визирає.

Хлопчик підліз під ту бочку, а вона його й накрила. Налякався бідолашний. Міг би загинути. Цуценя його врятувало.

Того песика дуже полюбив Тико. Песик теж полюбив хлопчика. Песик був волохатий, і прозвали його Волохан.

Хвиля-напасниця

Минув рік, як вони познайомилися та потоваришували. Тико ніколи не ходив гуляти без Волохана.

Волохан ріс швидко, і тепер це був молодий дужий собака.

Якось Тико разом з Умком пішли до моря. Волохан біг попереду.

Вітру на морі не було, проте клекотів сильний прибій. Висока хвиля підіймалася на поверхні моря, котилась до берега, тут розсипалась і далеко заливала узбережжя. Хвиля несла багато камінців і піску. Вона то викидала їх на берег, то тягла знов у море.

Умк і Тико кидали камінці — пробували, хто далі кине. Дорослий Умк, звичайно, кидав далі.

Тико забруднив руки і хотів їх помити, присівши біля води. В цей час набігла хвиля. Від удару Тико впав, хвиля відкотилася від берега і забрала хлопця з собою. Умк не бачив цього, бо стояв спиною до моря. Повернувшись на голосне гавкання Волохана, він побачив спочатку Тико, якого хвилею несло від берега, а далі й Волохана, що кинувсь услід за ним у море. Хлопчик незабаром зник під водою. Волохан теж.

Умк кинувся, щоб рятувати брата, але не встиг добігти до берега, як побачив Волохана, що випірнув з-під води. В зубах він держав Тико. Перемагаючи прибійну хвилю, собака наближався до берега. Хвиля кидала його разом із Тико на пісок, а потім хапала і несла назад у море. Умк поспішив їм на допомогу і витягнув обох на берег. З радісним гавканням плигав Волохан навколо нерухомого Тико.

Волохан сміливий і прудкий

Літо минуло. Випав сніг, пухкий і білий. Почалась холодна зима. А зима в тім краю, де жив Тико, тягнеться довше, ніж весна, літо та осінь разом. То холодний край.

Як почалась зима, Умк зробив меншому братові малі нарти. Це такі саночки, що в них запрягають собак. Собаки возять на тих нартах людей і всякий вантаж.

Тико запряг в свої нарти Волохана. Волохан швидко побіг, тягнучи за собою нарти.

На нартах сидів Тико. Приємно й хороше було кататись. Кілька разів Волохан оббіг кругом хати.

Тико захотілося поїхати далі, і він закричав:

— Волохане! Волохане! Біжи в тундру!

Волохан повернув від хати. Скоро він вивіз Тико на високий горбок у тундру.

А з другого боку горба лежав на снігу білий ведмідь. Побачивши хлопця і собаку, він схопився на ноги і кинувся до них.

— Волохане! — заукав Тико.— Тікай! Ай-ай!

Мов вихор, зірвався Волохан. Нарти помчали назад. Швидко біг ведмідь, та не догнати йому Волохана. Раптом нарти набігли на камінь і так підскочили, що Тико не втримався і впав на сніг. Широкими стрибками ведмідь наближався до хлопчика. Волохан, помітивши, що його Тико zostався в снігу, круто завернув назад. Відважний собака кинувся на ведмедя ззаду і схопив його за задні ноги. Ведмідь гаркнув і повернувся до нього. Волохан відскочив і теж люто загавкав. Так він робив кілька разів: плигне, вхопить ведмедя за хвіст і знов відскакує. Даремно розлючений звір намагався схопити собаку.

Тим часом Тико, скільки мав сили в ноженятах, мчав додому. Задихався, упрів, а таки втік від ведмедя. Прибіг додому й розказав про все Умкові. Умк схопив рушницю і побіг туди, де ведмідь ганявся за Волоханом. Умк застрелив ведмедя.

Волохан сповіщає мисливців

Влітку на берег, де жив Тико, приїхала бригада мисливців. То були Умкові товариші. Разом із Умком вони взялися полювати на білух.

Білуха — це великий звір, що живе в морі. Вона схожа на кита, тільки менша. Важить білуха дуже багато — стільки, скільки слон. Жир білухи дуже цінний.

Мисливці вирішили поставити сітку у великій бухті. Коли табун білух іде коло берега, то неодмінно заходить у кожную бухту. Зустрівши сітку, білухи легко могли б її розірвати, але не здогадуються цього зробити. Вони починають шукати іншого виходу, і тоді мисливці їх стріляють.

Товариші Умка по черзі вартували біля сітки. Але якось трапилося так, що ніхто не залишився на морі. Усі були в хаті: Панай спекла дуже смачну печеню з ведмежого м'яса, і мисливці охоче ласували.

Раптом чують — надворі голосно загавкав Волохан, немов викликаючи їх з приміщення.

Вискочив Тико, а за ним Умк. Бачать, Волохан аж заливається і все поривається до бухти.

— Там звір якийсь, — каже Умк.

Мисливці схопили рушниці й побігли до бухти.

Підбігають, а бухта наче пінястими хвилями збілена. Та то не хвилі.

Великі білі звірі раз у раз з води вискакують. Табун білух зайшов у бухту.

Затріщали постріли. Мисливці стріляли білух.

А вздовж берега сюди й туди бігав Волохан і вищав від задоволення.

Волохан не любить лихих людей

Махаючи довгим хореем, мисливець Ган гнав оленів. Хорей — це така довга палиця, що нею поганяють оленів.

Ган їхав до Умка, щоб забрати шкури білух. Ган був лихою людиною. Він не жалів своїх оленів. Він їх нещадно бив. Надто сердитий він був на одного оленя. Той олень посковзнувся, розбив собі ногу і тепер не міг добре бігти.

Це дратувало Гана. Він вважав, що олень це зробив умисне, щоб гірше його везти. Зупинившись біля Панаєвої хати, Ган порозпрягав оленів, пустив їх пастись, а оленеві з розбитою ногою попутав ноги, щоб він не міг бігти. Після цього взяв хорей і почав сильно бити його. Бідна тварина аж стогнала, і сльози котились їй з очей. Та Ган на це не зважав. Він бив і бив оленя. Двадцять разів ударив він і замахнувся двадцять перший раз, та не вдарив. Не вдарив, бо сам упав на землю: Волохан плигнув на нього і звалив його. Очі у Волохана налилися лютим вогнем.

— Ах, ти ж! — крикнув Ган і хотів підвестися, щоб ударити хореем собаку.

Та Волохан лише грізно загарчав і клацнув зубами. Ган злякався і почав кричати:

— Рятуйте! Рятуйте!

Прибігли Тико, Умк і Панай.

Вони побачили, як Волохан узяв у зуби хорей і подався геть. Відніс хорей і кинув. А тоді повернувся назад. Ган уже скочив на ноги і крикнув Умкові:

— У вас звір, а не собака!

Волохан підійшов до Гана і грізно загарчав. Той враз стих і сховався за Панай. Пес підійшов до побитого оленя і ніжно його лизнув.

Водій

Минуло кілька років. Тико став міцним хлопцем. На підборідді в Умка виросла борода. Ще більше постаріла Панай. Тепер Тико мав своїх сім собак і допомагав Умкові полювати.

Серед тих собак вирізнявся своїм зростом великий Волохан. У запряжці він вів за собою інших собак, бо був найсильніший і краще за інших умів вибирати шлях через тундру.

Стояв ясний морозний ранок. Зорі поблідли. Умк, Панай і Тико сподівались побачити сонце над обрієм: вже давно вони його не бачили, бо в тій місцевості, де вони жили, сонце взимку ховалося на цілий місяць.

— Тико, — сказав Умк, — запряжи собак та поїдь оглянь пастки на лисиць, а я загляну до Кам'яного горба.

— Добре, — відповів Тико.

Він запряг собак і поїхав.

Ті пастки Умк порозставляв вздовж берега далеко одну від одної. Кожні три-чотири дні хтось із братів їздив оглядати їх.

Цього разу Тико у першій же пастці знайшов лиса. Це був білий полярний лис. Звуть його песцем. Хутро його дуже легке, м'яке і тепле. З того хутра шиють коміри, шапки, шуби.

Песець був уже мертвий, Тико кинув його на нарти і поїхав далі до інших пасток.

Пурга

З моря подув вітер. У тундрі закуріло сніжком.

Вітер був не сильний, і Тико не турбувався.

“Поїду,— думав він,— ще до Кам’яних горбів. Там зустріну Умка. А вже потім разом повернемося додому”. В його нартах лежали дві білі лисиці. Він гукнув на собак і наказав Волоханові повертати до Кам’яних горбів.

Кам’яні горби були далеко від моря. Там громадилися величезні скелі, серед яких любили ховатись лисиці. В тих скелях і поставив свої пастки Умк.

Тико був уже на півдорозі до Кам’яних горбів, коли раптом вітер подужчав, піднявши сніговий туман.

Він збив зі шляху собак.

“Пурга”,— з тривогою подумав Тико.

Навколо потемнішало.

Собаки пішли повільніше.

Було чути лише виття вітру. Хуртовина сліпила очі.

Хлопець не знав, що робити. Він не взяв з собою ні харчів, ні хутряного мішка, в якому можна переждати пургу, що могла затягтися на кілька днів. Про те, щоб дістатися додому, не можна було й думати.

Вітер бив йому снігом у очі так, що не видно було навіть собак.

— Що ж робити? — питав себе Тико і відповіді не знаходив.

А вітер скаженів, кружляв сніжними вихорами, засипав тундру...

Все повільніше йшли собаки... Нарти стали.

Де Умк?

Собаки далі не йшли. Стривожений Тико зліз із нарт.

Підійшов до собак. В коліна йому ткнув морду Волохан.

— Собачко моя,— сказав Тико і погладив рукою собаку. — Що будемо робити?

Волохан стиха загарчав. Тико знов сів на нарти і гукнув:
— Волохане, рушай! Гайда! Гайда! А то снігом замете!

Волохан струснув кілька ледачих собак, що вже встигли лягти на сніг. Вони підвелись, і тоді всі собаки рушили туди, куди повів їх Волохан.

Тико ліг на нарти. Він поклався на собак. Хто знає, куди вони його завезуть. Може, зайдуть далеко в тундру, і тоді довго доведеться шукати, а може, вийдуть на закрижаніле море. Вітер зламає кригу і понесе Тико в незнану далечінь. А може, довго кружлятимуть на одному місці, поки не пристануть... Тоді ляжуть у сніг і лежатимуть нерухомо, а вітер заноситиме їх снігом. Так можна й замерзнути.

Сніг танув на обличчі. Обмерзали брови. Собаки йшли і йшли. Тико дрімав, лежачи на нартах.

Під ним лежали мертві лисиці, м'яким хутром гріючи йому руки.

Вітер не вщухав ані на хвилину. Собаки йшли поволі. Нарешті стали.

— Що таке?

Тико зліз із нарт.

Кілька собак лягло в сніг. Волохан радо скавучав.

Нарти стояли перед якоюсь стіною. Тико глянув уважніше. Це була їхня хата.

Його зустріла старенька мати — Панай.

Він був вдома. Він грівся біля вогню, і мати давала йому їсти.

Але Умк того дня не повернувся додому з Кам'яного горба.

Тривожна думка непокоїла Тико і Панай.

— Де ж він? І що з ним?

Умкова рукавиця

Другу добу лютує хуртовина. Як і раніше, з моря дме ураганний вітер. Собаки поховались у сніг.

Другу добу не знають спокою стурбовані відсутністю Умка його мати і брат.

Може, вітер ще багато днів местиме снігом по тундрі? Може, Умк заблудився? Може, з ним сталося яке нещастя? Непокоїться мати. Неспокійний і Тико. Під таку хуртовину він не знає, куди їхати шукати брата. Проте він часто виходить з хати, дивиться, чи не під'їздить Умк. Оббіжить кругом хати і повернеться назад. Обличчя в нього червоне, пашисть вогнем: так насічуть його вітер і сніг.

Навідується Тико й до своїх собак. Кине їм по шматку м'яса або сухої риби, щоб їли й не дуже мерзли

Найближче до порога лежить його друг Волохан. Неспокій Тико передається Волоханові.

— Немає Умка, моя собачко, — скаржиться Тико своєму чотириноному другові.

Тихо скавулить Волохан.

Якось вийшов Тико з хати. Дивиться — немає Волохана. Гукнув — ніхто не озивається. Волохан десь зник.

Обійшов Тико навколо хати. Ніде немає Волохана. Скликав усіх собак. Повилазили вони з-під снігу. Є всі, крім їхнього водія.

Минув деякий час. Чує Панай: хтось торсає двері. “Може, Умк?” — подумала вона і кинулась з хати. Відчиняє двері: на порозі Волохан, в зубах щось держить. Придивився Тико, а то Умкова рукавиця.

— Волохан знайшов Умка.

Ще більше занепокоїлась Панай.

Вирішила вона разом із Тико розшукувати Умка.

— Коли один раз Волохан зміг, незважаючи на пургу, пройти до нього й повернутись, то і вдруге зробить це. Він проведе нас,— сказав Тико.

Волохан веде

Панай розвела великий вогонь.

— Щоб чути було дим Волоханові, — сказала вона синові.— Йому легше буде повертатись назад...

Тико застріг у нарти собак.

Поїхали. Незважаючи на хуртовину, собаки йшли швидко. Їх тягнув за собою Волохан.

Ні Тико, ні Панай у сніговій хуртовині нічого не бачили.

Може, годину, а може, й більше йшли собаки. Та ось нарти виповзли на якийсь горб. Волохан пішов дуже обережно. Потім він загарчав на інших собак, і вони теж пішли обережніше.

Тико догадався, що вони в'їхали на Кам'яні горби.

Нарешті Волохан зупинився.

Зійшовши з нарт, Тико і Панай за кілька кроків від себе побачили глибоке провалля між скелями. Волохан дивився в глибину ущелини й тихо скавучав.

— Тут має бути Умк! — радісно загукав Тико.

З провалля долетів якийсь кволий голос.

То обізвався Умк. Він сюди провалився зі своїми собаками й нартами. І хоч провалля було не таке вже й глибоке, але вилізти звідти він не міг, бо стіни ущелини були слизькі і стрімкі.

Тико спустив у провалля кінець мотузки, яку прихопив із собою. Тим кінцем Умк об'язав свої нарти, а другий кінець Тико прив'язав до своїх нарт. Потім Тико гукнув на собак і почав допомагати їм витягати Умкові нарти. Витягли нарти. Потім витягли одну за одною Умкових собак. Нарешті витягли й самого Умка.

— Як же ти потрапив туди? — спитав Тико.

— Як почалась пурга, мене з нартами й собаками несподівано кинув туди вітер. Багато часу минуло, аж поки я побачив над собою голову якоїсь звірини. Спочатку думав, що то ведмідь, аж виявилось, що то Волохан. Упізнавши, я кинув йому рукавицю.

Нарти побігли по тундрі. Троє людей поверталися додому. Крізь хуртовину їх вів Волохан.

Микола Трублаїні

ЯК СВИСНЕ БАБАК...

...Підземельник присів на лапах, заचाїв подих. І тут йому стало лоскотно — в ноги, в боки, в живіт, навіть на кінчикові носа лоскотнуло. Підземельник оглянув себе і побачив, що по ногах йому один за одним, як пожежники по драбині, деруться якісь носаті бігунці. Вони підсаджували один одного носами, підпихали тоненькими ніжками і всі, як один, войовниче ворухили вусиками.

— Ти хто такий? — почув підземельник і побачив на кінчикові свого носа такого ж бігунця, як і інші, тільки трохи товщого. Він також ворухив вусами і дивився в очі підземельникові дуже суворо.

— А ви хто? — сердито буркнув підземельник. — І чого лоскочетесь?

— Ми Мурахи,— поважно одказав той, що сидів на носі.— А я Мурашиний ватаг і питаю в тебе, чого ти наступаєш ногою на вхід до нашого мурашника? Хто такий будеш? І чого тобі в нас треба? Тільки відповідай швидко, бо нам ніколи.

— Я Кріт, — сказав підземельник лагідніше, бо од лоскоти йому стало приємно, навіть смішно трохи, — і шукаю, в кого спитати, чи свистів уже Бабак? Наступив же я на вхід до вашого мурашника, як ви кажете, не навмисне, а тому, що недобачаю. А якщо ви — ватаг, то скажіть своїм, хай не лоскочуться. Іще, прошу, скажіть, скільки вас тут є, бо я, правду кажучи, ніколи не бачив такого великого гурту. А як можна, то ще й таке спитаю: куди се ви поспішаєте?

Вислухавши це, ватаг щось гукнув до Мурах, щось показав їм вусами, і вони хутко побігли з Крота на землю. Тоді промовив:

— Бабак свиснув уже хтозна й відколи, ще вчора в полудень; поспішаємо ми завжди, бо в нас повно роботи під землею і на землі: гнізда будувати, землю викочувати нагору, пшеничину тягти аж з-під Куреня сюди, в Курінь... А всіх нас дев'ять тисяч двісті. Але поки я казав вам, що нас дев'ять тисяч двісті, нас набралось вже дев'ять тисяч триста, а поки я кажу вам,

що нас дев'ять тисяч триста, то нас набралось вже дев'ять тисяч чотириста, бо ми ще тільки прокидаємося від зимового сну...

— Так, так, я сам тільки що прокинувся, — зітхнув Кріт, бо знову відчув, що йому хочеться їсти, але розсердитися не посмів: адже внизу, біля його ніг, стояла ціла ватага Мурах, до того ж їхній ватажок був такий люб'язний... — Я хотів би подивитися, чи не можна й мені десь тут вирити нору, бо я, розумієте, не терплю світла. А там, у степу, де не вийду з-під землі, — скрізь сонце. Іще бачу я: земля тут сира, м'яка... У ній, напевно, є багато черв'ячків, а я, правду сказати, дуже люблю ними снідати. — Тут Кріт сором'язливо посміхнувся і додав: — І обідати. — Тоді посміхнувся ще раз і ще раз додав: — І вечеряти.

— То будь ласка! — погодився Мурашиний ватажок. — Будьте нашим сусідом. Правда, в одному кутку оно вже хтось почав рити нору. А в інших трьох вільно. Вибирайте, який вам до вподоби. Тільки зараз подайтеся, прошу, трохи назад і прийміть лапу, бо ви, — пробачте, що знову нагадую, — затулили нею вхід до нашого житла. Пройдіть якимось боком.

Тут Мурашиний ватаг дістав своєю тоненькою лапкою найближчу до Кротового носа травинку і збіг по ній на землю. А Кріт подався назад і прибрав лапу з ледь помітної нірки в землі.

Тим часом ватаг промовив до своєї ватаги:

— Братове! Той, кого ми з вами хотіли покарати за шкоду, називається Кротом. Він недобачає і заподіяв нам шкоди ненавмисне. А щоб надалі з ним такого не було, давайте нагорнемо над нашим підземеллям купу землі! Тоді новий наш сусіда бачитиме її ще здалеку і обминатиме. А зараз — усі, як один, стали до роботи!

І перший шаснув у нірку, а за ним довгим чорним шнурочком потяглася під землю і вся його ватага.

Кріт обережно переступив той шнурочок і увійшов до Куреня. Супроти дірок, що зяяли в туман, на нього війнуло протягом, і він здригнувся. Зате далі, в кутку, було так

затишно, так тепло і смерково, що Кріт аж туркнув раденько і вже хотів рити нору, але тут один його вусик зачепився за якусь невидиму струну, і вона голосно бринькнула.

— Ну-ну, порви-порви! — почув Кріт у себе над головою грізний покрик, зіщулився і присів на лапах.

А струна задрижала швидко-швидко (схоже, по ній хтось біг), і за мить Кріт побачив біля свого вуса сірого волоханя з довгими гнучими, як дужки, ногами, великим круглим черевцем і маленькою голівкою. Ще волохань мав восьмеро очей, і всі вони зорили в різні боки.

— Хто такий? — спитав волохань, погойдуючись на струні та бринькаючи по ній одною лапкою.

— Я Кріт, — сердито буркнув Кріт, бо йому знову хотілося їсти. — А ти хто, що вигойдуєшся тут?

— А я Павук, — поважно мовив волохань. — І не вигойдуюся, а дожидаю мух. А ти сюди по що?

— Нору буду рити, — сказав Кріт і чхнув, бо туман зайшов йому в ніздрі. — Мені Мурашиний ватаг дозволив... А ти краще скажи, навіщо тобі стільки очей?

— Ха! — посміхнувся Павук. — Щоб дивитися одразу в усі боки. Оно бачиш мою снасть? — показав лапкою вгору.

Кріт підвів голову й побачив над собою величезну круглу сіль, що погойдувалася од протягу (цей Павук думав кругло, тому й сіль у нього була кругла).

— Так ото я там сиджу і жду мух, — пояснив Павук. — Як тільки налетить котрась, то й заплутається. Тоді я не тільки чую, що павутина дрижить, а ще й бачу, де саме.

— А зараз куди ти оце дивишся, що я ніяк не доберу? — спитав Кріт.

— На тебе, — усміхнувся Павук. — І праворуч. І ліворуч. І назад... А ти?

— А я тільки на тебе, й то недобачаю, — одказав Кріт і теж ніяково усміхнувся. — І в мурашник тільки що вшелепкався...

— То, може, давай я тебе навчу бачити у всі боки? — сказав Павук. — Давай?

— Та якщо зумієш... — не дуже охоче погодився Кріт, бо йому ж ото хотілося їсти.

А Павук зрадів, що випадає погратися, спритно округнувся на павутинці й побіг угору до сіті. А як вихопився на неї, гукнув Кротові вниз:

— Ти мене бачиш?

— Либонь, мріє щось трохи таке, як ти — і не ти,— озвався Кріт.

— Тоді ж пильнуй! — завзято крикнув Павук і подався кружка по своїй снасті.

Кріт звівся на задні лапки, ще й на хвостик трохи обіперся і став швидко обертатися за Павуком. Разів зо три обернувся так навколо свого хвостика. Тоді втомився й сів.

— Дивись, дивись! — захекано гукав до нього Павук. — А що, вже зморився? Хек-хек... От бач! А мені якби ти оце кружка бігав... хек-хек... а я сидів, крутитися не треба: на те в мене... хек-хек... восьмеро очей. От я зараз до тебе спиною, а бачу... хек-хек... що ти робиш.

— А що я роблю? — спитав Кріт і ледь помітно ворухнув хвостиком.

— Хвостиком ворушиш!

— А зараз — що? — спитав Кріт і швидко торкнув лапкою один свій вус.

— Вусик торкаєш!

Павукові дуже сподобалося прихвастувати, і він сказав:

— Двоє очей та ще підсліпуватих — то, вважай, нічого, і хто схоче, тебе вхопить. Усяка хапачка!

— Не так-то скраю, — образився Кріт. — Я теж, коли хочеш знати, можу бачити у всі боки.

— Як? — спитав Павук насмішкувато, але не дуже.

— А так. Ось ти ганяй по своїй снасті кружка-біжка і зупиняйся де хоч, а я спиною до тебе одвернуся й казатиму, де саме ти зупинився.

— Нумо! — весело погодився Павук. — Тільки ж я тепер мовчатиму, бо ти по голосу вгадуватимеш. — І подався кружка.

Супроти тої дірки, в яку зазірало сонце, він став і навіть подих затамував. “Хай спробує!” — весело подумав.

— Зараз ти сидиш... напроти сонячної дірки,— сказав Кріт. Павук мовчки здивувався, а тоді ще швидше дременув по круглій своїй сіті й знишк над самісіньким Кротом.

— А зараз ти наді мною! — сказав Кріт.

— Як же ти бачиш? — озвався Павук, і в голосі його вже не чути було хвастощів.— А казав — недобачаєш...

— Казав, — засміявся Кріт, — та не зав'язав. Бо в мене замість очей вуха бачать. Коли ти біжиш, снасть під ногами в тебе каже: рип-рип, рип-рип... А як зупинишся — мовчить. Отож де вона вмовкла, там ти і є.

— А-а, — кисло мовив Павук, бо вихвалитися тепер йому було нічим, а просто так гратися не хотілось.— Тоді рий свою нору, а я піду спочивати, бо так ухоркався... — і, втомлено заточуючись, пішов по своїй павутинці вгору.

— А як я твою струну вусом порву? — гукнув йому навздогінці Кріт. — Тоді що?

— Рви,— сказав Павук, не оглядаючись,— я нову натягну. У мене цих струн стільки, що на сто сіток вистачить.

І загойдався на круглій павутинці, і підобгав під себе лапки-дужки, і вже засипав, утомлений. А Кріт де стояв, там і зник під землею, тільки грудочки вгору полетіли.

*Григір Тютюнник
(Уривок з оповідання “Степова казка”)*

ВІННІПЕЗЬКИЙ ВОВК

... Якось у червні 1880 року скрипаль Поль Дерош, вродливий гульвіса-метис, завжди радніший полювати, ніж працювати, блукав з рушницею лісистими берегами Червоної річки поблизу Кілдонана. Побачивши сірого вовка, що виліз із берегової нори, він вистрелив навмання і вбив його. Спочатку Поль послав у нору собаку, щоб упевнитись, що там немає другого дорослого вовка, а потім заліз у лігво сам і побачив — на превелике собі диво й радість — восьmero вовчат. Дев'ять премій по десять доларів! Скільки ж це? Ціле багатство, напевне. Узявши палицю, він з допомогою рудого собаки повбивав усіх звірят, крім одного.

Існує повір'я: коли вб'єш останнього з виводка — не буде тобі щастя. Отож Поль попрямував до міста зі скальпами старого вовка і семи вовченят та одним живим вовченням.

Корчмареві, до якого перейшли всі долари, одержані за скальпи, незабаром дісталось й живе вовчення. Хоч воно росло на ланцюзі, але мало такі розвинені груди й щелепи, що жоден міський собака не міг до нього рівнятися. Його тримали у дворі для розваги відвідувачів, і ця розвага завжди зводилася до того, що в'язня цькували собаками. Кілька разів молодого вовка кусали й нівечили мало не до смерті, але він очуновав, і з кожним місяцем все менше знаходилось собак, охочих зустрітися з ним. Життя його було надзвичайно тяжке.

Єдиним проблиском була дружба, що міцніла між ним і маленьким Джімом, корчмаревим сином.

Джім був свавільний шельмуватий хлопчина. Він уподобав вовка за те, що той загриз собаку, який покусав його. З того часу хлопець почав годувати й пестити вовка, а той у відповідь дозволяв йому щодо себе таке, на що ніхто більше не зважувався.

Батько з корчмаря був не взірцевий. Звичайно він панькав сина, але часом на нього находила лютя, і він жорстоко лупцював малого за якусь дрібницю. Дитина рано зрозуміла, що її б'ють не за провину, а за те, що розгнівила батька. А тому варто було десь перечекати, поки гнів осядеться, і тоді вже боятися нічого. Одного разу, рятуючись від батька, що гнався за ним, Джім ускочив до вовка в будку. Безцеремонно розбуджений сірий приятель повернувся до виходу, виширив подвійний ряд зубів і вельми ясно сказав батькові: “Не смій його чіпати!”

Якби Хоган міг тоді пристрелити вовка, то так і зробив би, але він боявся влучити в сина, а тому вирішив дати їм спокій. А вже через півгодини сам сміявся з усього, що трапилось. Відтоді маленький Джім тікав до вовчого лігва, як тільки йому загрожувала небезпека. Отож, побачивши, що він ховається за спиною суворого в'язня, можна було здогадатися — хлопець уже в чомусь провинився.

Заощаджувати на найманій праці — така була Хоганова перша заповідь. Тому буфетником у нього служив китаєць. Це було сумирне, боязке створіння, отож Поль міг з ним не церемонитись. Одного разу, коли Хоган кудись вийшов і китаєць був сам за стійкою, Поль, уже напідпитку, захотів випити в кредит. Але Тун Лін, виконуючи господарів наказ, відмовив йому. Його нехитре пояснення: “Не гаразд — ніколи не платити” — підлило олії у вогонь, і Поль, заточуючись, посунув за стійку, щоб помститися за образу. Китайцеві довелося б непереливки, якби не нагодився маленький Джім, що спритно підставив довгу палицю під ноги скрипалеві. Той простягся на підлозі, потім важко звівся на ноги, присягаючись, що Джім заплатить за це життям. Але хлопчик, який був саме біля дверей, миттю опинився у вовковій будці.

Побачивши, що в дитини є захисник, Поль схопив довгого дрюка і з безпечної відстані заходився бити вовка. Сіроманець рвався на ланцюзі, та, хоч уникав багатьох ударів, хапаючи дрюка зубами, все ж йому чимало перепало. Раптом Поль зрозумів, що Джім, який у будці не мовчав, тремтячими пальцями порпається біля вовчого нашійника, і звір ось-ось опиниться на волі. Справді, хлопчик уже давно спустив би його, якби вовк не натягав так ланцюга.

Думка про те, що він опиниться у дворі сам на сам з величезним розлютованим звіром, примусила здригнутися хороброго Поля.

Тут почувся улесливий голосок Джіма:

— Тримайся, вовчику, почекай ще трішечки і ти зробиш з ним що схочеш! Тепер візьми його, любий вовчику!

Цього було досить: скрипаль утік, старанно зачиняючи за собою всі двері.

Отож дружба між Джімом і його улюбленцем міцніла. Що старший і дужчий ставав вовк, то більшала його ненависть до людей, від яких тхнуло горілкою, і до собак — причини всіх його страждань. Ця ненависть у поєднанні з любов'ю до дитини та, певною мірою, до всіх дітей взагалі, як виявилось згодом, стала визначальною силою його життя.

Саме тоді, восени 1881 року, місцеві фермери почали скаржитись на те, що в околиці розвелосся багато вовків, які дуже переводять худобу. Отрута й пастки нічогосінько не допомогли, отож, коли у вінніпезькому клубі з'явився відомий німецький мандрівник і заявив, що він привіз собак, які можуть легко виловити всіх вовків, його вислухали з надзвичайною цікавістю. Бо скотарі дуже любляють лови, і думка зарадити лихові з допомогою кількох вовкодавів здалася їм дуже привабливою.

Незабаром німець привів двох чудових датських догів; один був білий, другий — сіруватий з чорними цятками і якимсь чудним білястим оком, що робило його ніби ще лютішим. Кожен з цих величезних псів важив близько двохсот фунтів.

М'язи у них були, як у тигрів, і всі охоче повірили словам німця, що двоє таких псів здолають найбільшого вовка. Він так описував їхній звичай полювати:

— Ви тільки покажіть слід, і навіть якщо він буде вчорашній, собаки відразу ж його візьмуть. Нічим їх не зіб'єш. Хоч би як вовк ховався і кружляв, вони швидко знайдуть і напосядуть на нього. Вовк навтікача, тоді сірий пес хапає його за стегно і кидає отак,— і німець підкинув у повітря кусень хліба,— і не торкнеться ще він землі, як білий учепиться йому в голову, а сірий — у хвіст, і вони розривають його навпіл.

Все це здавалося вельми схожим на правду; у всякому разі кожен хотів перевірити собак на ділі. Кілька місцевих мешканців запевняли, що можна знайти вовка на Ассінібуані, отож влаштували там лови. Але, проблукавши марно три дні, вони вже ладні були кинути це полювання, коли хтось згадав, що у Хогана живе вовк на ланцюзі, його можна дешево купити, і хоч йому ледве минув рік, усе ж на ньому можна випробувати, на що здатні собаки. Вартість вовка відразу ж підскочила, як тільки Хоган довідався, на що він потрібен. Крім того, “сумління не дозволяло” йому продати вовка. Проте “сумління” одразу перестало заважати, як тільки погодились на його ціну.

Насамперед Хоган подбав, щоб спровадити Джіма. І він послав сина з якимось дорученням до бабусі.

Потім вовка загнали в буду, забили її цвяхами, поставили на фургон і вивезли в прерію.

Собак ледве можна було стримати — вони так і рвалися, щойно зачули вовка. Але кілька дужих чоловіків тримали їх, поки фургон відвезли на півмилі далі. Вовка насилу вигнали з буди. Спочатку він здавався зляканим і понурим, дивився, де б сховатися, а не те щоб когось кусати. Але, відчувши волю та ще гнаний свистом і тюканням, він скрадливо потрохикав на південь, де місцевість ніби давала змогу врятуватися. Тієї ж миті спустили собак, і вони, несамовито гавкаючи, кинулися за молодим вовком. Голосно тюкаючи, вершники погналися за ними. Вже з початку було ясно, що вовкові не втекти: доги мчали куди швидше — білий міг бігти не гірше за хорта. Німець кричав у нестримному захваті, дивлячись, як білий летить через прерію, з кожною хвилиною наближаючись до вовка. Багато хто пропонував битися об заклад, що собаки переможуть, але ніхто не хотів приймати цих пропозицій.

Погоджувалися лише ставити на одну собаку проти другої. Молодий вовк мчав тепер щодуху, але незабаром білий дог наздогнав його і підскачів до нього впритул.

— Дивіться тепер, — кричав німець, — як вовк злетить у повітря!

Через хвилину вовк і собака зіткнулись, але одразу ж розскочилися, ніхто не злетів у повітря, а білий пес покотився по землі з жахливою раною на плечі — усунутий з бою, коли не вбитий.

Через десять секунд налетів, роззявивши пащу, сірий з чорними цятками.

Ця сутичка була така ж коротка і чи не така ж загадкова, як і перша.

Обоє ледь торкнулись один одного. Сіроманець відскачів набік, голова його в блискавичному русі на мить зeszла. Рябий пес заточився і вивернув скривавлений бік.

Спонукуваний людьми, він кинувся знову, але дістав ще одну рану — і в нього відпала охота до бійки.

Саме тоді прибув лісник з чотирма величезними псами. Їх спустили на вовка, і люди з дрюками та арканами кинулися, щоб добити його, коли це через рівнину верхи на поні примчав маленький хлопчик. Він скочив на землю і, пробравшись всередину кола, обхопив вовка за шию. Він називав його “любим вовчиком”, “моїм дорогим вовчиком”; вовк лизав йому обличчя і махав хвостом. Потім хлопчик обернувся до гурту і крізь сльози, що збігали по щоках, сказав... Та краще не друкувати того, що він сказав. Йому було лише дев’ять років, але він був дуже невихований, бо зростав у корчмі й успішно засвоїв усі ті огидні лайки, які йому доводилося там чути. Він проклинав усіх і кожного до третього коліна, не шкодуючи й рідного батька.

Якби дорослий дозволив собі такі образливі й непристойні вирази, його могли б лінчувати. А що робити з дитиною? Мисливці не знали. І врешті-решт вони вчинили найкраще — голосно зареготали. Але сміялися вони не з себе — хто ж з себе сміятиметься? — а з німця та його уславлених собак, яких осоромив вовк-недоліток.

Джіммі засунув брудний, мокрий від сліз кулачок у простору хлопчачу кишеню і, попорпавшись там між скляних кульок, жувальної гумки, перемішаних з тютюном, сірниками, пістонами до пістолета та іншою контрабандою, витяг тоненьку шворку і накинув вовкові на шию. Потім, все ще схлипуючи, подався додому на поні, ведучи за собою вовка і кинувши німецькому дворянинові на прощання погрозу:

— Я б за два центи нацькував його на вас, бодай вам добра не було!..

*Ернест Сетон-Томпсон
(Переклад Надії Кузнецової)*

ЯК МУРАХИ ПОПЕЛИЦЬ “ДОЯТЬ”

Зранку діти гралися на узліссі. Спочатку в піжмурки, а тоді в квача, а як сонечко пригріло, до Зої Павлівни пригорнулися.

— Ходімо до лісу, може, щось цікаве побачимо, — у Тарасика аж очі світяться.

Зоя Павлівна тільки всміхнулася:

— А невже тут, на узліссі, немає нічого цікавого?

Тарасик здивовано зиркнув на виховательку.

— Отакої! Звідси ж усе втекло в хащі! — вигукнув.

— Ще б не втекти, — блиснула з-під панамі очима Оксанка, — хлопці завжди так галасують, що...

Й замовкла, бо Зоя Павлівна загадково притулила пальці до вуст і нахилилася до якогось кущика.

— Ви бачили, як мурахи попелиць “доять”?

— Мурахи? Попелиць? Отих зелененьких комах, що соки з рослин п’ють? А навіщо? — чудувався Тарасик.

— Зараз дізнаєтесь, та перше скажіть, як називається ця рослина.

— Кінський щавель! — вихопився Петрусь.

— Правильно. Гляньте, як його обсіли попелиці. Повстромлювали в стебло свої довгі хоботки і п’ють соки. Немовби коктейлі через соломинку смокчуть. А між ними мурахи...

— Тато казав, — продовжував Тарасик, — що мурахи — хижачки, вони поїдають дрібних комах, гусінь, чим приносять лісові користь. Мабуть, вони і на попелиць полюють, а ви кажете — доять їх!

— Не поспішай, Тарасику, з висновками. Краще придивімося, що тут мурахи роблять.

Діти скупчилися довкола щавлю, навіть подих затамували. А дивитися було на що. Ось одна з мурах підповзла до попелиці й почала водити по черевцю вусиками.

— Лоскоче, — прокоментувала Зоя Павлівна.

Невдовзі на кінчику черевця у попелиці виступила блискуча крапелька. Мураха одразу ж проковтнула її і почала спускатися донизу, а назустріч їй уже лізли інші мурахи.

— Зое Павлівно, а що ж то за крапля, яку люблять мурахи? — Тарасик уже знайшов якусь соломинку й ну лоскотати попелицю. — Може, то мед?

— Хоч і не мед, та для мурашок найсмачніша.

Попелиця, яку лоскотав Тарасик, не стала, однак, випускати солодку краплю. Та й на захист їй одразу ж примчали дві мурашки і хоробро вчепились у соломинку. Тарасик хотів уже дати їм спокій, коли зненацька на його соломинку сіло сонечко й почало спускатися по ній до попелиць.

— Що зараз буде! — загадково промовила Зоя Павлівна. — Не випускай, Тарасику, соломинку, а ви, діти, спостерігайте! Сонечко прямувало до попелиць та мурах.

— Попелиці — улюблена їжа сонечок, — пояснила вихователька.

— Як? Невже сонечко — хижак? Воно ж таке миле! — здивувалась Оксанка.

— Так, так, миле сонечко — хижа комаха, полює на шкідників, у тому числі й на попелиць, чим приносить велику користь. Зараз сонечок штучно виводять на спеціальних фабриках. Силу-силенну їх випускають на поля, де вони захищають рослини від ворогів.

Не встигло сонечко із соломинки спуститись, як на нього напали мурахи. Воно хотіло пробитися крізь них, та де там! Мурахи хоробро вчепилися за його ніжки. Довелося йому розпустити крильця й летіти в пошуках здобичі далі.

— Ось так мурахи захищають своїх “корівок”, — сказала Зоя Павлівна. — Буває, на ніч, щоб попелиці не залякли, ховають їх у нірки або спеціально вибудовані для них комірки.

— То виходить, що мурахи шкідників рослин захищають? — здивувався Тарасик.

— Так і виходить, — підтвердила Зоя Павлівна. — В природі надто багато незвичайного. Але користь, яку приносять мурахи рослинам, значно більша. І ми в цьому можемо самі переконатися. Ось подивімося, куди ж мурахи попрямують далі.

А прямували вони до старого пенька, з сонячного боку якого притулився мурашник. Мурахи одразу ж шмигнули туди. Діти помилувалися спорудою із сухих гілочок та глиці, по яких так і снували руді створіння.

— Давайте розвалимо мурашник і подивимося, що там діється, — заходився шукати палицю Петрусь.

— Е ні, — аж руками замахала вихователька. — Ти ж чув, що мурахи — найперші охоронці лісу. Уявіть собі: мисливські володіння одного мурашника за територією не менші від подвір'я нашого дитсадка. І ще одне — за літо вони встигають звільнити кожне дерево від півтисячі шкідників!

— Дивина! — зніяковіло промовив Петрусь.

— А ти, Тарасику, казав, що на узліссі нічого цікавого немає! — не змовчала Оксанка.

Та дітей вже кликали на обід.

Анатолій Давидов

ГАДЮКА

Навколо нашого хутора, по яругах та байраках, водилося чимало змій. Я вже не кажу про вужів: до вужа у нас так звикли, що й змією його не звать.

У вужа в роті є невеличкі гострі зуби. Він ловить мишей і навіть маленьких пташок, може, певно, прокусити шкіру; але нема в цих зубах отрути, а тому укусу вужа зовсім не шкідливий.

Вужів у нас була сила-силенна, особливо в купах соломи, що лежала коло току: як пригріє сонечко, так вони й виповзуть звідти. Сичать, коли підійдеш, язик або жало показують, та тільки змії зовсім не жалом кусають.

І в кухні під підлогою водилися вужі. Як візьмуться, бувало, діти, сидячи на підлозі, молоко пити, так вуж і виповзає, і до чашки голову тягне, а діти його ложкою — по лобі!

Але водилися в нас не лише вужі: водилася й отруйна змія, чорна, велика, без отих жовтих смужок, що їх видно у вужа коло голови. Таку змію звать у нас гадюкою.

Укус гадюки дуже небезпечний, від нього може вмерти і тварина, й людина, якщо вчасно не допоможе лікар.

Я в дитинстві багато наслухався про гадюк і страшенно їх боявся, неначе відчував, що й мені доведеться зустрітися вічно-навіч з небезпечним гадом.

Косили якось у нас за садком, в сухій балці, де навесні щороку біжить ручай, а влітку тільки трохи вогко і росте висока густа трава.

Косовиця завжди була для мене святом, особливо як згромадять сіно в копиці. Тут бувало почнеш бігати по сіножаті та з усього розмаху кидатися в копиці й перекидатися в запашному сіні, аж поки баби не проженуть, щоб не розбивав копиці.

Отак і того разу бігав я й перекидався: баб не було, косарі пішли далеко, і тільки наш чорний великий собака Бровко лежав на копі й гриз кістку.

Стрибнув я на одну копицю, перекинувся в ній разів зо два й раптом скочив із жахом. Щось холодне й слизьке стьобнуло мені по руці. “Гадюка!” — майнула в голові думка, і що ж? Справді, величезна гадюка, яку я потурбував, вилізла з сіна і, здіймаючись на хвості, була вже наготові кинутися на мене.

Замість того, щоб втікати, я стою, як закам’янілий, немовби гадюка зачарувала мене своїми відкритими нерухомими очима.

Ще б хвилину — і я загинув. Але Бровко, як стріла, злетів з копиці, кинувся на гадюку, і зав’язалася між ними смертельна боротьба. Собака рвав гада зубами, топтав лапами; гадюка кусала собаку і в морду, і в груди, і в живіт.

Але за хвилину тільки шматки гадюки лежали на землі, а Бровко кинувся тікати й зник.

Тут тільки повернувся до мене голос; я почав гукати й плакати. Прибігли косарі і косами добили рештки гада, які ще тріпотіли в траві.

Але найдивніше було те, що Бровко з цього дня зник і тинявся невідомо де. Тільки за два тижні повернувся він додому: худий, виснажений, але здоровий.

Батько казав мені, що собаки вміють знаходити траву, якою вони лікуються від гадючого укусу.

*Костянтин Ушинський
(Переклад Ольги Макаренко)*

VI. Літературні казки українських письменників

МУРКО Й БУРКО

Був собі в одного господаря Кіт Мурко, а в другого — Пес Бурко. Хоч то Пес і Кіт зазвичай не люблять один одного, та Мурко з Бурком із самого малку були великі приятелі.

От одного разу, саме в жнива, коли всі з дому позабиралися в поле, бідний Мурко ходив голодний по подвір'ю і муркотів дуже жалібно. Господиня вибираючись рано в поле, забула дати йому їсти — значить, доведеться бідному терпіти аж до вечора. До лісу було далеко йти, у стрісі Горобчиків не чутно ніяких; що тут бідному Муркові на світі божім робити?

“Ей,— подумав він собі, — он там у сусіда на шпихлірі* Голуби водяться. Я колись лиш одним оком заглянув: у двох гніздах є молоді Голуб'ята, такі ситі та гладкі, як подушечки. От би мені таке одно Голуб'ятко в пригоді стало! Та ба, Бурко по подвір'ю ходить, шпихлір стереже. Хоч то ми з ним і приятелі, та я то добре знаю, що на шпихлір він мене не пустить. Нема що й говорити з ним про се. Зовсім собача вірність у нього!”

Але голод не тітка. Муркові чимраз гірше докучав порожній живіт, от він і почав міркувати, як би то здурити Бурка та спровадити його геть із подвір'я. При голоднім животі швидко думки йдуть до голови. От за малу хвилю мій Мурко біжить до Бурка, мов не знати з якою доброю новиною.

— Слухай, Бурцю,— кричить здалека.— Приношу тобі добру вістку. Ось, власне, тепер я сидів за селом на високій липі,— знаєш, там на роздоріжжі коло хреста. Сиджу собі та чатую на Горобчиків, коли бачу, а з сусіднього села біжить межею якийсь Пес і несе в зубах ковбасу — та таку довжезну, що оба кінці геть поза ним землею волочаться. Приніс під липу, оглянувся довкола, чи не підглядає хто, живенько

* Шпихлір — комора.

випорпав під коренем добру яму, зарив ковбасу, ще й каменем на знак привалив та й побіг. От така-то благодать! Я ледве всидів на липі, так мені запах до носа вдарив. Та що з того, не міг я пожитися нею, бо камінь тяжкий та й глини, бестія, напорпав багато. То, може би ти, братику...

Ще Мурко й не скінчив своє оповідання, коли Бурко зірвався на рівні ноги і, мов вихор, полетів за село під липу шукати ковбаси. Вій, бідний, також не дуже до переситу наїдався, м'яса рідко й нюхав, а ковбаса хіба в сні часом йому приснилася. А тут на тобі, така ласка божа під липою закопана, ще й каменем привалена! Драпнув Бурко так, що аж закурилося за ним.

А Муркові тільки того й треба було. Не тратячи ані хвили часу, він горі углом видряпався на шпихлір, вибрав собі котре найтовстіше Голуб'ятко, захопив його в зуби, загриз та й гайда з ним до своєї хати. Там він виліз на загату, положив Голуб'ятко перед себе та почав хрупати, радісно муркотячи. Тим часом Бурко прибіг до липи, шукає, нюхає, порпає — нема ані каменя, ані глини, а ковбаси й духу не чути. Вертає, бідний, мов із лихого торгу додому та й біжить просто на Муркове обійстя, щоб пожалуватися приятелеві, пощо його здурив. Та, ставши за углом, він почув, як Мурко, оближуючись від крові з Голуб'ятка, балакає сам до себе:

— Ото дурень той Бурко! Він десь тепер, певно, вганяє попід липу, язик висолопивши, та шукає ковбаси, а не знає, що я його Голуб'ятком так славно пообідав!

Дряпнула Бурка по серці така фальшивість приятеля, завзявся відплатити йому. Усміхаючись, він підійшов до загати та й мовить:

— Ей, Мурку, Мурку! Ти гадаєш, що ти мене здурив, що я повірив твоїй байці про ту ковбасу? А я сидів за плотом і бачив, як ти з нашого шпихліра Голуб'ятко взяв. Та пощо тобі від мене критися? Чому було не сказати просто? Хіба я приставлений Голуб'ят пильнувати? Се не моя худоба. Я й сам був би не від того, щоб часом одне-друге схрупати. От хоч і зараз. Ану, ходи та подай ще й мені одно, а собі можеш і ще одно взяти.

Дуже втішився Мурко, чуючи таку мову, бо, звісно, злому завсіди радісно, коли пізнає, що й другий, кого він мав за чесного, такий самий злодій, як і він. І скочив Мурко з загати, щоб привітатися з Бурком, та сей в тій хвилі хап його за карк і роздер.

Іван Франко

НАЙБІЛЬШИЙ СКАРБ

Давно тому, дуже давно, жила в однім селі вдовиця Марина з своєю донькою-одиначкою Орисею. Вона заробляла собі на прожиток шиттям та тканням; була і дуже побожною, і доброю, бо біднішим від себе роздавала те, що їй лишалось із заробітку. Коли находив вечір, казала вона завсігди: “Я не змарнувала сього дня, а працювала і добре чинила”.

Але одного разу Марина занедужала і не могла через пару неділь нічого заробляти; тому не дивниця, що за якийсь час минувся послідній крейцар¹ в скрині. Тоді встала вона насилу з постелі і поволоклася до сусідів.

— Сусідоньки, — сказала, — ви ж знаєте, що я вам допомагала не раз у біді, допоможіть і мені тепер, бо я хвора і не можу нічого заробити.

На ці слова ніхто з сусідів не відозвався, а бідна вдовиця пішла додому засумована.

Орися, увидівши зажурену матір, сказала з гіркого жалю ось такі докірливі слова:

— Нащо ви їм так багато доброго робили, коли вони такі невдячні.

Мати усміхнулася сумно і відповіла:

— Чи мала я покинути їх у біді? Я не робила добре задля подяки, а робила його в ім'я Боже.

По тих словах повалилася безсильна вдовиця на постіль. Орися припала до неї голосячи:

— Матінко, не умирайте, о, не умирайте, не покидайте мене сиротою на сім світі!

Мати лежала не рушаючись, а Оріся стояла над нею з заложеними руками і заплаканими очима. Запала ніч. Оріся засвітила каганець, і їй прийшло на думку, що мати не раз їй про лісного царя оповідала, що той добрих людей любить і їм не раз приносить поміч.

Але вперед треба піти до нього опівночі і запукати² тричі в тоту скалу, де він мешкає, а тоді він не пожалує своєї помочи.

Оріся знала, де тота скала. Її маленьке серденько билося сильно в грудях. Вона піде, буде просити помочи для своєї матінки, бо що ж вона сама буде робити на білому світі. Втім загас каганець, і вона стояла в темноті.

— Ні, ні, моя матінка не умре, — сказала відважно і, відомкнувши двері, побігла до помешкання лісного царя. За хвилику була там і запукала рукою три рази о скалу.

Вона почула, як ціла земля затряслася, як скала отворилася і якась невидима сила занесла її аж до підземної палати лісного царя. Вона стала в великій салі³, що ціла була з кристалю. На середині стояв довгий, також кришталевий стіл, а кругом нього чудово гарні стільці. Все світилося, блищало, лисніло в тисячу красок. На столі стояли купи золота, дорогих каменів, коралів, перлів, все таке блискуче, приманливе. Кінець стола сидів старий вже чоловік у довгій білій одежі. На голові мав діамантову корону, а в руках тримав золоту палицю. Се був цар-лісовик.

Він глянув на Орісю і сказав:

— Чого тобі треба, людська дитинко?

Оріся набралася відваги, здоймила руки вгору і почала говорити:

— Добрий царю і пане, моя матінка така дуже хора. А до того, не маємо що їсти...

— А чому ви не шадили? Та ж ви мали добру роботу, — сказав цар.

— Бо матінка давала біднішим від себе, та тому у нас тепер нема нічого в хаті. Але я хотіла б вічно самий чорний хліб їсти, лиш коби моя матінка поздоровіла.

— Ти добра дитина, — сказав цар, — і я хочу тобі допомогти. Але я можу тобі лиш одно бажання сповнити. Можу зробити

тебе багатою або твою маму уздоровити. Подивись кругом себе. З сих усіх скарбів можеш собі брати, кільки сама хочеш. Тоді зможеш для своєї хорої матері лікарства купити, для неї хліба, молока постаратися, ба ще багато інших речей, про котрі ти навіть не знаєш.

Орися подивилася на блискучі скарби, що так лисніли і її до себе манили, на гарні коралі, перли, дукачі⁴ — се все мало до неї належати, а до того ще лікарства для хорої матінки. “Для хорої матінки? Отже, її матінка не мала ніколи поздоровіти?”

— Ні, ні, славний царю, — хотіла вона крикнути, але їй здавалося, що червенці⁵ кличуть до неї:

— Бери, бери!

І цар покивав головою і сказав:

— Бери, бери!

І перли, коралі, дороге каміння — все ворушилося, все манило її до себе, все кричало:

— Бери, бери!

У сих скарбах були, відай, якісь чари сховані, бо вона не могла від них очей відорвати. Дух їй запирало, а серце ставало в грудях таке тяжке, гей би ті всі скарби причепилися до нього й мов вона сама стала таким твердим блискучим каменем.

Ах, чи не мала вона вже справді серця в грудях, чи скарби її так очарували!

— Матінко, матінко, — крикнула вона перестрашена і вхопилася за груди, хочаби переколатися, чи в неї є ще серце. І в тій хвилі побачила свою матусю зі скорченим із болю лицем недалеко себе. А гроші, скарби, перли манили дівчину до себе, приговорювали то тихо, того голосніше:

— Бери, бери!

Але вона вже на те все не дивилася, вона бачила лиш свою хору матусю й, впавши на коліна, сказала:

— Славний царю, затримай собі всі свої скарби, а верни здоров'я моїй матусі: я буду тогди найбагатшою на світі.

Цар усміхнувся і глянув сердечно на добру дитину.

— Ти витримала пробу, — сказав лагідно, — коли ж твоя

мати для тебе є найбільшим щастям, то вона буде здоровою. А що ти сими скарбами погордила, то най ваша праця буде для вас благословенством.

Він ударив палицею в стіл. І Орисі здалося, що вона летить десь далеко-далеко, але нараз опинилася коло постелі хорої матері. В хаті було вже видко, з-за гори сходило сонце, а мати в тій хвилі отворила очі.

— Як добре я спала, — сказала, дивлячися на Орисю, — сей сон мене так покріпив, мені здається, що я тепер подужаю.

— Так, ви подужаєте, матусю, — тішилася Орися, тулячися до матері, — Бог добрий, він нас не опустить.

Хтось застукав до дверей. Орися пішла подивитися: се була сусіда, що принесла їм гладунчик (горнець) молока і бохонець хліба.

Втіха, що сусіди все-таки її не забули, додала хорій нової сили; вона дивилася з усміхом за Орисею, як тотя скоро молоко варила та переливала в маленьке горнятко, щоби дати напитися матусі.

За якийсь час вдовиця прийшла цілком до здоров'я, так що могла разом з Орисею працювати, а роботи мала подостатком, та й не один гріш затримався в скрині, але не один пішов усе-таки на підмогу біднішим.

Часами згадувала Орися про скарби лісного царя, але мати так їй казала:

— Такі скарби можуть дуже легко розійтися, но в праці лежить багатство, котре ніколи не можна змарнувати. Хто хоче працювати, той найшов найбільший скарб. Я такий скарб найшла, а що Бог дав мені до того ще таку добру дитину, як ти, то я дуже щаслива і задоволена.

Євгенія Ярошинська

¹Крейцар (крейцер) — у колишній Австро-Угорщині, Німеччині та деяких інших країнах дрібна розмінна монета.

²Запукати — постукаати.

³Саля — зала.

⁴Дукач (дукат) — срібна чи золота монета або прикраса у вигляді монети.

⁵Червенець (червінець) — золота монета.

ПОДОРОЖ У КРАЇНУ НАВПАКИ

Лесик, Толя й два Володі
сумували на колоді.
Лесик скаржився: “Хлоп’ята,
страх як тяжко жить мені —
слухай маму, слухай тата,
умивайся день при дні.
Ох, і тяжко жить мені!”
Толя теж сидить бідує,
вилива жалі свої:
“Дуже Тоня вередує,
розважай весь час її...”
А Володя скиглить: “Тато
змусив квіти поливати...”
І зітхає вся четвірка:
“Як нам тяжко!
Як нам гірко!”
Раптом трісь — і перед ними
бородань малий з’явивсь,
хитруватими очима
на четвірку він дививсь.
І сказав до них суворо
цей химерний чоловік:
“Я почув про ваше горе
й через доли, через гори
свою бороду волік —
поспішав мерщій сюди
виручати вас з біди.
Недалеко звідсіля
є чудна одна земля —
там ні дня нема, ні ночі,
кожен робить там, що схоче...”
Тут всі четверо до нього:
“Поможіть нам, допоможіть!

Як пройти в оту країну,
розкажіть нам, розкажіть!”
“Поможу я вам охоче, —
каже власник бороди, —
ви на мить заплющіть очі —
я відправлю всіх туди”.
Тільки так усі зробили,
всіх як вітром підхопило,
закрутило, завертіло,
заревло і загуло
й над степами,
над лісами
аж під небом понесло!
Як розплющили всі очі,
закричали:
“Тру-лю-лю!
Я роблю тепер, що схочу,
що захочу, те й роблю!
Ми потрапили-таки
у країну Навпаки!”
Ну, а цей чудесний край
для малечі просто рай:
там в річках тече чорнило,
там ніхто й не чув про мило!
Всі замурзані по вуха,
галасують всі щодуху,
оком чують, вухом бачать,
догори ногами скачуть.
Сажотруси хати білять,
землеміри небо ділять,
косарі дерева косять,
язиками дрова носять.
Взявши торби, малюки
ходять в небо по зірки.

Наберуть їх повні жмені,
ще й напхають у кишені
і додолу з неба — скік! —
хто на скирту, хто на тік.
Лесик, Толя, два Володі,
як малі телята в шкоді,
цілий день брикали, грались,
реготали і качались,
то з якимись хлопчачками
воювали галушками,
то в густих чагарниках
танцювали на руках.
І кричали: “Тру-лю-лю!
Що захочу, те й роблю!”
Потім, стомлені й щасливі,
спали, висячи на сливі.
Одіспавшись, ласуни
рвали з дуба кавуни
і з кущів серед левад
смакували шоколад.
Якось їх біля млина
стріла гвардія чудна —
ці вояки в штанях синіх
верхи їхали на свинях.
“Хто такі? — спитав похмуро
найстрашніший мацапура. —
Це перевертні, не діти!
Гей, хапайте їх, в’яжіте!
І вояки той наказ
так і виконали враз
та й погнали неборак
до палацу Невмивак.
Ждав їх в будці для собаки
цар Великий Невмивака —
він найстаршим тут вважався,
бо сто років не вмивався.

Як побачив цар малих,
закричав, завив на них:
“Що це в біса за прояви?
В них праворуч руки праві?!
Чом вони очима бачать?
Що це, слуги мої, значить?
Треба їх обмить чорнилом,
бо від них одгонить милом.
Потім всім їм для науки
треба викрутити руки,
ще й відтяти треба вуха
та навчить очима слухать.
Лиш тоді ці диваки
зможуть жити в Навпаки.
А тепер цих недотеп
замуруйте в темний склеп!”
Так, зіпершись на ломаку,
гаркнув грізний Невмивака,
і дітей всіх чотирьох
слуги кинули у льох.
У льоху в холодній тиші
шаруділи сонні миші,
од стіни та до стіни
сновигали таргани
і, забившись в кутки,
пряли пряжу павуки.
Пронизав усіх хлоп’ят
страх нечуваний до п’ят,
тож всі четверо щосили
у тюрмі заголосили.
І від тих солоних сліз
льох увесь по швах поліз:
спершу стіни тануть стали,
потім двері з цукру впали.
І щаслива дітвора
з криком радісним “ура!”

задала стрімкого дьору
од царя страшного з двору.
А вояки в штанях синіх
мчали назирці на свинях
і кричали, й докоряли,
й помідорами стріляли.
Ось-ось-ось були б спіймали,
але свині раптом стали
й повернули до лози
смакувати гарбузи.
Як вояки не галділи,
свині й слухать не хотіли —
тільки рохкали й хрумтіли,
гарбузи все їли, їли.
А наївшись, як одна,
всі чкурнули до багна.
Тож вояки всі чимдуж
мчали слідом до калюж
та благали: “Любі паці,
вже пора вставать до праці!”
Свині добре все те чули,
та й бровою не моргнули
і пролежали в багні
дві секунди ще й два дні.
А тим часом наші діти
мчали, мов несамовиті,
через поле й сінокіс
та й потрапили у ліс.
Тут, у лісі на поляні,
квіти бавились рум’яні —
грали в гилки, в коперка,
танцювали гопака.
Як побачили малих,
прудко кинулись до них.
Застрибали, заскакали,
у листочки заплескали:
“Йдіть до нас!

До нас у коло —
потанцюєм, як ніколи!”
Квіти діток гратись кличуть,
а вони стоять, кигичуть:
“Там вояки в штанях синіх
доганяють нас на свинях.
Хочуть ці лукаві круки
повикручувать нам руки.
Ой! Ой! Ой! Де наші мами,
що без них тут буде з нами?”
Квіти з жаху стали сині:
“Нас також потопчуть свині!..”
Тут до них підскаочив дід —
кущовик Червоний Глід:
“Не сумуйте, не кричіте,
я поляну оточу
і свинею топтати квіти
відучу!”
Глід, Шипшина й Терен дикий
вмить без галасу і крику
всю поляну оточили,
нашорошили голки
й заганяли їх щосили
свиням в ноги і боки!
І воякам шматували
пишний одяг і тіла —
впало ранених чимало,
кров з них ріками текла.
Вже вояки як не брались,
тільки геть пообдирались —
в колючках, усі в крові
повтікали ледь живі.
Розізлився Невмивака,
що зірвалася атака,
і звелів поставити, клятий,
круг поляни вартових,

щоб зухвальців упіймати —
хай чи мертвих, чи живих!
Він сказав:
“Дітей схопіть
і в чорнилі утопіть!”
І вояки в штанях синіх
сновигали скрізь на свинях,
доглядали, щоб малечі
не було шляхів до втечі.
Ну, а діти, бідні діти,
стали худнути, марніти,
стала їх бороти втома,
закортіло всім додому.
І зітхала вся четвірка:
“Як нам тяжко!
Як нам гірко!”
Раптом трісь — і перед ними
бородань малий з’явивсь.
Хитруватими очима
на четвірку він дививсь.
“Хто із вас додому хоче, —
каже власник бороди, —
хай лишень заплющить очі —
віднесу його туди...”
Тільки всі отак зробили,
всіх їх вітром підхопило,
закрутило, завертіло,
заревло і загуло
й над степами,
над ярами
попід небом понесло!
Як розплющили всі очі,
гульк — уже в своїм дворі!
Їх стрічають, обнімають
і бабусі, й матері.

І кричать мандрівники:
— Нас тепер ніяким дивом —
навіть бубликом красивим! —
не заманите ввіки
у країну Навпаки!

Василь Симоненко

ЯК ВИНИКЛО СОНЦЕ

(За австралійською казкою)

Австралійський страус Ему
подружився з журавлем...
— Може, нині по рівнині
погулять собі підем?
— Погулять, то й погуляти,
знайдем нивку конопель.
Тільки годі поспішати! —
просить друга журавель.
Довгонога птаха Ему
озирається назад:
— Хай вже буде по-твому,
я йти повільно рад, —
але що ж мені робити,
як ті ноги вгамувать?
Мені досить раз ступити,
а тобі ж потрібно п'ять!
Ой, ті ноги-довгоноги —
ноги, ноги, ноги, ноги —
замелькали вздовж дороги —
годі страуса догнать!

— Зупинися! То наруга! —
журавель кричить до друга.
Ему каже: — Налягай-но
на ноги, ноги, ноги,

ноги, ноги, ноги, ноги,—
доганяй-но, доганяй!
— Подожди! Не можу! — та й
посварилися украй.
Журавель біжить і злиться,
Ему зиркає, сміється:
— Ширше крок! Не відставай! —
Журавель ковтнув образу,
а вернулися, то зразу
у гнізді своєму зліг,
бо не чув, бідняга, ніг.

За насмішку та наругу
відомстить рішився другу...
А було це, любі друзі,
ще колись, давним-давно,
коли ще на виднокрузі
навіть сонця не було.

Тільки місяць, тільки зорі
в небі темному цвіли,
та й не місяць то, не зорі —
а то велетні були,
що вгорі собі жили...
Ясні зорі — їхні очі —
ясно сяли серед ночі.
Мав найбільше око Місяць —
неба темного владар, —
міг не спати цілий місяць,
а дивитися з-за хмар...

Западала ніч глибоко,
як, було, заплющить око...
Отоді-то, в горобину
ніч, обурений зі зла,
журавель, пригнувши спину,

підікрався до гнізда,
і коли збагнув достоту,
що той страус Ему спить,—
він зробив свою роботу —
ухопив яйце і вмить
так жбурнув його високо,
щоб розбилось, впавши вниз!
А на небі ненароком
те яйце упало в хмиз!
На ломаччя наштовхнулось
і розбилось, ясна річ! —
жовто-жовто спалахнуло
і засяло —
на всю ніч!

Місяць-велетень збудився:
освітив його пожар! —
і ураз розпорядився
скликати зірки з-за хмар:
— Сонцем — вогнище назвати,
хмиз стягати звідусюд,
коли Сонце ляже спати,
то самим світити тут! —
Отаке. І з того часу
світить сонце-огнецвіт,
і на землю рідну нашу
ширий людям шле привіт,—
і радіють всюди люди,
ліс, вода, пташина й звір,
що довічно сонце буде
серед неба, серед зір!

Володимир Лучук

ЧОМУ ГОРОБЦІ У ВИРІЙ НЕ ЛІТАЮТЬ

КАЗКА

Перша частина

Давно-предавно, коли дні були удвоє довші, а світ тільки починався, з'явилися на землі дивні сірі пташки. Малі, кумедні. Нікого вони не бояться, усе кудись квапляться, а в найбільшу спеку у поросі купаються. Навіть по землі не ходять, як інші поважні птахи, а на обох лапках скачуть. І все тим пташкам весело. Ні холод, ні дощ, ні голод їх не доймає. Скачуть та в кущах чубляться.

Звати тих пташок горобцями. Можливо б, і далі гасали вони без усякого діла і без пуття, якби не Чак та Чен. Це були наймудріші горобці серед своєї зграї. Почали вони приглядатися й помітили, що кожен птах, кожен звір, навіть найменші мурахи, якесь діло порають. Шпаки коноплі сіють, щоб було що їсти, а з лика гнізда теплі мостять. Сойки жолуді збирають і дуби садять. Вепри землю орють, щоб ліс швидше ріс та глід, шипшина і терен на горбах приймалися. Чаплі на болотах очерет розсаджують та рибу розводять. Фазани і дрохви пустирище травною засівають. Кріт піски пирієм прошиває, щоб пустелі не було. Навіть граки й ті горіхи волоські садять. Хоча й не дуже вміють те діло робити, але стараються і найбільші горіхи в розгаслу землю кидають.

Тільки горобці пустували та чубились зі шпаками та ластівками за чужі гнізда.

Побачили Чак і Чен, що пуття з того не буде, та й кажуть один одному: “А давай поділимо зграю та займемося городиною”.

Чак був старший. Він подумав і мовив до Чена:

— Городиною нехай борсуки займаються, а ми будемо вирішувати щось таке, щоб і родило ясно, і нам у страву годилося. Щось рясне і дрібне.

— Як так, то й так, — погодився Чен і полетів разом із Чаком шукати те рясне й дрібне.

Невдовзі на узліссі побачив Чак те, що шукав. Росло там

дерево. Ні на глід, ні на шипшину не схоже, а на гілках повно кетягів з червоними ягідками. Сів Чак на дерево, скуштував ягідку та й каже Чену:

— Ягідка ще терпка, неспіла. Але ж подивися, як рясно вродило. Отут і буде наш сад.

— Що ж, — мовив на те Чен, — нехай твоя зграя тут оселиться, а я полечу далі.

Як сказав Чен, так і зробив. Аж на протилежному кінці лісу знайшов Чен гарне-прегарне дерево з дрібним листом і невеличкими кетягами чорноплоду.

— Отут і буде наш сад! — радо вигукнув Чен і полетів скликати свою зграю.

Наступного дня обидві горобині зграї дружно взялися до діла. Набрали вони ягід з дерева та й покидали їх у глибоченькі лунки. Наносили води, полили сад та й ждуть, поки ж він зійде.

Ждуть-ждуть, а зернятка не сходять.

Друга частина

Побачив якось їжачок Рюх, що горобці вже під осінь ямки поливають, зупинився й питає:

— А що це ви посадили і коли врожаю ждете?

— Це ми сад заклали, а він не сходить, — відповів за всіх Чак.

— А яке дерево у вашому саду ростиме? — уточнив Рюх.

— Та ми й самі не знаємо, як воно називається, — відповів Чак і показав крилом на дерево з дрібним листом і червоними ягідками.

— Цього дерева я не знаю, — мовив Рюх.— Я тільки груші, яблука та гриби збираю. Я знаю лише, що ягідки ці на дереві до морозів стоять. Це дерево, мабуть, навесні садять.

— Як же бути?— зажурився Чак.— Нам незабаром у вирій летіти.

— Навесні ж ви повернетесь,— сказав Рюх.— От тоді і закладемо сад.

Послухались горобці тієї поради та й полетіли у теплий край зимувати.

Нема-нема та й зійдуться Чак з Ченом, пожуряться та й запитають одне одного: як там наші сади? Хоч би швидше весни діждатись.

Прийшла весна. Повернулися горобці додому. А як глянули на те місце, де мали бути сади, ніде нема нічого. Жодної ягідки на гілках не залишилось. Стоять дерева голі-голісінькі по обидва боки лісу.

— Хто це наші ягідки поїв? — запитав Чак знайомого їжачка Рюха.

— Не інакше, як снігурі та синиці, — відповів Рюх.

— А хіба ти не казав їм, що то насіння на наші сади? — запитав Чак, роззираючись на німу пустку.

— Казав, аякже, та вони не послухали, — зітхнув Рюх і порадив Чаку: — Цього року ви вже якось тут зиму перебуньте та зачекайте, поки поспіє ваша горобина.

— Як ти сказав? — здивовано перепитав Чак і сплигнув на нижчу гілку, щоб краще було чути.

— Ти говорив, що тут ростимуть ваші сади, — мовив Рюх. — От я й подумав: якщо на городі росте городина, то у горобиному садку має рости горобина.

— Ти це чудово придумав! — вигукнув Чак і пообіцяв Рюху: — Ми так і назвемо наші дерева.

— Мені дуже приємно, що я догодив вам, — сказав на прощання Рюх і побіг у своє терновище.

Того ж дня Чак полетів до Чена й розповів про несподівану й приємну новину.

Та недовго раділи горобці. Знову почали журитися Чак і Чен, бо не знали, як їм посадити свою чорну і червону горобину. А так же кортіло свої сади мати.

Надоумив горобців лапокрил Машталака. Сидів він якось зморений край хмари, дивився на засмученого Чака та й думав: якщо навіть така гарна пташка сумує, то, напевне, у неї справжнє горе. Подумав і запитав:

— Ей, сіра пташко, як тебе звати і чому ти так журишся?

Чак трохи злякався громового голосу Машталаки, а коли придивився до нього й помітив, що у Машталаки лагідні очі, посмілювався і відповів:

— Я — горобець Чак. Ватажок горобиної зграї. Ми всі журимося, бо не вміємо садити горобину. А в неї такі гарні ягідки. Вони, напевне, дуже смачні. Ми хотіли б виростити великий сад, щоб ягід на всіх птахів вистачило.

— Я допоможу вам,— прогуркотів Машталака й додав: — Дерево це не просте. Його треба садити у найстрашнішу ніч, коли земля і небо одним вогнем горять і в одній воді купаються. Якщо ви не злякаєтесь й кинете в землю по малій гілочці, то до ранку громи й дощі вигойдують вам горобиний сад.

— Ми нічого не боїмося, аби тільки повиростали наші дерева, — відказав Чак і чимдуж кинувся до свого товариша Чена, щоб розповісти про велику новину.

З нетерпінням чекали горобці страшної ночі.

Третя частина

І ось настала та велика й жахлива ніч. Коли все принишло і завмерло, небо розірвала блискавка. У її спаласі Чак помітив Машталаку і почув його голос, що розколов небо:

— Тррримайтеся! Прррийшла горрробина ніч!

Кинулися горобці садити сад.

Вітер рвав і ламав їхні крила, та горобці садили дерева. Блискавки сліпили птахів, та вони твердо тримали в дзьобах маленькі прутики. Дощ заливав горобців водотоками, але сміливці хапалися лапками за стебла трави й не покидали свого саду.

От як небо випогодилося та зійшло сонце, вибралися зі схованок горобці, глянули на недавнє пустирище й очам своїм не повірили — зацвів там такий сад, що як повіє від нього вітром, то аж мед на язичі чути.

— Тепер ми уже обов'язково діждемося спілих ягідок,— пообіцяв Чак і гукнув до своєї зграї: — Не полетимо у вирій, поки ягоди на горобині не стануть такими ж солодкими, як і вітер з квітучого саду.

— Ми згодні,— відповіли з Чакової зграї та й заходилися біля саду. У хорошого садівника роботи завжди доволі.

Рано зачервоніла горобина. Та така ж рясна, неначе кожне дерево у кораловому намисті стоїть і гостей дожидається.

Але що не покуштують горобці ягідок, а вони тверді й терпкі.

— Подождемо до осені,— каже Чак і питає ради в Чена:

— Чи не закляв хто горобину, що вона не спіє? Можливо, через це її ні люди, ні звірі не тримають у своїх садках.

— Дерево це таємниче,— відповів на те Чен і з надією подивився на темнуваті грона чорноплідної горобини. — Нам треба набратися терпіння, і тоді ми неодмінно розкриємо таємницю.

Так з дня на день відкладали горобці свій політ у вирій, аж поки не діждалися перших морозів. Як забілів сніг на кетягах горобини, вона спалахнула враз вогнем і стала доброю-предоброю.

А тут і снігурі прилетіли. І синички до горобчиків у сад перебралися.

— Якби не ваша горобина, нам би і їсти нічого було, — кажуть горобцям снігурі та синиці.

— Пригощайтеся. Ягід на всіх стане, — сказав Чак і додав: — Ми теж за зимуємо. На своїй землі не така та зима й страшна. Аби тільки не було голоду.

— А давайте у гурті жити,— запропонував Чен і махнув крилом у той бік, де за темним лісом стояв важкий од плодів сад його зграї. — Прилітайте і до нас на обід. Ми завжди будемо раді справжнім друзям.

З того часу і не літають горобці у вирій. А коли серед зими на горобчиків нападає сум та жура, з неба гримлять громи.

Олександр Зима

СОНЯЧНИЙ ЗАЙЧИК І СОНЯЧНИЙ ВОВК

(Уривок з повісті-казки “Незвичайні пригоди в лісовій школі”)

У похмурому підземному палаці перед каміном, де ледь жевріло темно-синє вогнище, сидів Начальник Канцелярії Нічних Кошмарів Пан Морок. На ньому був чорний оксамитовий плащ з каптуром, що закривав обличчя. Якби не плащ і не синє полум'я в каміні, ми б з вами пана Морока просто не побачили. Бо весь він був із темряви. Саме про це він і співав, перебираючи струни чорної гітари. От послухайте:

Зроблений із темної
темряви підземної,
сили я не маю,
та всіх перемагаю,
бо всіх-усіх лякаю!
Бо всіх-усіх лякаю!
Я — Начальник Всяких Страхів
і Нічних Кошмарних Жахів!
Морок я! І, як захочу,
будь-кого я заморочу,
заморочу-заморочу,
як захочу!..

Коли у пана Морока був гарний настрій, він любив поспівати під гітару.

Аж тут згори до палацу провалилися схвильовані Баба Яга та її молодший брат Бабай. Обтрусившись від землі, Баба Яга вигукнула:

— Ваша Темність! Неприємність!

— Н-неприємність, В-ваша Т-темність! — заїкаючись, підхопив Бабай.

— Що таке? — скривився пан Морок. — От псуєте мені настрій! Завжди ви панікуєте! Замість того, щоб інших лякати, самі лякаєтесь.

— Н-не п-панікуємо, В-ваша Т-темність! — вдарив себе в груди Бабай. — К-кажи, сестро, б-бо я, б-бачиш, з-заїка-юсь... від х-хвилювання.

— Ваша Темність, на Великій Галявині Казкового Лісу відкрилася спеціалізована лісова школа з ведмежою мовою викладання! — одним духом випалила Баба Яга.

— Ну то й що? Хочете туди вступити? Щоб я рекомендацію написав? — глузливо усміхнувся пан Морок.

— Ой, не жартуйте, Ваша Темність! Освіта! Знання! Це ж найбільша для нас небезпека! — вигукнула Баба Яга. — Освічені й розумні в нас же не вірять! Ми для них просто не існуємо!

— О-однозначно! — підхопив Бабай.

— Мда-а... — почухав потилицю пан Морок. — Мабуть, таки так. Найбільше нас бояться темні й неосвічені. Чим більше знань, тим менше страху. Правильно!.. Отже, починаємо кампанію із залякування школярів! Хай не вчаться, не вчаться, не вчаться! Хай до школи ходити бояться!..

— Хай не вчаться, не вчаться, не вчаться! Хай до школи ходити бояться! — підхопили Баба Яга і Бабай.

Зайчик Кося Вухань та їжачок Колько Колючка після уроків ішли лісом додому.

— Цікаво у школі, правда? — сказав Кося.

— Авжеж! Кожного дня про щось нове дізнаємося, — відгукнувся Колько.

— Якби тільки не оця дорога додому через темні хащі... — зітхнув Кося, озираючись на чагарі.

— І чого це темнота завжди так лякає? — здвигнув плечима Колько.

— Бо завжди здається, що там хтось є, хтось ховається... — знову зітхнув Кося.

І тут зненацька з-під землі вигулькнули пан Морок, Баба Яга і Бабай. Баба Яга в одній руці тримала ступу, в другій мітлу. А Бабай — барабан, на якому були намальовані череп і кістки.

Темноти боїшся ти?
Темноти боїшся й ти?
Я і є страшна ота

Темнота-а! —
жахним голосом загорлав пан Морок.
А я Баба Яга — кістяная нога!
Кого захочу, вмить провчу —
на порох в ступі потовчу! —
загорлала Баба Яга.
М-мною ж в-всіх д-дітей лякають
і від мене всі т-тікають.
Я на всіх наводжу страх,
бо Бабай я! Ах! Ах! Ах! —
і Бабай вдарив у свій страшний барабан.

Усі втрьох вони затанцювали навколо Косі і Колька.
Їжачок і зайчик аж поприсідали з переляку і дрібно
зацокотіли зубами.

— Рятуйте-е! Рятуйточки-и! — ледь чутно пропищали вони.

І тут згори, з неба, стрімко зіскочив сонячний зайчик —
з вушками, з лапками, з кучим хвостиком. Він тримав на-
переваги сліпучий промінь-спис і кинувся з ним на лиходіїв,
дзвінко-дзвінко співаючи:

Хто ображає тут малят,
маленьких лісових звірят?!
Та це ж Яга, противна Баба,
і нечупара, і незграба!
А це Бабай — від слова “баба”,
він боягуз, але нахаба!
Не може в дзеркало дивиться,
бо сам себе Бабай боїться!
А ти, пан Морок, роздягайся!
Скидай свій плащ мерщій! Не гайся!
Його надів ти недарма,
бо без плаща тебе ж нема!
Ти ж безтілесна порожнеча
і порожнісінька пітьма!..
Ну й компанія лиха!
Ха-ха-ха-ха! Ха-ха-ха!..

Баба Яга і Бабай відчайдушно заверещали, а пан Морок заволав, відмахуючись від сліпучого променя-списа:

Не смій! Не смій! Не смій! Не смій
чіпати плащ чарівний мій!
Плаща, зайчиську, не чіпай!
Рятуйте, Бабо і Бабай!
Я ж безтілесний! Ай! Ай! Ай!

Але Баба Яга і Бабай панічно зарепетували:

— Тікаєм ми, і ти тікай!

І вмить провалилися під землю. Пан Морок не став чекати і теж провалився.

— Ну от! А ви боялися! — засміявся сонячний зайчик.

— Ой! Зайчик! — здивовано мовив Кося Вухань.

— Схожий на тебе, тільки жовтий, сонячний. З промінців! — сказав Колько Колючка.

— Авжеж! Я — Терентій! З Країни Сонячних Зайчиків!

— А є така Країна? — вражено презирнулися Кося і Колько.

— Є! По той бік чарівного озера-дзеркала. Звідти ми розбігаємося по землі вранці, коли сходить сонце.

— Диви! Зайчик, а не побоявся тих страховиськ, — з повагою сказав Кося.

— А чого мені боятися? Вони з темряви, вража сила, а я — сонячний!.. І взагалі — не треба нічого боятися! — і сонячний зайчик Терентій заспівав:

Страх — це “Ах! Ах! Ах!”

Сміх — це “Ха! Ха! Ха!”

Літери ті ж самі — а яка різниця!

Той, хто весело сміється,

той ніколи не боїться!

Якщо страшно, ти зморгни

й літери переверни!

Замість “Ах! Ах! Ах!”,

буде “Ха! Ха! Ха!”

Замість страху буде втіха,

буде втіха! Ха! Ха! Ха!..

Веселіше, друзі, смійтесь

і нічого ви не бійтесь!

А тепер ходімо, я вас проведу додому, поки ви не навчилися переборювати свій страх.

І вони пішли лісом.

А у підземному палаці відхекувались пан Морок, Баба Яга і Бабай.

— Н-ну, к-клятий Т-терентій! — сварився кулаком угору Бабай.

— Просто неможливо працювати, як він з'являється! — вигукнула Баба Яга.

— І ви теж хороші! — лайнувся пан Морок. — Я кричу: “Рятуйте, Бабо і Бабай! Я ж безтілесний!” А вони: “Тікаєм ми, і ти тікай!” Ще й на “ти”, іродове плем'я! Наче я з вами свиней пас! Забагато дозволяєте собі! Познімаю з роботи!

— Пробачте, Ваша Темність! — жалібно скривилася Баба Яга.

— З п-переляку! — промимрив Бабай. — Н-нічого ж його н-не б-бере!

— Ні зловити, ні вхопити, ні втопити, ні вдавити! — розвела руками Баба Яга.

— Треба, треба щось зробити! — вів далі пан Морок. — Кого зайці найбільше бояться?

— Вовків! — сказала Баба Яга.

— О-однозначно! — підтвердив Бабай.

— От і треба на нього напустити вовка! Сонячного! — сказав пан Морок.

— Якби ж то були сонячні вовки! — зітхнула Баба Яга.

— Не були — так будуть! — рішуче вигукнув пан Морок. — Сонячних зайчиків чим пускають? Дзеркальцем. От і для сонячного вовка потрібне дзеркальце. Тільки особливе, чорне, чарівне. І таке дзеркальце є! У Снігової Королеви. Уламок чарівного дзеркала лихого троля. Забули?

— Ну, Ваша Темність, ви — геній! — вигукнула Баба Яга.

— О-однозначно! — підхопив Бабай.

— Це ж треба! Сонячний вовк! У жодній казці такого не було! — захоплено сплескувала руками Баба Яга...

Всеволод Нестайко

РОБОЧІ ЧЕРЕВИКИ

Вони часто стояли поруч, хоч і належали різним людям, — чепурні Туфлі й грубі незграбні Черевики. Їх хазяї жили в одній квартирі.

Туфлі були дуже гарні й сяяли, як дзеркало, аж Черевики бачили в них своє відображення. Ох, ті Черевики були такі негарні! Широкі, тупоносі, з латками на зморшкуватій шкірі, з грубою нерівною підошвою, вони здавалися собі смішними потворами поруч із своїми прекрасними побратимами.

— Пхи, — щовечора кривилися Туфлі, — невже наш хазяїн не може знайти для нас іншого сусідства!

Але через те, що поблизу нікого не було, крім старих кімнатних Капців, Туфлі, ще трохи побурчавши, заспокоювались.

Вони були дуже поважні, ці гарні, блискучі Туфлі. Гордо задирали догори носи й нікого навкруги не помічали. Зате про себе були надто високої думки і ладні були й вдень, і вночі вихвалитися. О, ні, вони не втомлювались. Адже вони або нудилися під столом в кафе, або швендяли з такими ж Туфлями вулицями міста. А повернувшись додому, тільки те й робили, що милувалися собою:

— Які ж то ми гарні! Які ми чепурні! Які ніжні! Навіть хазяїн бере нас у руки дуже обережно. Видно, він нас любить більш за все на світі. Ще б пак! Без нас він не міг би так легко збігати мармуровими сходами, так гарно танцювати на вечорах. Це ми робимо його таким — це ми, це все ми. Всі нами милуються!..

Але кімнатні Капці не слухали хвалькуватого базікання Туфель і тільки зрідка зітхали в своєму кутку. Вони були вже дуже старі.

А Черевики слухали те, що говорили Туфлі. Звісно, вони теж чимало могли б розповісти. Та це були Робочі Туфлі, і вони були дуже скромні. День у день вони вірно служили своєму хазяїнові — вправному будівельникові. В черевиках він спокійно міг ходити під дощем, не боячись промочити ніг. Їх

нерівна підосва міцно чіплялася за камінь і дерево, коли хазяїн працював на високих стінах або риштуваннях новобудов. Черевики гріли хазяїна в мороз, у хуртовину. А як ловко облягали йому ноги! Тільки самі вони про це не здогадувалися...

І ось що сталося одного разу. Хазяїн і ті, що з ним працювали, закінчили величезний будинок і перейшли на інший край міста. Вони будували нову фабрику. Робота тут не припинялася ні вдень, ні вночі.

Хазяїн працював у другій зміні. Та сьогодні...

— Закінчуйте, хлопці, нас чекають! — сказав чийсь веселий голос, і всі пішли з роботи раніше, ніж звичайно.

Черевики хотіли попрямувати до знайомої тролейбусної зупинки. Але хазяїн звернув зовсім в інший бік. І Черевики його послушали — адже вони не могли інакше.

Хазяїн ішов усе далі й далі. Вулиці тут були прямі, рівні. Під підосвами порипував свіжий сніжок.

І раптом Черевики опинилися серед знайомих місць. Так, вони багато разів бували тут. Аж ось і той величезний будинок, що його нещодавно зводив їхній хазяїн. Та що це? Будинок не впізнати! Раніше сірий, він тепер аж сяє, такий білий, у величезних вікнах стільки світла, лине музика...

Черевики зійшли нагору високими мармуровими сходами. Ступили на блискучий паркет, побачили в ньому себе й здивувалися. Невже це колишні дощечки, сірі й негарні?

На стінах високих кімнат висіли такі гарні картини. А посеред величезного залу стояла вся в різнобарвних вогнях та іграшках ялина.

І тут Черевики зрозуміли, що вони — в Палаці! У Палаці, що його будував їхній хазяїн.

Разом з іншими Черевиками вони пройшли через зал і піднялися на сцену. Вони дуже боялися, що хтось помітить на них цяточки вапна, які не встиг пообчищати хазяїн.

Але нікого в залі це не бентежило. Всі говорили: “О, який гарний Палац!” — і плескали в долоні, дякуючи тим, хто його збудував.

Робочі Черевики почувалися трохи незручно серед такої краси і тихенько порипували.

Туфлі цього вечора нетерпляче чекали, поки повернуться Робочі Черевики.

— Що за часи настали, просто жах! — обурено сказали вони Черевикам, коли ті нарешті стали поряд з ними. — Цілісінський вечір ми простояли біля дверей нового Палацу і все ж не потрапили до залу.

— А ми з моїм хазяїном були в Палаці, — скромно відповіли Черевики.

Туфлі не повірили:

— У Палаці? Ха-ха! Не смішіть! Ви, напевно, щось плутаєте!

Та Робочі Черевики вже не чули цього. Вони спали. Треба було добре відпочити. Адже попереду їх чекав новий трудовий день.

Юрій Ярмиш

БУРУЛЬКА

Вранці сніг заблищав так, ніби зима жменями понасипала блискіток, і вони всі сяяли і промінилися.

А в садку, на тому розі будинку, де починалася ринва, з'явилася бурулька. Вона переливалася на сонці всіма кольорами райдуги і була дуже гарна.

— Ви, напевне, з дорогоцінного каміння? — спитав її з пошаною маленький снігурчик.

“А може, вона солодка, як цукерка”, — подумав один хлопчик. Адже усім малим дітям бурульки здаються солодкими, і їх хочеться посмоктати.

Він схопив паличку і почав кидати нею в бурульку. Хлопчик уже уявляв собі, як це він покаже всім дітям, що в нього є така гарна бурулька.

Ой, як злякалися всі в садку, коли побачили, що робить хлопчик. І дерева, і пташки, а найдужче — стара ринва. По-перше, вона боялася, що хлопчик може помилково влучити в неї, по-друге, ця стара ринва не хотіла позбавлятися своєї

прикраси, якою вона дуже пишалася. Раптом — трах! Хлопчик таки влучив у бурулька, вона враз зламалася і впала.

— Моя бурулька! Моя бурулька! — радів хлопчик, підхопивши її руками. Він навіть рукавиці скинув, бо йому зробилося гаряче, коли він кидав палицю, і руки в нього були зовсім теплі.

Хлопчик тільки підніс бурульку до рота і хотів її посмоктати, як побачив, що на нього дивляться світлі, блакитні очіці, і почув, що бурулька до нього заговорила:

— Ні, ні, ні, хлопчику, не бери мене в рот, не треба! Я розкажу тобі багато цікавого.

Хлопчик дуже здивувався, але, звичайно, йому захотілося послухати її.

— Ти, мабуть, чарівна бурулька? — спитав він.

— Так, так,— сумно сказала бурулька. — Я зачарована, я заморожена, я заворожена, і я дуже дякую, що ти врятував мене... І я прошу: не губи мене, я дуже люблю стрибати, як ти, скрізь бігати і ніколи не сидіти на місці!

— Ти любиш стрибати? — ще дужче здивувався хлопчик. — Але ж ти висіла на старій ринві.

— Так, так, — підтвердила бурулька. — І, напевне, я пробула б там до весни, поки припекло б сонечко і я б розтанула. Адже я не з дорогоцінного каміння і не з солодкого цукру. Я просто весела краплинка води. І зараз розкажу тобі про себе. Але боюся, коли б зима не схопилася, що мене там нема, і не помітила, що я з тобою,— вона тоді враз заморозить нас обох.

Тож слухай. Я була веселою краплиною води. Пливла в Дніпрі з мільйонами моїх сестричок до Чорного моря. Це були найкращі хвилини мого життя. Усі звали мене невгамовною, але то вітер не давав мені ні хвилинки спокою. Чого він хотів від мене? Я не знаю. Коли ми влилися в Чорне море, він здіймав страшні хвилі, вищі за цей будинок, перевертав човни і кидав пароплави, як трісочки. Та я, маленька краплинка, тікала завжди від нього. Яюсь спересердя в тихий літній день, коли я цього зовсім не сподівалася, він виплеснув мене на берег, на гаряче каміння. Я обернулася парою

і полинула в небо. Високо над землею літала в білій хмарі і, коли раптово знову налітав вітер, швидко падала на землю дощем і напувала її. Я не боялася потрапити під землю. Адже й там я рухалася, жила і знову виринала на світ веселим джерелом.

Якось біля нашого джерела зупинилися троє бійців. Вони були стомлені, сірі від дорожнього пилу, але дуже веселі. З їхніх розмов я зрозуміла, що вони після війни повертаються вже додому.

— Умийтеся рідною водичкою! — сказав один з них і зачерпнув повні жмені джерельної води. І я потрапила на його засмаглі, натруджені долоні й вмила йому обличчя. Була дуже щаслива з того. Коли він струсив краплі з рук на траву, я встигла побачити: обличчя його було вже зовсім не сіре, а молоде, красиве, і очі сяяли. Як це приємно, коли завдяки тобі сяють і радіють! Ні, я таки часто була щасливою! Але все поспішала далі. Я любила все нове і зовсім не злякалася, коли разом із своїми сестрами з одного джерела потрапила в довгі і темні труби. Там уже бігло багато води.

— Нічого страшного, нічого страшного! — казали старші. — Ви ще не робили такої мандрівки? Це звичайний водовід, і скоро ми виллемося на білий світ.

Поки ми жили — бігали в водоводі, — дуже здружилися між собою і все балакали, гомоніли, розповідали про себе. Що ж нам було ще робити? Одні розповідали, як їх наливали в паровози, підігрівали, і як вони, обернувшись на пару, рухали цілі поїзди. Краплинки були дуже горді з цього, і, я думаю, мали на це право. Інші розповідали, що вже не раз узимку їх наливали в труби, щоб опалювати будинки. Вони казали:

— Коли б не ми — люди померзли б.

Мені було дуже цікаво — куди ж я тепер потраплю? Спочатку мене тішило, що я бігла з моїми сестрами і вітер уже не підганяв мене і не дражнив, як завжди. Але швидко нам усім набридло в темних вузьких трубах водоводу, і ми дуже зраділи, коли раптом почали бігти швидше, швидше і почули якісь звуки зовні.

— Кран відкривають! — закричали мої старші подруги. — Кран відкривають! Зараз на волю! Досить цієї темряви!

По правді, я більше хотіла б з'єднатися з моєю рідною матір'ю — річкою, плисти синім Дніпром, але була рада вже хоч будь-якій зміні. Я хотіла, щоб потім і мені було що розповідати: як я рухала поїзди чи якісь великі цікаві машини. Але моя доля цього разу була куди простішою... Мене налили... в чайник. Так, в звичайний великий чайник, і поставили цей чайник на електричну плиту.

— Що з нами буде? Що з нами буде? Так гаряче! Так гаряче! — плакали ми з сестричками.

— Чуєш, чайник уже булькає, — сказала якась жінка. — Зараз питимемо чай.

— Аякже! — подумала я. — Треба тікати!

Та швиденько-швиденько підбралася до кінчика чайникового носа.

— Куди ти, мала? — засичав чайник. — І чого це люди не знімають мене? Я весь википлю, уся вода збіжить!

— До побачення, дядечку! Я ще хочу політати на волі! — гукнула я, легкою парою знялася вгору і вилетіла з іншими подругами крізь квартиру.

— А, ось де ти! — почула я раптом.

Ой, лишенько, це знову був вітер, і який сердитий, холодний! Він тепер служив у білої Зими, а Зима, я вже чула, завжди хотіла заморозити всю воду на світі — всі струмки, річки, озера, ставки. Навіть на Дніпро вона одягла міцну кригу, і я не думала, що це йому подобалось. Чи багато їй було роботи зі мною! Вона тільки слово мовила — підхопив мене вітер, і вже білою сніжинкою я упала на стару ринву.

— Ти завжди горнулася до квітів, любила гратися із сонячним промінням, — глузував вітер, — а тепер будеш завжди прикрашати ринву, і я віятиму коло тебе, скільки захочу.

Навіть сонячний промінь нічого не міг зробити, бо вітер не підпускав його близько до мене. Я лише плакала, дивлячись на нього, і сльозинки мої замерзали на мені.

Я зробилася холодною крижаною бурулькою і примерзла до цієї старої ринви.

Отак і заворожила мене люта Зима... Ні, я ніколи не думала, що може бути так холодно на світі.

Усі казали, що я дуже гарна, і ялинки навіть сердилися на стару ринву, що прикрашаю її, а не їх. Але навіщо була мені моя краса, коли я лишалася холодною нерухомою крижинкою? Як я заздрила сніжинкам, що літали в повітрі! І не могла, не могла чекати до весни! Це ще так довго!

Бурулька замовкла, і раптом хлопчик відчув, що вона тане у нього в руках.

— Трошечки тепла в житті, і я знову оживаю, — долинув до нього тихий шепіт. — Я знову біжу далі, далі... Дякую тобі за тепло твоїх маленьких пустотливих рученят. Згадуй мене, коли плаватимеш у річці, коли бачитимеш росу, золотий дощик і білу хмарку.

І вже не було нічого в руках у хлопчика.

Та він зовсім не шкодував.

Оксана Іваненко

VII. Літературні казки зарубіжних письменників

КОРОЛЕВА БДЖІЛ

Якось двоє королевичів подалися у світ шукати пригод. Захопило їх там у свій вир життя, збилися вони на манівці та вже й не вернулися додому. Тоді найменший королевич, якого всі звали Дурником, пішов шукати братів. Та коли він нарешті знайшов їх, ті почали сміятися з нього.

— Де вже тобі, немудрому, домогтися чогось у світі, як навіть ми, багато розумніші за тебе, з чим прийшли в нього, з тим і лишилися!

Пішли вони далі разом і натрапили на мурашник. Двоє старших братів хотіли розкидати його й подивитися, як перелякані мурашки бігатимуть і переноситимуть у безпечне місце свої яечка, та Дурник сказав:

— Не чіпайте їх, мені буде дуже тяжко, як ви зруйнуєте мурашник.

Пішли вони далі й побачили озеро, де плавали качки. Старші брати хотіли вполювати їх, але Дурник не дав їм і сказав:

— Не чіпайте їх, мені буде дуже тяжко, як ви вб'єте качок.

Потім вони натрапили на бджолине дупло, в якому було так багато меду, що він аж по стовбурі стікав. Брати хотіли розпалити багаття під деревом і подушити бджіл, щоб забрати мед, але Дурник знову не дав їм і сказав:

— Не чіпайте їх, мені буде дуже тяжко, як ви попалите бджіл.

Нарешті брати прийшли до якогось замку. Бачать — а в стайнях стоять кам'яні коні й ніде немає жодної живої душі. Вони оглянули весь замок, кожную його залу, і скрізь було порожньо. Аж ось у самому кінці вони натрапили на двері, які були замкнені на три замки. Але в дверях було маленьке

віконечко. Брати заглянули крізь нього в кімнату й побачили там сірого, як попіл, чоловічка, що сидів біля столу. Вони погукали його раз, другий, та чоловічок ніби не чув їх. Аж за третім разом він підвівся, відімкнув двері і вийшов до них. Але не озвався жодним словом, тільки повів їх до столу, заставленого всілякими найдками й напоями. А коли брати наїлися й напилися, відвів кожного до окремої спальні.

Другого ранку чоловічок прийшов до старшого брата, мовчки кивнув йому головою і підвів його до кам'яної таблиці. Глянув королевич на таблицю, а там написані три завдання, які треба виконати, щоб зняти чари з замку. Перше завдання — визбирати в лісі за день з-під моху перли зачарованих королівен. Усіх тих перлів була тисяча, і якщо до заходу сонця хоч одна перлина не буде знайдена, той, хто шукатиме їх, обернеться в камінь.

Старший брат пішов у ліс і цілий день шукав перлини, та знайшов до вечора тільки сто. І коли зайшло сонце, сталося так, як було написано на таблиці: він обернувся в камінь.

Наступного дня пішов у ліс середній брат, але йому не пощастило так само, як і старшому, — він знайшов до вечора не більше як двісті перлин і обернувся в камінь.

Нарешті настала черга йти в ліс Дурникові. Шукав він, шукав перлини, але спробуй знайти їх серед моху! Дуже то була забарна справа. Побачив він, що до вечора всіх не вишукає, сів на камінь та й заплакав.

Сидить він, плаче, аж гульк — а до нього йде мурашиний король, якому він дорогою врятував життя, і за собою п'ять тисяч мурашок веде. Почали вони нишпорити між мохом і невдовзі познаходили всі перлини й поскладали в купку перед Дурником.

А друге завдання було таке: дістати з озера ключ від спальні королівен.

Прийшов Дурник до озера, а по ньому плавають ті качки, яким він дорогою врятував життя. Довідались вони, що йому треба, пірнули на дно й витягли ключа.

А третє завдання було найважче. Треба було з трьох заснутих королівен вибрати наймолодшу й найкращу. Але вони були всі однаковісінькі, тільки тим і відрізнялися, що, перше, ніж на них наслано чари, їли неоднакові солодоші: старша — грудку цукру, середня — ложку сиропу, а найменша — ложку меду.

Зажурився Дурник — хіба можна вгадати, що котра їла? Аж гульк — а до нього летить королева бджіл, яких він урятував від вогню дорогою. Вона обнюхала уста кожної з заснутих королівен і врешті сіла на уста тієї, що їла мед. Так Дурник узнав, яку королівну треба вибрати.

Як тільки він назвав її, чари відразу розвіялися, всі прокинулись зі сну, а ті, хто обернулися в камінь, знов набули людської подоби.

Дурник заручився з наймолодшою і найкращою королівною, а коли помер її батько, став королем. А його брати одружилися з сестрами нової королеви.

Брати Грім

(Переклад Євгена Поповича)

СЛОНЕНЯ

В далекі й давноминулі часи, моє серденько, слон зовсім не мав хобота. У нього був лише пухкенький землисто-чорний ніс, завбільшки з добрий черевик. Він міг крутити ним в різні боки, але не міг нічого підняти чи взяти.

Та ось народився ще один слон. І це вже був інший слон, маленький слоник великого слона, коротше кажучи — Слоненя, цікавість в якого була просто-таки невситима, а це означає, що воно чіплялося до кожного з безліччю надзвичайно ввічливих запитань.

І жило це Слоненя в Африці, й цілу Африку воно заповнило своєю невситимою і надзвичайно ввічливою цікавістю.

Питало Слоненя свою довгоногу тітку Страусиху, чому в неї пера ростуть саме на хвості, і довгонога тітка Страусиха штурхала його за це своєю твердою-твердою кігтистою ногою.

Питало Слоненя свого довгов'язого дядька Жирафа, чому в нього шкіра вся в плямах, і довгов'язий дядько Жираф брикав його своїм міцним-міцним копитом.

І все ж Слоненя було сповнене своєї невиситимої цікавості!

І все ж воно так і сипало безліччю своїх надзвичайно ввічливих запитань!

Питало воно свою товсту тітку Гіпопотамиху, чому в неї червоні очі, і товста тітка Гіпопотамиха стусала його своєю широкою-широкою ратицею.

Питало воно свого волохатого дядька Павіана, чому дині мають саме такий смак, і волохатий дядько Павіан давав йому ляпаса своєю волохатою лапою.

І все ж таки Слоненя було сповнене своєї невиситимої цікавості!

І все ж таки воно так і сипало безліччю своїх надзвичайно ввічливих запитань!

Слоненя питало всіх і про все, що воно тільки бачило, чуло, відчувало, нюхало чи до чого торкалось, — і всі дядьки й тітки неодмінно били його.

І все ж Слоненя було сповнене своєї невиситимої цікавості!

І все ж таки воно так і сипало безліччю своїх надзвичайно ввічливих запитань!

Одного чудового ранку, в самісінький розпал весняного свята Рівнодення, невиситимо цікаве Слоненя вигадало нове цікаве для нього запитання, з яким воно раніше ні до кого не зверталось. Воно запитало:

— А що Крокодил їсть на обід?

І всі в один голос грізно гукнули:

— Цить!

Й одразу ж усі разом дали йому доброго чосу.

А коли його перестали шльопати, Слоненя пішло собі геть.

І прийшло воно до пташки Колоколо, що сиділа на колючому, як глід, кущі, що звався кущем Пожди-трохи-не-спіши, та й пожалілось:

— Мій тато відшльопав мене, і моя мама відшльопала мене, і всі мої тітки й дядьки відшльопали мене за мою невиситиму

цікавість. І все ж таки я хочу знати, що Крокодил їсть на обід.

І пташка Колоколо просюркотіла йому співчутливо-сумовитим голоском:

— Іди до величезної брудно-зеленої, мулко-грузької річки Лімпопо, береги якої геть поросли деревами, що нищать лихоманку, — там ти дізнаєшся.

Наступного ж ранку, коли скінчилося весняне свято Рівнодення, бо, зрештою, все на світі має кінець, невситимо цікаве Слоненя взяло з собою сто фунтів бананів (таких дрібненьких, у червоній шкуринці), сто фунтів цукрової тростини (такої довгої, з рожевою корою), сімнадцять днів (зеленкуватих і хрустких) і сказало своїм дорогим родичам:

— Ну, прощайте! Піду я до величезної брудно-зеленої, мулко-грузької річки Лімпопо, береги якої геть поросли деревами, що нищать лихоманку, і там дізнаюся, що ж Крокодил їсть на обід.

І всі родичі знову його добре відшльопали “на щастя”, хоч Слоненя й дуже чемно просило їх припинити свої побажання.

З тим воно й пішло.

І хоч воно трохи сердилось, але нітрішечки не дивувалось.

Воно їло собі дині, гублячи по дорозі лушпайки, бо ще не вміло їх тоді підбирати.

Вийшло Слоненя з міста Грехема і прийшло до Кімберлі, а з Кімберлі добулося провінції Кейма, а з провінції Кейма почвалало на північний схід та все їло дині, аж поки нарешті вийшло на береги величезної брудно-зеленої, мулко-грузької річки Лімпопо, геть порослої деревами, що нищать лихоманку, точнісінько так, як йому казала пташка Колоколо.

Але слід тобі знати і добре зятямити, моє серденько, що до цього тижня, дня, години і навіть хвилини це невситимо цікаве Слоненя ніколи не бачило Крокодила й не знало, не відало, який же він є.

І через те йому робилося аж млосно від його невситимої цікавості.

Перший, хто зустрівся Слоненяті, був Скелястий Перістий Удав Пітон, що обвився навколо скелі.

— Вибачте мені,— якнайчемніше озвалося Слоненя,— та чи вам, бува, не траплялося бачити Крокодила у цих чудернацьких краях?

— Чи не траплялося мені бачити Крокодила? — перепитав Скелястий Перістий Удав Пітон страшним і зневажливим голосом.— А про що ти ще мене запитаєш?

— Вибачте мені,— повело далі Слоненя,— може, ви скажете, що Крокодил їсть на обід?

Тоді Скелястий Перістий Удав Пітон блискавично розкрутився зі скелі й добряче-таки шмагонував Слоненя своїм лускатим кільчатим хвостом.

— От чудасія, — буркнуло Слоненя, — і мій тато, й моя мама, і мій дядько, й моя тітка, не кажучи вже про мою другу тітку Гіпопотамиху, і мого другого дядька Павіана,— всі вже досить лупцювали мене за мою невситиму цікавість, і, здається, тут мене спіткало те саме.

Отож воно дуже й дуже ввічливо попрощалося зі Скелястим Перістим Удавом Пітоном, допомогло йому знову обкрутитися навколо скелі та й почалапало далі, трохи сердите, але нітрішечки не здивоване, та все собі їло дині, гублячи по дорозі лущайки, бо воно тоді ще не вміло їх підбирати.

Отак воно йшло, йшло, аж поки й спіткнулося об щось, що здалося йому просто колодою, і те щось лежало при самісінькому березі величезної брудно-зеленої, мулко-грузької річки Лімпопо, геть порослої деревами, які нищать лихоманку.

Але то була не колода, моє серденько, то був справжнісінький Крокодил, і Крокодил підморгнув йому одним оком — ось так!

— Пробачте мені, — якнайввічливіше мовило Слоненя,— чи вам, бува, не траплялося бачити Крокодила в цих чудернацьких краях?

Тоді Крокодил підморгнув йому і другим оком — ось так! — і витяг половину свого хвоста з річкового мулу.

А Слоненя якнайчемніше відступило назад, бо йому не хотілося ще раз бути битим.

— Підійди ближче, маля! — сказав Крокодил.— Чому ти про це питаєш?

— Пробачте мені, — якнайввічливіше мовило Слоненя,— але мій тато вже бив мене, і моя мама теж била мене, не кажучи вже про мою довгоногу тітку Страусиху та довгов'язого дядька Жирафа, які ще дужче били мене, так само, як і моя товста тіточка Гіпопотамиха та волохатий дядько Павіан, і навіть Скелястий Перістий Удав Пітон своїм лускатим кільчатим хвостом ударив мене нещодавно на березі дужче за всіх. Отож коли й у вас на думці те саме, то я не хочу, щоб мене знову били.

— Підійди ближче, маля, — сказав Крокодил,— бо я і є Крокодил. — І на доказ того, що він каже правду, Крокодил пустив крокодилячі сльози.

Слоненяті аж серце зайшлося, аж дух забило од Крокодилових слів.

Воно стало навколішки й запитало:

— То ви і є той, кого я так довго шукав? Тоді скажіть мені, будь ласка, що ви їсте на обід?

— Підійди ближче, маля, — сказав Крокодил,— і я скажу тобі тихесенько на вухо.

Слоненя наблизило свою голову до зубатої-ікластої Крокодилової пащі, а Крокодил — хап! — та й ухопив його за ніс, який до того тижня, дня, години і навіть хвилини був справді не більший за добрячий черевик, тільки набагато корисніший.

— Я гадаю, — сказав Крокодил, і сказав він це крізь зуби — ось так: — Я га-даю, що сьо-год-ні поч-ну свій о-бід із Сло-не-ня-ти!

Отут, моє серденько, Слоненя вже й справді розсердилось і закричало собі в ніс — ось так:

— Буздить бе-бене, бе-бені бо-о-о-лячхе!

Тоді Скелястий Перістий Удав Пітон сповз зі скелі й сказав:

— Мій юний друже, коли ти одразу ж, негайно, цієї ж миті не потягнеш з усієї сили, скільки її в тебе є, то я гадаю, що твій знайомий у пальті з товстої тисненої шкіри (так він назвав Крокодила) затягне тебе в отой прозорий потік і ти навіть зойкнути не встигнеш.

Оце так кучеряво завжди промовляв Скелястий Перістий Удав Пітон.

Тоді Слоненя присіло на задні куценькі ноги і потягло, потягло, потягло, і його ніс почав розтягатись.

А Крокодил посунувся глибше у воду і так загамселив хвостом, що сколотив усю річку, і теж тягнув, тягнув та тягнув.

І ніс у Слоненяти розтягався та розтягався.

І Слоненя вже вперлося всіма чотирма опецькуватими ногами і тягло, тягло та тягло.

І ніс у Слоненяти розтягався та розтягався.

А Крокодил молотив хвостом, неначе веслом, і теж тягнув, тягнув та тягнув.

І ніс у Слоненяти все довшав та довшав, і йому страше-е-енно боліло!

І от Слоненя відчуло, що ноги його сповзають у річку, і воно прогуло собі в ніс, який уже розтягся аж на п'ять вершків:

— Це бже зана-а-а-дто для бене, досить!

Тоді Скелястий Перістий Удав Пітон сповз до берега, обкрутився подвійним морським вузлом довкола задніх ніг Слоненяти і сказав:

— Ах ти ж, дурненький, недосвідчений мандрівниче, тепер нам треба напружити всі сили, бо коли ми цього не зробимо, то, як я уже бачу, отой саморушний корабель з броньованою палубою (так він назвав Крокодила) вкоротить тобі юний вік.

Оце так кучеряво завжди промовляв Скелястий Перістий Удав Пітон.

І він узявся тягти Слоненя, а Слоненя йому помагати, а Крокодил тягнув собі.

Та Слоненя і Скелястий Перістий Удав Пітон тягли дуже,

і Крокодил нарешті випустив ніс Слоненяти, і він так лягнув, що аж виляски пішли геть по всій річці Лімпопо.

А Слоненя з розмаху — гуп! — та й сіло на землю і перш за все сказало Скелястому Перістому Удаву Пітону:

— Дякую, дуже дякую вам!

А далі глянуло на свій нещасний, розтягнений ніс, та й заходилося пестити його, та загортати у прохолодне бананове листя, та опускати у величезну брудно-зелену, мулко-грузьку річку Лімпопо, щоб хоч трохи його остудити.

— Для чого ти це робиш? — спитав Скелястий Перістий Удав Пітон.

— Вибачте мені, — відповіло Слоненя, — але мій ніс утратив фасон, і я сподіваюсь, що він покоротшає.

— Довго ж тобі доведеться чекати, — сказав Скелястий Перістий Удав Пітон. — А проте, не кожен знає, що йому на користь.

Три дні сиділо Слоненя біля річки, чекаючи, коли його ніс покоротшає. Але ніс і не думав коротшати, а саме Слоненя від того, що весь час дивилося на ніс, стало трохи косооким.

Тепер ти розумієш, моє серденько, що Крокодил розтягнув Слоненяті носа у справжній хобот, точнісінько такий, який є нині в кожного слона.

Під кінець третього дня прилетіла муха й дуже боляче вкусила Слоненя за плече.

Та перш ніж Слоненя само це усвідомило, воно махнуло хоботом і самісіньким його кінчиком вбило ту муху на місці.

— Ось тобі перша перевага нового носа! — сказав Скелястий Перістий Удав Пітон. — Ти б не зумів цього зробити своєю колишньою крапкою-ляпкою. А тепер спробуй щось з'їсти.

І перш ніж Слоненя само це усвідомило, воно простягло хобот, вирвало цілий жмут трави, обтрусило з неї пилюку об передні ноги і запхнуло собі в рот.

— Ось тобі друга перевага нового носа! — сказав Скелястий Перістий Удав Пітон. — Ти б не зумів цього зробити своєю колишньою крапкою-ляпкою. А чи не здається тобі, що сьогодні дуже спекотне сонце?

— Так, ваша правда,— сказало Слоненя.

І перш ніж Слоненя само це усвідомило, воно втягло у хобот грязюки з берегів величезної брудно-зеленої, мулко-грузької Лімпопо та й заляпало голову, зробивши собі прохолодну болотяну шапку по самі вуха.

— Ось тобі третя перевага нового носа! — сказав Скелястий Перістий Удав Пітон. — Ти б не зумів цього зробити своєю колишньою крапкою-ляпкою. Ну, а що ти тепер думаєш про ляпаси?

— Вибачте мені, — сказало Слоненя, — але особисто я їх зовсім не хотів би.

— То, може, ти хотів би комусь іншому дати ляпаса? — спитав Скелястий Перістий Удав Пітон.

— Ще й як хотів би! — сказало Слоненя.

— Ну так от, — сказав Скелястий Перістий Удав Пітон,— скоро ти знатимеш, що твій новий ніс — чудова штука для цього.

— Дякую вам, — сказало Слоненя, — я запам'ятаю ваші слова. А тепер мені час рушати додому, до своїх любих родичів — та й спробувати.

І пішло Слоненя через усю Африку, гойдаючи та махаючи хоботом.

Коли йому кортіло поласувати фруктами, воно зривало їх просто з дерев, а не чекало, поки вони самі впадуть на землю, як робило раніше.

Коли йому докучали мухи, воно ламало гілку і, наче опахалом, відганяло їх.

Коли ж нестерпно пекло сонце, воно набирало грязюки й робило собі з цієї каші-кваші приємно-прохолодну шапку аж до вух.

А коли Слоненяті ставало сумно в час довгої подорожі по Африці, воно наспівувало в хобот пісеньки, і спів його лунав гучніше за десять мідних сурм.

Отак-то, моє серденько!

Слоненя навмисно збочило з дороги, щоб розшукати товсту Гіпопотамиху (яка не була йому родичкою), і добре відлуп-

цювало її своїм хоботом. Отак воно й упевнилось у тому, що Скелястий Перістий Удав Пітон сказав йому чистісіньку правду.

По дорозі, між іншим, Слоненя позбирало всі ті лушпайки з динь, які розгубило, йдучи на Лімпопо, бо Слоненятко це було дуже охайне.

І от нарешті одного темного вечора повернулося Слоненя до своїх любих родичів. Воно скрутило у бублик свій хобот і мовило:

— Як поживаєте?

Всі були дуже раді бачити його, і всі в один голос сказали:

— А йди-но сюди, ми ще надаємо тобі ляпасів за твою невситиму цікавість.

— Пхе! — сказало Слоненя.— Гадається мені, що ніхто з вас і не знає, як треба по-справжньому давати ляпаси. А я от знаю і зараз вам покажу.

І Слоненя розкрутило хобот і так уперіщило ним двох своїх любих братиків, що ті аж ногами вкрились.

— Ой лишенько! — заверещали вони.— Де це ти навчився такого і що ти зробив із своїм носом?

— Це Крокодил з берегів величезної брудно-зеленої, мулко-грузької річки Лімпопо нагородив мене таким носом,— сказало Слоненя.— Я спитав, що він їсть на обід, і він мені натяг оце носа.

— Та й негарний же він у тебе, — озвався його дядько, волохатий Павіан.

— Хай буде так, — сказало Слоненя,— зате дуже корисний.

І воно вхопило свого волохатого дядька Павіана за волохату ногу та й посадовило його в осине гніздо.

Потім це негідне Слоненя по черзі почало дубасити всіх своїх любих родичів і доти їх било, аж поки їм дух забило, і всі вони страшенно здивувались.

У довгоногої тітки Страусихи воно висмикало все пір'я з хвоста.

Довгов'язого дядька Жирафа воно спіймало за задню ногу і протягло його крізь колючий терновий кущ.

Своїй товстій тітці Гіпопотамісі воно дмухнуло й гукнуло у вухо, коли та по обіді задрімала в болоті.

Та нікому воно не дозволило чіпати пташку Колоколо.

Отак-то, моє серденько!

Нарешті Слоненя так допекло всім своїм любим родичам, що вони наввипередки побігли до величезної брудно-зеленої, мулко-грузької річки Лімпопо, порослої деревами, що нищать лихоманку, аби й собі позичити в Крокодила нові носи. А коли вони повернулись додому, то вже ніхто з ним ніколи не бився.

І відтоді, моє серденько, усі слони, яких тобі доводилось бачити, й усі ті, яких тобі ще не доводилось бачити, мають точнісінько такі ж довгі хоботи, як і в отого Слоненяти, що ходило до Крокодила на річку Лімпопо.

Отак то, моє серденько!

*Джозеф Ред'ярд Кіплінг
(Переклад Леоніда Солоньки)*

НАЙМИТ ОМЕЛЯН І ПОРОЖНІЙ БАРАБАН

Жив собі колись Омелян, і був він у хазяїна наймитом. Одного разу простує Омелян лукою на роботу, бачить — стрибає поперед нього жаба; мало не розчавив її. Переступив через неї Омелян. Нараз чує — гукає його хтось позаду. Озирнувся Омелян, бачить — стоїть дівчина-красуня і каже йому:

— Чого ти, Омеляне, не женишся?

— Як мені, дівчино люба, женитися? Я перед тобою весь, як є, немає в мене нічого, ніхто за мене не піде.

— Візьми мене заміж! — каже дівчина. Сподобалась Омелянові дівчина.

— Я, — каже, — з радістю, та де ми житимемо?

— Було б, — сміється дівчина, — про що думати! Аби тільки більше працювати й поменше спати — а тоді і вдягнені, й найджені будемо.

— То що, — каже Омелян, — згода. Поберемося. Куди тільки підемо?

— До міста.

І пішов Омелян з дівчиною до міста. Завела його дівчина в невеличкий будиночок на околиці. Побралися вони й стали собі жити.

Їхав якимось цар за місто. Проїздить повз Омелянів двір, і вийшла Омелянова жінка подивитися на царя. Побачив її цар, здивувався: “Де така красуня вродилася?” Зупинив цар карету, прикликав дружину Омелянову, став її розпитувати.

— Хто,— питає,— ти?

— Селянина Омеляна дружина,— каже.

— Навіщо ти,— каже,— така красуня, за мужика пішла? Тобі б царицею бути.

— Дякую,— каже,— на доброму слові. Мені й за мужиком не зле.

Погомонів з нею цар і поїхав собі далі. Повернувся до палацу. Не йде йому з думки Омелянова дружина. Цілу ніч не спав, думав та гадав, яким чином одібрати в Омеляна дружину. Не надумав нічого. Тоді гукнув своїх служників, звелів їм думати. І сказали царські служники цареві.

— Візьми Омеляна до себе в палац наймитом. Ми його працею замордуємо, жінка вдовою залишиться, тоді її й узяти можна буде.

Цар так і вчинив, переказав Омелянові, щоб ішов до нього в царський палац двірником працювати і щоб жив у нього в дворі разом з дружиною. Дружина й каже чоловікові:

— Нічого не вдієш, іди. Удень працюй, а вночі до мене приходь.

Пішов Омелян. Приходить до палацу, а царський прикажчик і питає його:

— Чого ж ти сам прийшов, без жінки?

— А чого мені,— каже,— її за собою тягати: у неї є дім.

Загадали Омелянові у царському дворі таку роботу, що двом годилася б. Узявся Омелян до роботи і не сподівався все упорати. Та ба, ще до вечора усе поробив. Побачив те прикажчик, й завтра учетверо більше загадав.

Прийшов Омелян додому. А вдома у нього все замечено,

причепурено, піч натоплена, усього напечено, наварено. Дружина сидить коло верстата, тче, на чоловіка чекає. Зустріла чоловіка, зібрала вечеряти, нагодувала, напоїла, почала його про роботу розпитувати.

— Та що,— каже той,— погані справи: над силу завдання загадують, замордують вони мене роботою.

— А ти,— каже дружина,— не думай про роботу і назад не озирайся, і вперед не дивись, чи багато впорав і чи багато ще лишилося. Працєю та й працєю. Усе вчасно й зробиться.

Ліг Омелян спати. На ранок знову пішов. Узявся до роботи, жодного разу не озирнувся. Дивись — до вечора все впорав, завидна прийшов додому ночувати.

Стали ще і ще додавати роботи Омелянові, і все вчасно виконує чоловік, ходить додому ночувати. Минув тиждень. Бачать служники царські, що не можуть вони чорною роботою селянина доконати, почали йому хитромудрі завдання загадувати. Але й тим не можуть доконати. І теслярську, і каменярську, і покрівельну роботу — що не загадують — усе гаразд виконує Омелян, додому до жінки ночувати йде. Минув другий тиждень. Закликав цар своїх служників та й каже:

— Чи я вас задурно хлібом годую? Два тижні збігло, а все як і було. Ви нахвалялися Омеляна роботою замучити, а я з вікна бачу, як він кожен день додому йде, пісні співає. Ви що з мене глузувати надумали?

Почали царські служники виправдовуватися.

— Ми,— кажуть, — щосили намагалися його спершу чорною роботою замучити, та нічим не можемо взяти його. Всяку справу немов мітлою мете, і втоми в ньому немає. Стали ми йому хитромудрі завдання загадувати, думали, розуму в нього забракне, але теж не можемо ухоркати. Звідки воно береться? До всього дometиковується, все чисто робить. Видно, в ньому самому, а може, в жінці його якесь чаклунство є. Він і нам самим остобісів. Хочемо тепер йому таке загадати, щоб не міг він його виконати. Надумали ми йому звеліти за один день собор збудувати. А не збудує, тоді можна буде йому за непослух голову стяти.

Послав цар по Омеляна.

— Ось тобі мій наказ, — каже, — збудуй мені новий собор проти палацу на майдані, щоб завтра до вечора був готовий. Збудуєш — я тебе нагороджу, а не збудуєш — страчу.

Дослухав Омелян мову царську, повернувся, пішов додому. “Ну, — думає, — от і настав мій кінець”. Прийшов додому та й каже дружині:

— Збирайся, треба тікати куди очі світять, бо пропадем.

— Чого ж це ти, — каже та, — так злякався, що тікати хочеш?

— Як же, — відказує, — не злякатися? Цар звелів мені завтра за один день собор збудувати. А як не збудую, погрожує голову стяти. Лишається одне — тікати, доки є час.

Не сприйняла дружина такої мови.

— У царя багато солдатів, спіймають де завгодно. Від нього не втечеш. Поки є сила, треба слухатись.

— Та як же слухатись, коли це мені не під силу?

— Ет... батеньку! Не журись, повечеряй та лягай; удосвіта вставай раніше, усе встигнеш.

Ліг Омелян спати. Вранці збудила його дружина.

— Иди, — каже, — швидше, добудовуй собор; ось тобі цвяхи й молоток, там тобі на день роботи лишилося.

Пішов Омелян у місто, приходять — справді, новий собор посеред майдану стоїть. Трохи не довершений. Почав докінчувати Омелян, що треба: до вечора все поправив.

Прокинувся цар, виглянув з палацу, бачить — собор стоїть. Омелян походжає, де-не-де цвяшки забиває. І не радий цар соборові, прикро йому, бо нема за що Омеляна стратити, не можна дружину його відібрати.

Знову скликає цар своїх служників.

— Виконав Омелян і це завдання, нема за що його страчувати. Під силу, — каже, — йому і це завдання. Треба щось хитріше вигадати. Думайте, бо я вас раніш за нього страчу.

І нараяли йому служники, щоб загадав він Омелянові річку зробити, аби текла довкола палацу, а по ній щоб кораблі плавали.

Покликав цар Омеляна, загадав йому нове завдання.

— Коли вже ти,— каже, — за одну ніч міг собор збудувати, то зможеш і це зробити. Щоб завтра було все за моїм наказом готове. А не буде готове, голову зігну.

Зажурився ще більше Омелян, прийшов додому невеселий.

— Чого, — каже дружина, — зажурився, може, щось нове цар загадав?

Розповів їй усе Омелян.

— Треба, — каже, — тікати.

А дружина й відказує:

— Від солдатів не втечеш, скрізь спіймають. Треба слухатися.

— Та як же мені слухатись?

— Ет,— каже,— батеньку, не журись. Повечеряй та лягай спати, а завтра вставай на світанку, усе зробиться вчасно.

Ліг Омелян спати. Вранці збудила його дружина.

— Иди,— каже,— до палацу, все готове. Тільки біля пристані, проти палацу, горбочок лишився; візьми заступа, зрівняй.

Пішов Омелян. Приходить до міста — довкола палацу річка, кораблі плавають. Підійшов Омелян до пристані навпроти палацу, бачить — нерівне місце, узявся рівняти.

Прокинувся цар, бачить — річка, де нічого не було; по річці кораблі плавають, і Омелян горбочок заступом рівняє. Вжахнувся цар; не радий він ані річці, ані кораблям, досадно йому, що не можна Омеляна стратити. Думає собі: “Нема такого завдання, щоб він його не виконав. Як же тепер бути?”

Зібрав він своїх служників, став з ними раду радити.

— Придумайте,— каже,— таке завдання, щоб не під силу було Омелянові. Бо все, що ми досі загадували, він виконував, і не могу я в нього дружини одібрати.

Думали, думали служники й надумали. Прийшли до царя та й кажуть:

— Треба Омеляна покликати і сказати: піди туди — не знати куди і принеси те — не знати що. Отут вже йому не вдасться одкрутитися. Хоч куди б він пішов, ти скажеш, що він не туди пішов, куди треба; і хоч би що він приніс, ти скажеш, що він не те приніс, що треба. Тоді його й стратити можна і дружину його одібрати.

Зрадів цар.

— Це,— каже,— ви розумно придумали.

Послав цар по Омеляна і наказав йому:

— Піди туди — не знати куди, принеси те — не знати що. А не принесеш — зітну тобі голову.

Прийшов Омелян до дружини й каже, що йому цар загадав. Та замислилася.

— Ну, — каже, — на цареве ж лихо навчили царя. Тепер мудро чинити треба.

Посиділа, посиділа, подумала дружина й каже чоловікові:

— Підеш далеко, до нашої бабусі, до старенької солдатської матері, й у неї ласки попросиш. А дістанеш пораду, іди прямо до палацу, і я там буду. Тепер мені вже їхніх рук не минути. Вони мене силоміць візьмуть, та тільки ненадовго. Якщо все вчиниш, як бабуся тобі звелить, то скоро мене і визволиш.

Зібрала дружина чоловіка в дорогу, дала йому торбинку і веретенце.

— Візьми,— каже,— віддаси бабусі. З цього вона дізнається, що ти мій чоловік.

Показала дружина йому дорогу. Пішов Омелян, вийшов за місто, бачить — солдати навчаються. Постояв, подивився Омелян. Повчилися солдати, сіли відпочивати. Підійшов до них Омелян і питає:

— Чи не знаєте ви, братчики, як іти туди — не знати куди і як принести те — не знати що?

Почули таке солдати і зчудувалися.

— Хто,— кажуть,— послав тебе таке шукати?

— Цар,— відказує.

— Ми самі, — кажуть, — від самого початку солдатчини ходимо туди — не знати куди, і не можемо дійти, шукаємо те — не знати що, але знайти не можемо. Не сила нам тобі допомогти.

Посидів Омелян із солдатами й пішов собі далі. Ішов та йшов, нарешті прийшов до лісу. Дивиться, а в лісі хатинка. У хатинці старенька бабця сидить, солдатська мати, кужіль пряде, сама плаче і пучки не в роті слиною, а в очах сльозами зволожує. Уздріла стара Омеляна, закричала на нього:

— Чого прийшов?

Подав їй Омелян веретенце і сказав, що його дружина прислала. Враз полагіднішала старенька, почала розпитувати. І став Омелян розповідати про своє життя, як він оженився, як перейшли вони до міста жити, як його до царя двірником узяли, як він у палаці служив, як собор збудував і річку з кораблями змайстрував і як йому тепер цар звелів іти туди — не знати куди, принести те — не знати що.

Вислухала старенька і перестала плакати. А тоді собі під ніс забурмотіла:

— Прийшов, видно, час. Ну, що ж, сідай, синку, поїж.

Поїв Омелян, і старенька йому каже:

— Ось тобі клубок. Покоти його поперед себе та й іди за ним, куди він котитиметься. Іти тобі доведеться далеко, до самого моря. Прийдеш до моря, побачиш там місто. Увійди в місто, попросися в крайній дім ночувати. Там і шукай те, що тобі потрібно.

— Як же я, бабусю, те впізнаю?

— А як побачиш те, чого радше батька-матері слухають, ото воно й буде. Хапай його і неси до царя. Принесеш до царя, він тобі скаже, не те, мовляв, приніс, що треба. А ти тоді скажи: “Коли не те, то його треба розбити”, — та й удар по тій штуковині, а потім однеси її до річки, розбий і кинь у воду. Тоді й дружину повернеш, і мої сльози висушиш.

Попрошався Омелян з бабусею, пішов, котячи перед собою клубок. Котив, котив, і привів його клубок до моря. Бачить, на березі моря місто велике. На околиці високий дім. Рано-вранці прокинувся, чує — батько устав, будить сина, посилає дров нарубати. Але син не слухається.

— Рано ще, — каже, — встигну.

Чує — мати з печі каже:

— Іди, синку, в батька ручки болять. Пожалій його. Час уже.

Тільки губами поплямкав син та й знову заснув. Та щойно заснув, на вулиці щось нараз загриміло, затріщало. Підхопився син, удягся й вибіг із хати. Схопився й Омелян, побіг за ним

поглянути, що воно таке гримить і чого син радше батька-матері послухався.

Вибіг Омелян, бачить — ходить вулицею чоловік, носить на череві якусь круглу штукенцію, б'є по ній палицями, от вона й гримить. Її, бач, син і послухався. Підбіг Омелян, став придивлятися до тієї штуковини. Бачить: кругла, немов кадуб, з обох боків обтягнута шкірою. Питає, як вона зветься.

— Барабан,— каже чоловік.

— А він що — порожній?

— Порожній,— відказав той.

Подивувався Омелян і став просити собі цю штукенцію. Не дають. Покинув Омелян просити, став ходити за барабанщиком. Цілий день ходив і, коли той ліг спати, схопив барабан і втік із ним. Біг, біг, поки й прибіг до свого міста. Гадав дружину побачити, а її нема. Другого дня до царя її одвели.

Пішов Омелян до палацу, звелів про себе доповісти: прийшов, мовляв, той, що ходив туди — не знати куди, приніс те — не знати що. Доповіли цареві. Цар звелів Омелянові прийти завтра. Став просити Омелян, аби ще раз доповіли.

— Я,— каже,— щойно прийшов, приніс те, що цар велів, нехай він до мене вийде, а ні, то я сам зайду.

Вийшов цар.

— Де,— каже,— був?

Омелян і сказав.

— Не там,— каже цар.— А що приніс?

Омелян хотів показати, але цар і дивитися не став.

— Не те,— каже.

— А як не те,— каже Омелян,— то його розбити треба.

Вийшов Омелян з палацу з барабаном і вдарив по ньому. Як ударив, збіглося все військо царське до Омеляна, козириють йому, наказів від нього чекають. Став на своє військо цар з вікна кричати, щоб не йшли за Омеляном. Не слухають царя солдати, всі за Омеляном ідуть. Побачив таке цар, звелів Омелянову дружину вивести і став просити, щоб той йому барабан віддав.

— Не можу,— каже Омелян.— Мені,— каже,— наказано його розбити і в річку кинути.

Підійшов Омелян з барабаном до річки, і всі солдати за ним пішли. Пробив Омелян барабан біля річки, розламав його на тріски, кинув у річку — порозбігалися всі солдати. А Омелян забрав дружину і повів до себе додому.

Відтоді перестав цар його переслідувати. І зажив Омелян не тужачи, добра наживаючи, лиха позбуваючись.

Лев Толстой
(Переклад Лідії Силаєвої)

ЦИГАНСЬКА ГОЛКА

Жила собі на світі циганська голка. Вона уявляла себе такою тонкою і так пишалася, ніби була справжньою швацькою голкою.

— Будьте уважні, бо ви мене тримаєте,— сказала циганська голка пальцям, які вийняли її з шухлядки.— Не впустіть мене. Якщо я впаду на підлогу, мене, напевне, ніхто не знайде, я така тонка!

— Та невже! — сказали пальці і міцно схопили її за стан.

— Бачите, я іду з цілим почтом,— сказала циганська голка і потягла за собою довгу нитку, але на нитці не було вузлика.

Пальці встромили голку прямо в куховарчин черевик — на ньому тріснула шкіра, і дірку треба було зашити.

— Це чорна робота,— сказала голка.— Я не пройду наскрізь. Я зломлюся.

І справді зломилася.

— Хіба я не казала! — говорила вона.— Я надто тонка!

“Тепер вона нікуди не годиться!” — подумали пальці, але все-таки мусили міцно тримати її, тому що куховарка накапала на голку сургучу і заколола свою хустку.

— От тепер я вже брошка! — сказала голка.— Я ж добре знала, що здобуду пошану. “В кому щось є, з того щось вийде”.

І вона нишком про себе засміялася, хоч ніколи ще ніхто не бачив, щоб циганські голки сміялися.

Вона сиділа і гордо оглядалася на всі боки, ніби їхала в кареті.

— Дозвольте спитати, ви з золота? — спитала вона сусідку-шпильку.— У вас дуже мила зовнішність і власна голівка. Але надто маленька. Ви постарайтеся виростити її, бо не в кожного ж буває сургучна голівка.

При цьому голка так гордо випросталася, що вилетіла з хустки прямо в раковину, куди куховарка саме виливала помий.

— Ну, я вирушаю в мандрівку! — сказала циганська голка.— Аби тільки мені не загубитися.

Але вона, звичайно, загубилася.

— Я надто тонка, я не створена для цього світу,— сказала вона трохи згодом, лежачи у вуличній канаві.— Але я добре усвідомлюю, хто я така, і це мене завжди втішає.

І голка, як і раніше, трималася прямо і не втрачала гарного настрою.

Багато всякої всячини пропливало повз неї: тріски, соломинки, шматки старих газет...

— Подивіться, як пливають! — казала циганська голка.— Вони й не знають, що лежить під ними. Дивіться, як пливе трісочка, вона й не думає ні про що на світі, крім себе! Он пливе соломинка. Ні! Як вона крутиться, як крутиться! Ой, не задавайся так, ти легко можеш наткнутися на каменюку! Он пливе шматок газети. Вже давно й забули, що там надруковано, а він як високо несеться! А я сиджу собі тихо й смирно. Я знаю, хто я така і чим залишуся.

Якось коло неї щось заблищало, і циганська голка уявила, що то діамант. Але то була скалка від пляшки. Та вона блищала, і тому циганська голка повернулася й заговорила до неї. Вона назвала себе брошкою і спитала її:

— Ви, напевне, діамант?

— Так, до певної міри.

Обидві вони думали про одне, що вони дуже цінні, і говорили між собою про те, як то багато на світі пиhi та бундючності.

— Я жила в шухлядці однієї панночки,— казала циганська голка. — Ця панночка була куховарка. На кожній руці в неї було по п'ять пальців. Таких гордих, як ці пальці, я ніколи не бачила. А вони ж існували лише для того, щоб виймати мене з шухлядки і класти назад в шухлядку.

— Що, на них був якийсь блиск? — спитала склянка.

— Блиск? — мовила голка.— Ні! Саме чванство. Їх було п'ять братів, всі уроджені “пальці”. Вони стояли гордо один за одним, хоч були неоднакові. Правда, один, крайній,— “Товстопуз” — короткий та товстий — виходив з ряду. У нього був лише один згин на спині, і він міг робити лише один поклін. Але він казав, що як його відрубають у людини, то та людина вже не годиться для військової служби. Другий — “Тикун-Ласун” — тикав скрізь: і в солодке, і в кисле, показував ще й на місяць і натискував на перо, коли треба було писати. Третій — “Довгань” — дивився на всіх згори вниз. “Золотоперст” — четвертий, носив на собі золотий пояс, а останній, малий, — “Пустун-Мізинчик” — нічого не робив і через це був найбільше гордий... Хвастощі були, хвастощі й залишилися, а я ось кинулась в раковину.

— А тепер ми сидимо тут і виблискуємо! — сказала склянка.

У цей час збільшилося води в каналі. Вона линула через край і понесла з собою склянку.

— Ну, вона вирушила! — зітхнула голка. — А я залишилася сидіти, — я надто тонка. Але це моя гордість, моя честь.

І вона сиділа горда, і багато великих думок було ще в неї.

— Я навіть ладна думати, що народилася від сонячного проміння, така я тонка. Справді, здається, сонце шукає мене під водою. Ах! Я така тонка, що навіть мати не може мене відшукати! Якби не тріснуло моє око, я б, здається, заплакала з жалю. Проте — ні, плакати мені не до лиця!

Одного дня прибігли хлопчики й почали копатися в каналі, витягали старі гвіздки, мідяки й інші подібні речі. Вони дуже забруднилися, але це їм подобалося.

— Ай! — закричав один: він наколовся на голку. — Дивись, яка штука!

— Я не штука, а панночка, — сказала циганська голка, але її ніхто не почув. Сургуч зійшов з неї, і вона вся почорніла. Але в чорному все здається стрункішим, і голка думала, що вона ще тонша, ніж раніше.

— Он пливе шкаралупка з яечка! — закричали хлопці — і встромили голку в шкаралупку.

— Чорна на білому коні, — сказала циганська голка. — Це добре! Тепер принаймні можна побачити мене. Аби тільки не захворіти морською хворобою, а то я не витримаю.

— Проти морської хвороби добре мати сталний шлунок і ніколи не забувати, що ти щось більше за просту людину. Тепер я зовсім отямилася. Чим тонше ти створений, тим більше можеш перенести.

— Крак! — сказала яечна шкаралупка: її переїхав ломовик.

— Ой! Як давить! — закричала голка. — У мене буде морська хвороба. Я не витримаю! Я зломлюсь! Я зломлюсь!

Але вона не зломилася, хоч її переїхав ломовик. Вона лежала собі спокійно на бруку — ну і нехай собі лежить.

*Ганс Крістіан Андерсен
(Переклад Оксани Іваненко)*

НЕСПОДІВАНІ ГОСТІ

(Уривок з повісті-казки “Гобіт”)

У норі під землею жив собі гобіт. Не в бридкій загідженій мокрій норі, де повно дохлих червів і тхне багном, але й не в сухій та голій піщаній печері-вигрібанці, де ані сісти, ані попоїсти — нічогісінько немає. Була то гобітівська нора, а де гобіти, там і затишок.

До нори вели двері: круглі-круглісінькі, мов ілюмінатор на кораблі, ще й пофарбовані в зелений колір. Якраз посередині на тих дверях сяяла кругла ручка з жовтої міді. Відчинялися вони до передпокою, схожого на невеличкий — і дуже вигідний — тунель: ніякого тобі диму й чаду, кахляна підлога вистелена килимками, скрізь поліровані стільці, а в обшитих панелями стінах безліч кілочків для капелюхів та плащів — цей гобіт полюбляв вітати гостей. Тунелик звивався далі й

далі, заглиблюючись, але не дуже, в гору, що її всі в окрузі називали просто Горою. В самому тунелику чи то передпокої теж були двері, чимало маленьких круглих дверей. Спочатку, як увійти, вони траплялися лише з лівого боку, проте трохи далі гість бачив двері вже обабіч. Нашому гобітові не доводилося пихкати, чалапаючи сходами на другий поверх, бо все у нього: спальні, ванні кімнати, льохи, комірчини (безліч комірчин), гардероби (цілі кімнати призначалися під саму одягу), кухні, їдальні — було розташоване на одному поверсі, власне, при тому самому тунелику-передпокої. Найкращі кімнати були, звісно, ті, котрі з лівого боку (як увійдеш), адже тільки вони мали вікна, глибоко посаджені круглі вікна, які дивилися на гобітів садочок та на луки, що потроху спускалися ген аж до самої річки.

Гобіт цей був дуже заможний, і звали його Більбо Злоткінс. Злоткінси жили тут, під Горою, з давніх-давен, ніхто й не згадає відколи, і всі мали їх за вельми поважних людей — не тільки тому, що здебільшого вони були багаті, а й тому, що Злоткінси ніколи не вплутувалися ні в які пригоди й не робили нічого такого, чого б від них не сподівалися. Можна було наперед сказати, що відповідь будь-який Злоткінс на те чи те запитання А от ця повість — саме про те, як один із роду Злоткінсів зазнав пригоди і, собі на диво, почав робити й говорити зовсім несподівані речі. Він, може, й втратив повагу своїх сусідів, зате здобув... ну, та ви побачите самі, здобув він що-небудь урешті чи ні.

Мати нашого гобіта... Стривайте, а чи знаєте ви взагалі, хто такі гобіти? Ні? То я розповім вам, які вони з лица та на вдачу, бо й справді тепер їх щось не видно. Може, тієї дрібноти ще й лишилося трохи, але ж вони бояться потикатись на очі великому людові — так гобіти називають нас із вами. Гобіти менші на зріст за гномів, і в них не буває борід, а гноми, як відомо, всі бородані. А от за ліліпутів гобіти куди більші. Чарувати вони якщо й уміють, то небагато; відомі їм тільки найпростіші буденні чари, що допомагають, скажімо, тихо й швидко шезнути, коли ми, здоровезний недоладний народ,

вискочимо, бува, звідкілясь, тупочучи й галасуючи, мов слони, — а чують вони той галас за добру милю. Вони люблять, коли у них кругляться животики; в одязі віддають перевагу яскравим кольорам (здебільшого зеленому й жовтому); взуття не носять, бо мають природні товсті шкіряні підошви і брунатну, теплу й густу на ногах вовну, що кучерявиться так само, як і чубчик у них на голові; мають іще довгі, вправні брунатні пальці й добродушні обличчя. Сміються гобіти глибоким оксамитовим сміхом, надто коли пообідають добре, а пообідати вони примудряються двічі на день — звісно, коли є чим. Ось тепер ви знаєте досить для початку. Так от, я кажу, мати цього гобіта — себто Більбо Злоткінса — була славетна Беладонна Тук, одна з трьох незрівнянних дочок старого Тука, який був за старшого в гобітів по той бік Водиці — річечки, що текла попід Горою. Подейкували, нібито давно колись хтось із Туків одружився був із феєю, а лихіші язики стверджували, що з відьмою. Чого тільки не наплещуть люди, але одне відомо напевне: таки прикинулося щось негобітівське до тих Туків, бо вряди-годи той чи той із їхнього роду зніметься, бувало, та й помандрує в чужі краї, пригод набереться. Тихенько сезне, а родина про те — нічичирк. Хай там що, а Туки, хоч і багатші, та не були такі поважані, як Злоткінси.

Ні, з Беладонною Тук не трапилося жодної пригоди — принаймні після того, як вона стала пані Бунго Злоткінс. Бунго, батько Більбо, збудував для неї (за її гроші почасти) щонайрозкішнішу гобітівську нору — такої не знайти було ні під, ні за Горою, ні по той бік Водиці. В тій норі подружжя й дожило собі до самої смерті. І все ж Більбо, единчик Беладоннин, дарма що й з лица був гобіт як гобіт і поводився, мов точнісінька копія свого статечного та завжди вдоволеного батечка, мабуть-таки, перейняв щось чудне від туківської вдачі. Те “щось” ніби тільки чекало слушної нагоди, щоб вигулькнути назовні. Але нагода все десь барилася, поки Більбо Злоткінс ріс, а гобіти, до речі, доросліють десь років аж під п'ятдесят. Коли ж наш гобіт виріс, то вже ніхто не сумнівався,

що він як жив безвиїзно в чудовій батьківській норі, так і вік свій там звікує.

Якось воно так склалося, що одного тихесенького ранку, давно-давно, ще коли на світі було менше гамору та більше зелені, а гобітівське плем'я було ще численне й багате, Більбо Злоткінс, поснідавши, курич біля своїх дверей довжелезну люльку, що трохи не торкалася вовнистого, дбайливо розчесаного волоссячка на пальцях ніг. Аж гульк — іде Гандальф. Гандальф! Аби ви почули бодай трохи з того, що я чув про Гандальфа, — а чув я лише малу дрібку всього, що про нього можна розповісти, — то ви б уже нашорошили вуха, чекаючи найнеймовірніших історій. Скрізь, хоч би де він проходив, дивовижні історії та пригоди так і пурхали йому з-під ніг. Багатенько літ минуло відтоді, як Гандальф востаннє завітав до гобітівського краю під Горою. Власне, Гандальфа гобіти не бачили, відколи помер його приятель — старий Тук, і вже й не пам'ятали гаразд, який-то він з виду. Всі вони були тоді ще малі гобітенята, а він весь цей час мандрував у своїх справах по далеких краях, що за Горою та по той бік Водиці.

Того ранку Більбо побачив перед себе просто дідка та й годі: високий, гостроверхий синій капелюх, довгий сірий плащ, довга біла борода поверх сріблястого шарфа, величезні чорні черевики на ногах — одне слово, нічого незвичайного.

— Доброго ранку! — перший привітався Більбо, і він справді сказав те, що думав. Сонце сяяло, а трава так зеленіла!

Але Гандальф тільки зиркнув на гобіта з-під довгих кушуватих брів, що стриміли далі, ніж сягали криси його тінявого капелюха.

— Що ви цим хочете сказати? — запитав він нарешті. — Чи ви зичите мені доброго ранку, чи хочете сказати, що сьогодні добрий ранок, — байдуже, хочеться мені, щоб він був добрий, чи ні? Чи, може, що вам добре цього ранку? Чи що слід бути добрим у такий ранок?

— Усе це зразу, — відказав Більбо. — А ще такого прегарного ранку добре викурити люлечку надворі. Як є у вас при собі

люлька, то сідайте, почастуйтеся моїм тютюнцем! Поспішати нікуди — у нас цілий день попереду!

І Більбо вмостився на стільчику під дверима, схрестив ноги та й пустив чудове сизе кільце диму, яке не розпалось, а піднялося високо в повітря і попливло за Гору.

— Дуже мило! — похвалив Гандальф. — Тільки ніколи мені сьогодні пускати димові кільця. Я саме намислив одну пригоду й шукаю, хто б це пристав до мене, а знайти на таке охочого ой як нелегко.

— Ще б пак — у цих краях! Ми прості тихі люди, і нам ті пригоди зовсім ні до чого. Пригоди — це ж добука, турботи, дурний клопіт! На обід через них спізнюєшся! Не доберу, що в них взагалі дехто бачить хорошого! — гнівно вирік пан Злоткінс і, засунувши великого пальця за шлейку, пустив із рота ще більше димове кільце. Тоді видобув із кишені свою ранкову газету й почав читати, удаючи, ніби вже й не помічає дідка. Собі він зміркував, що той, мабуть, трохи не його поля ягода, а як так, то хай забирається геть. Але дідок і не думав нікуди рушати. Він сперся на свою патерицю і мовчки втупився у гобіта, поки тому аж моторошно стало. Більбо навіть трохи розсердився.

— Доброго ранку! — сказав він нарешті. — Не треба нам тут ніяких пригод, красенько дякую! Пошукайте собі охочих десь за Горую чи по той бік Водиці.

Цим він хотів сказати, що розмову закінчено.

— І для чого лишень вживаєте ви оте “доброго ранку”! — здивувався Гандальф. — Тепер ви маєте на думці, що хочете позбутися мене і що добра не буде, поки я не піду звідси геть.

— Та що ви, що ви, добродію! Стривайте-но, я, здається, не знаю, як вас звати?

— Еге ж, еге ж, добродію! А як звати вас, я таки достеменно знаю, пане Більбо Злоткінс. І ви теж, безперечно, знаєте моє ім'я, тільки забули, що воно належить мені. Я Гандальф, а Гандальф — це я! Подумати лишень — дожився, що син Беладонни Тук відбрикується від мене “добрими ранками”, так наче я припхався до нього під вікно гудзики продавати!

— Гандальф! Гандальф! Чи це ж не той мандрівний чарівник, що подарував старому Тукові пару діамантових запонок, які самі застібались і не розстібались, поки їм не накажеш? Той самий, що завжди розповідав такі чудові казки вечорами — все про драконів, та лихих гоблінів, та велетнів, та як визволяли принцес, та як несподівано таланило вдовиним синам-удовиченкам? Той самий, що робив такі навдивовижу гарні феєрверки? Я їх пам'ятаю! Старий Тук щоліта влаштував феєрверки на Купала! Яка то була розкіш! Вони злітали вгору, мов величезні вогняні лілеї, чи ротики-собачки, чи золотий дощик, і так і висіли в сутіні цілий вечір!

(Ви, певне, помітили досі, що Більбо Злоткінс був не такий вже й прихильник прози, за якого себе мав, і що він кохався у квітах.)

— Матінко рідна! — не вгавав він. — Чи не той Гандальф, хто заморочив голови стільком тихим хлопцям та дівчатам, і вони погналися в синю долину за божевільними пригодами? Спочатку вони лазили по деревах, а кінчали тим, що “зайцями” забиралися на кораблі, які пливли на край світу! Слово честі, життя тоді було таке ціка... себто я хотів сказати, що свого часу ви тут добряче побаламутили. Даруйте, але я й гадки не мав, що ви досі при ділі.

— А при чім же мені ще бути? — здивувався чарівник. — Та все одно мені втішно чути, що ви хоч щось пам'ятаєте про мене. Принаймні ви ласкаво пригадали мої феєрверки, а це вже дає якусь надію. Отож заради вашого дідуся Тука та заради бідолашки Беладонни я подарую вам те, чого ви просили.

— Прошу пробачення, я нічого не просив!

— Е ні, просили. Аж двічі. Пробачте. І дарую обіцяне. Так, справді, я не поскуплюся: пошлю вас по ту саму пригоду. Мені забавка, вам користь, а то, чого доброго, й зиск, — якщо, звісно, ви ту пригоду переживете.

— Даруйте! Не хочу я ніяких пригод, красенько дякую. Може, іншим разом? Бувайте здорові! Але заходьте на чай — коли завгодно! Чом би й не завтра? Зайдіть завтра! До побачення!

З цими словами гобіт крутнувся і, шаснувши у свої круглі двері, зачинив їх так швидко, як лише смів, щоб не видатися нечемним. Бо хтозна, чого можна сподіватися від чарівника.

— І навіщо я запросив його на чай? — картав він сам себе, прямуючи до найближчої своєї комірчини. Хоч Більбо й поснідав недавно, але думав, що два-три коржики та ковток чогось добренького допоможуть йому заспокоїтись після переляку.

А Гандальф тим часом стояв під дверима і тихо сміявся. Коли ж насміявся досхочу, то підступив ближче до дверей і гостряком патериці нашкрябав якийсь чудний знак на гобітових прегарних зелених дверях. І подався геть, а Більбо в цю хвилю саме доїдав коржика, і йому вже здавалося, ніби він щасливо відкараскався від усіх пригод на світі...

Джон Роналд Руел Толкієн

(Переклад Олександра Мокровольського)

МАЛА БАБА ЯГА СЕРДИТЬСЯ

(Уривок з казки “Мала Баба Яга”)

Жила собі мала Баба Яга. Було їй усього сто двадцять сім років, а для Баби Яги, звісно, це ще зовсім молодий вік.

Мешкала вона в чаклунській хатці серед дрімучого лісу. Хатка була невеличка. Але й господиня жила в ній мала. Тож місця Бабі Язі вистачало. А вже кращої оселі вона й побажати собі не могла. Дах на хатці дуже гарно скособочився од вітру, димар похилився, а віконниці раз у раз скрипіли. Знадвору до хатки була примурована піч. Бо як же без печі у хатці Баби Яги?

Був у малої Баби Яги ворон, що вмів розмовляти. Звали його Абраксас. Він умів не тільки каркати “Доброго ранку!” та “Добрий вечір!”, як кожен учений ворон. Абраксас умів говорити геть усе! Він був мудрий ворон, розумівся геть-чисто на всьому й завжди давав господині поради. Баба Яга була високої думки про Абраксаса.

Десь годин шість щодня мала Баба Яга вчилася чаклувати. Адже чаклунство — штука непроста: хочеш на ньому знатись, то вже не лінуйся! Спершу треба вивчити всі легші чаклунські премудроші, а тоді складніші. Треба вивчити всеньку чаклунську книгу від палітурки до палітурки, не минувши ні однісінької вправи.

Мала Баба Яга дійшла тільки до двісті тридцятої сторінки. Того ранку вона саме вчилась викликати дощ. Сиділа на лавці біля печі з чаклунською книгою на колінах і чаклувала. Ворон Абракас сидів поруч і був невдоволений.

— Тобі треба викликати дощ! — докірливо крякав він.— А ти що начаклувала? То в тебе летіли з неба білі миші! А то — жаби! А тоді — ялинові шишки! Цікаво, чи викличеш ти, нарешті, справжній дощ?

Мала Баба Яга заходилася прикликати дощ учетверте. Вона звеліла невеликій хмарі вийти на небо, поманила її рукою і, коли хмара опинилася над хаткою, гукнула:

— Дощику, дощику, припусти!

Хмара прорвалася, і з неба полився... кисляк!

— Кисляк! — вигукнув Абракас. — Ти з глузду з'їхала! Що ти нам іще начаклуєш? Може, прищепок для білизни? Чи шевських гвіздків? Хоч би вже там з неба сипалися крихти хліба чи родзинки!

— Знов я, мабуть, щось наплутала, — промовила Баба Яга.

Вона й раніш, бувало, помилялася, але щоб підряд чотири рази!

— “Наплутала!” — буркнув Абракас.— Я тобі скажу, в чому справа. Неуважна ти, ось як! Коли думаєш про казна-що, то, певно, наплутаєш! Треба уважною бути, зотям собі!

— Ти так гадаєш? — сказала мала Баба Яга. І раптом згорнула чаклунську книгу.

— Твоя правда! — гнівно вигукнула вона. — Я таки неуважна. А знаєш чому? — Очі її зблиснули.— Бо страшенно сердита!

— Сердита? — здивувався ворон.— А на кого?

— Сьогодні ж Вальпургієва ніч*. Усі чаклунки зберуться на горі Блоксберг і заведуть там танці.

— Ну то й що? — спитав ворон.

— А я ще замолода для танців, кажуть дорослі чаклунки. Вони не хочуть, щоб я летіла на Блоксберг і танцювала разом з ними!

Старий ворон спробував її заспокоїти:

— Бачиш, тобі ж тільки сто двадцять сім років, і ти ще не доросла до цього. Як підростеш — тоді інша річ.

— Отакої! — вигукнула мала Баба Яга. — Я тепер хочу танцювати з усіма! Розумієш?

— Викинь це з голови, — прокрякав ворон. — Хіба щось зміниться від того, що ти сердитимешся? Не втрачай глузду!.. І що ж ти надумала робити?

— А ось що, — мовила мала Баба Яга. — Цієї ночі полечу на Блоксберг!

— На Блоксберг? — жажнувся ворон. — Але ж дорослі чаклунки тобі заборонили. Вони не хочуть, щоб їм там заважали!

— Пхе! — скривилася мала Баба Яга. — Багато чого заборонено! Треба тільки не потрапитись їм на очі...

— Попадешся! — скрикнув ворон.

— Ет, пусте! — сказала мала Баба Яга. — Я з'явлюся там, коли танці вже будуть у розпалі. А наприкінці втечу! На Блоксберзі цієї ночі робитиметься таке, що мене за всім тим ніхто й не помітить!

Отфрід Пройслер

(Переклад Володимира Василюка)

*Вальпургієва ніч — у давніх германських племен так звалось свято зустрічі весни, під час якого нібито відбувалися ігрища на горі Блоксберг.

VIII. Твої ровесники в житті і в літературі

ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ

(Уривок)

“Вермахт!.. Двадцять залізних!..”

— Рень і Завгородній! Вийдіть з класу! Скоро ви корову на урок приведете! Зривщики дисципліни! Порушуєте мені навчальний процес! Я на вас директору скажитись буду! — Галина Сидорівна вся аж кипіла (здавалося, що в неї навіть пара йде з рота).

Ми покійно потеліжилися за двері.

У коридорі Ява розстебнув сорочку, нахилився, і Собакевич вискочив з його пазухи на підлогу й заметляв хвостом, ніби нічого не сталося.

— Теж ще! — докірливо сказав йому Ява.— Не міг помовчати. Не тебе ж питали, а Павлушу. Чого вискочив, як Пилип з конопель?

Собакевич винувато схилив голову набік. Мабуть, він зрозумів, що підвів нас.

Галина Сидорівна спитала мене урок. Я встав, пригадуючи, знаю я його чи не знаю. І за звичкою штовхнув Яву — підказуй, мовляв. І тут Собакевич, що сидів у Яви за пазухою, вистромив через розстебнений комір голову і на весь клас: “Гав!” У класі — регіт.

І Галина Сидорівна, звичайно, образилась — кому приємно, щоб на нього гавкали? Вона дуже сувора, Галина Сидорівна, і дуже любить нас виховувати.

— Нічого, переживем,— сказав Ява.— Не могли ж ми його лишити напризволяще. Щоб знову хтось у криницю вкинув.

Вже виходячи надвір, я побачив на табуретці біля дверей шкільний дзвоник. Баби Марусі, що керувала дзвоником,

калатаючи ним з уроків і на уроки, не було видно. Рішення прийшло блискавично. Я злодійкувато озирнувся — цуп! — і дзвоник уже в мене під сорочкою.

— Хай учаться, як такі розумні! — підморгнув Яві.— Не треба їм перерви. Обійдуться.

— Молодчинка! — похвалив мене Ява. І наче хто кухоль теплого молока вилив за пазуху — то радість теплом розлилася в грудях: не часто мене Ява хвалить.

Ми — хаміль-хаміль — і в куші бузкові за школою. У самісіньку гущину забрались, аж під стіну сараю. Темно тут, затишно — надійне місце.

— Хай тепер найдуть! Ото паніка буде! Не кінчатся сьогодні уроки. Аж до завтра вчитимуться! Хи-хи! Без дзвоника вони, як без рук. У навчальному процесі дзвоник — основна річ,— сказав я, виймаючи з-під сорочки шкільне калатало.

— Це ти красиво придумав! Молодчинка! — мовив Ява і взяв у мене з рук дзвоника (я відчував, що йому було трохи прикро, що то не він придумав,— він звук усе сам придумувати).

— Знаєш що! — стрепенувся він раптом.— Ми його Собакевичу на шию привісимо. Га?

— Здорово! — сказав я. Хоч і не второпав, для чого це треба. Але я був би останньою свинею, аби не сказав, що це здорово (він же мене хвалив!).

— У тебе нема якоїсь шворки абощо? — спитав Ява. Кинувсь я по кишнях:

— Нема.

— От чорт! І в мене нема. Слухай, а давай пасок.

— Отаке... А штани?

— Тож не назовсім. Рукою подержиш. Якби в мене були на паску, а не на шлейці, я б хіба...

Позаяк я був сьогодні “молодчинка”, відмовлятись просто не мав права. Зітхнувши, я зняв паску, і Ява ловко почав прилаштовувати дзвоника Собакевичу до шиї.

— Здорово! От здорово ми придумали! — повторював він.

І раптом... Раптом за стіною сараю ми почули таке, що вмить примусило нас забути про дзвоник, про Собакевича,

про все на світі. Сарай то був уже не шкільний. Просто він задньою своєю стіною виходив у шкільний сад, у ті зарості бузку. Сарай належав дядькові Бурмилу, завзятому рибалці, що жив одинаком і майже весь час пропадав у плавнях на риболовлі.

Ми аж влипли в стіну сараю, притуляючись вухами до кострубятих неструганих дощок. Розмовляли Бурмило і Книш, колгоспний шофер, що жив по сусідству з Явою.

Ось що ми почули (до нас долинали уривки розмови):

Бурмило: Воно-то, конешно, так... Але...

Книш: Зате подаруночок матимеш від німців хіба ж такий!
На десять років буде...

Бурмило: Ги-ги!

Книш: ...Вермахт щедрий...

Бурмило: А що ж, конешно...

Книш: Має бути двадцять залізних... Точно... А якість...
Броневійна... Р-раз — і нету! Будьмо!

Чути дзенькіт склянок, мабуть, Книш і Бурмило випивають.

Книш: Купимо в Києві, що треба, і за діло!

Бурмило: Сам не можеш?

Книш: Якби я мав час і якби плавав так, як ти, я б взагалі без тебе обійшовся.

Бурмило щось прохарамаркав, ми не розібрали ані слова.

Книш (роздратовано): А... хрест-нахрест! Треба хапати момент, а ти!.. Це ж так удачно, що мене посилають з цією екскурсією шкільною...

Бурмило: Ну, гаразд! Завербував.

Книш: Тільки ж — нікому-нікому! Жодній живій душі. Бо як довідаються...

Бурмило: Щоб я Бога не бачив! Що я — маленький! Це ж таке діло...

Книш: Ну, до завтра!

І все. Запанувала тиша. Певно, Книш і Бурмило вийшли з сараю.

Ми презирнулися.

Не знаю, які були очі в мене. Але Явині очі горіли

і світилися, як у хорта. А що! Хотів би я глянути на ваші очі, якби ви почули таку розмову.

— Га?! — роззявив рота я.

— Га?! — роззявив рота Ява.

Але нічого більше вимовити ми не встигли. Бо в цей час почувся знайомий заливистий голос шкільного дзвоника. Ми так і застигли з роззявленими ротами. Захопившись таємничою розмовою, ми зовсім не помітили, що Собакевич кудись зник. І от... Навкарачках, по-собачому, ми швидко подряпалися крізь гущину і вистромили з кушів голови.

Попід вікнами школи, ганяючись за куркою, гасав по подвір'ю Собакевич. Метляючись в нього на шиї, деренчав-заливався дзвоник. Думаючи, що вже перерва, горохом висипали з класів учні. З вікон, здивовано позираючи на годинники, виглядали вчителі. На ганку з'явилася Галина Сидорівна.

— Хуліганство! Неподобство! Порушення навчального процесу! — загукала вона.

З-за рогу вибігла баба Маруся. Вгледівши Собакевича, вдарила руками об поли, кинулася за ним — одбирати дзвоник. Собакевич — навтіки. І куди ж ви думаєте — до нас, у куші.

Ми з Явою вмить розвернулись і так само навкарачках чкурнули назад, у гущавину, до сараю. Причому, якщо Ява рачкував нормально, на чотирьох, то я — на трьох, як собача з перебитою лапою,— мені ж доводилось однією рукою піддержувати штани.

Ми притиснулися до стіни сараю,— далі тікати було нікуди. Дзвоник все ближче, і от уже Собакевич з розгону ткнувся носом Яві в щоку. Що ж, він був не винен — в кого ж йому шукати захисту, як не в нас — своїх друзів і рятівників.

За якусь мить куші над нами розчахнулися і ми побачили розчервонілу бабу Марусю.

— Ага! — переможно вигукнула вона.— От хто це все влаштував!

З-за баби Марусиної голови з'явилась голова Галини Сидорівни.

Крижаним голосом Галина Сидорівна говорить, мов сікачем рубає:

— Так!.. Ясно!.. На екскурсію до Києва завтра вони не їдуть!

Пригоди в Києві

Біля школи галас і метушня! У дворі стоїть вантажна автомашина, прикрашена квітами та сосновими гілками, наче весільний поїзд. На машині попід кабіною вже сидять купкою найнетерплячіші учні. Серед них, як городне опудало, стирчить довготелесий незграбний Бурмило. Розставляють останні стільці. Школярі вистроїлися ланцюжком від ганку школи до машини і передають один одному стільці, які виносить на ганок Галина Сидорівна. Всі збуджені і веселі. Ще б пак — цієї екскурсії до Києва так довго чекали. Всі весь час сміються, навіть коли для цього нема причини. Всі, крім нас: мене і Яви.

Ми стоїмо біля ганку похнюплені, набурмосені. І як тільки з дверей з'являється з новим стільцем Галина Сидорівна, ми вмить розтуляємо роти і починаємо:

— Ми ж не хотіли... Ми ненавмисне,— гундосить Ява.

— Ми більше не будемо... Чесне слово,— гундошу я.

Галина Сидорівна спершу не звертає уваги, мовчки зникає в дверях, наче не чує. Потім нарешті каже:

— Було б навіть непедагогічно, якби я вас узяла.

І ми відчуваємо — їй уже жаль нас (вона ж добра, тільки напускає на себе). Треба кувати, поки гаряче.

— Педагогічно! — вигукнув я.— Ми ж сказали, що більше не будемо.

— Ну да, педагогічно! — підхоплює Ява.— Навіть дуже педагогічно! Макаренко обов'язково б узяв. Точно!

Галина Сидорівна враз насуплює брови і холодно говорить:

— Ні.

І ми розуміємо: тепер уже все. Передали куті меду. Вчителі не люблять, щоб їх учили.

Я з тривогою позираю на Бурмила й на Книша, що походжає біля машини, час від часу луплячи чоботом по колесу (перевіряє шини). “Невже ми залишимося і так і не дізнаємося, що робитимуть вони у Києві?” — думаю я.

І в голові моїй знову лунають загадкові таємничі слова:

“Зате подаруночок матимеш від німців... Вермахт щедрий... Двадцять залізних... Якість бронebійна... Раз — і нету!.. Тільки ж нікому-нікому”.

Раптом Ява смикає мене за рукав: “Гайда! Швидше!” — і кидається до машини. Я — за ним. Треба встигнути сховатися під стільці, поки Галина Сидорівна у приміщенні.

Звичайно, всі бачать це і можуть виказати, але то вже на їхній совісті.

Шургиць! Мов ящірки, шмигнули ми під стільці аж до самісінької кабіни і причаїлися.

Через деякий час почули голос Галини Сидорівни:

— Що, пішли? Ну й добре, що самі нарешті зрозуміли. Це буде наука всім, хто любить зривати уроки і порушувати дисципліну. Ну, поїхали.

Учні, що були ще не на машині, з галасом почали всаджуватися. І незабаром мотор загурчав, машина рушила. Ніхто нас не виказав. Є все-таки у людей совість.

Якщо ви хочете відчутти одразу все своє тіло, з ніг до голови, як воно реагує на удари, то спробуйте поїхати по вибоїстій дорозі на вантажній машині, лежачи у кузові під стільцями. Зрівняти це не можна ні з чим. Таке відчуває хіба що отой “язичок” у шкільному дзвоникові, коли баба Маруся калатає на перерву або на урок.

“Раз — і нету!.. Якість бронebійна!.. Вермахт щедрий!” — билося в моїй голові в такт ударам.

Потилицею об стілець — лобом об дно кузова...

Потилицею об стілець — лобом об дно кузова...

“Раз — і нету!..

Якість бронebійна!..

Вермахт щедрий!..”

І все-таки що більше нас молотило, що більше швирголяло

вгору-вниз та з боку в бік, тим легше ставало у нас на душі — бо ж тим далі від’їздили ми від села. А значить, менше шансів, що нас виявлять і зсадять з машини. Ми тільки зціплювали зуби, намагаючись не ойкати. Аж от колотнеча враз припинилася і весело загурчав мотор, набираючи швидкість, — ми виїхали на асфальтове шосе (це за три кілометри від села). І одразу, наче завелась од стартера, задзвеніла пісня:

Знов зозулі чути голос в лісі,
ластівки гніздечко звили в стрісі,
а вівчар жене отару плаєм,
тьохнув пісню соловей за гаєм.

Ще б пак! Ну де ви бачили, щоб люди їхали компанією на машині і не співали? Так не буває. Коли від швидкості вітер свистить у вухах, коли дорога з шурхотом намотується на колеса і зустрічні машини мимо тільки — гух! гух! гух! — пісня сама виривається з грудей.

В хорі вирізнявся дзвінкий, соловейковий голос Галини Сидорівни. Ми уявляли собі, як вона стоїть, спершись на кабінку, обличчям до учнів, і диригує. І вітер куйовдить її чорні, як вороняче крило, кучері, а вона білозубо сміється, співаючи. А дівчатка в захопленні дивляться на неї, бо вважають, що вона дуже гарна, “ну прямо красуня”...

Всюди буйно квітне черемшина,
мов до шлюбу вбралася калина...

Хіба втерпиш, коли всі співають! І ми з Явою (“А, все одно не почують у такому хорі!”) зтягли на все горло:

Вівчаря в садочку,
в тихому куточку
жде дівчина, жде.

Ех, хороше! Як співаєш у хорі, то здається, ніби саме завдяки тобі так гарно і злагоджено виходить.

І раптом... Ми так захопились, що навіть не відчули того моменту, коли всі враз припинили спів. Як потім з’ясувалося, у цей час машина проїздила під вербою, що звисла над шосе свої віти. Всі в кузові попригинались, і пісня вмить увірвалася.

А ми ж були під стільцями, і ми ж не знали цього...
І продовжували тягнути, як два баранці:

Жде-ге-е дівчина, жде-ге-е...

І сердите вчительчине: “Ану, вилазьте!” — було для нас як грім з ясного неба.

Скуйовджені й пожмакані, вилізли ми з-під стільців.

— Ех ви! — презирливо сказала Галина Сидорівна.—
Я думала, що ви хоч благородні хлопці. А ви “зайцями”,
обдуривши мене... Як... як шпигуни якісь. Фу!

Я побачив, як сіпнувся, аж підскаочив Ява. Та й у мене все
усередині попереверталосся догори дригом. Нас! Нас назвати
шпигунами! Нас, які... Ех!

— Да, нехарашо, ученики. Обманювать не можна,— сказав
Бурмило.

“Подаруночок від німців... Якість бронебійна!..”

Ми з Явою так глянули на нього, що якби можна було
поглядом спалити людину, то від Бурмила лишилася б тільки
жменька попелу. Точно!

— Вас треба було б негайно одвезти назад додому або ж
висадити прямо тут, у полі, — сказала Галина Сидорівна. —
Я не зроблю цього тільки тому, що ми від’їхали вже тридцять
кілометрів і не маємо права затримуватися. Ви поїдете з нами.
Але знайте — весь колектив зневажає і засуджує вас за негідну
поведінку.

Ми звели очі — колектив дивився на нас весело й усміхнено.
У колективу був гарний настрій. Колектив хотів співати. Ми
опустили голови і сказали:

— Ми більше не будемо...

Колектив посунувся, і ми сіли. І одразу, як по команді,
в небо знову злетіла пісня:

Йшла вона в садок повз осокови-и,
задивилась на високі гори-и...

Ми з Явою намагалися перекричати всіх — так старалися.
Довго ми їхали — геть усі пісні, які знали, проспівали по
кілька разів. Двічі зупинялися їсти.

Аж от нарешті довжелезний міст через широченний Дніпро. А по той бік — високий берег, і дзвіниця виблискує золотом банею на горі, а поряд ще золоті бані купчаться — Лавра, а за нею стирчить у небо величезна телевізійна вежа, і громадаються, налізаючи один на одного, будинки — великі, багатопверхові... Київ! Приїхали.

Гарне місто Київ! Гарніше від Пириятина, від Крижополя, від Жмеринки — від усіх міст, які я бачив.

Столиця!

— Значить, так, — говорить Галина Сидорівна. — Машину ми залишаємо біля Палацу піонерів і одразу на метро. Згода?

— Гурря-а-а! — закричали всі. Цілу останню чверть у нашому п'ятому “Б” тільки й балачок було що про метро. Чомусь з усіх київських див нас найбільше цікавило метро.

А тепер усі враз збуджено загомоніли: “метро”, “метра”, “метром”, “на метрі”...

Усі, крім мене і Яви. Ми стурбовано презиралися. Адже нам треба було обов'язково простежити, що куплятимуть у Києві Книш і Бурмило. Заради цього ми ладні були на будь-які жертви. Але... невже ми не побачимо метро через них?

Та коли ми під'їхали до Палацу піонерів, злізли з машини і Галина Сидорівна засокоріла, гуртуючи нас навколо себе: “Дивіться, щоб ніхто не залишився, щоб ніхто не загубився!” — Книш, підійшовши до неї, сказав:

— Ми теж з вами на метро. На Хрещатик хочем з'їздить. Краму купить деякого...

Я пхнув Яву ліктем під бік — порядок!

Гусячим табунцем почалапали ми вулицею.

І от — метро. Ну, я вам скажу, це шту-у-ка! Казка! Наукова фантастика!

Голубі поїзди мчать у тунелі швидше за вітер. У підземних залах світліше, ніж удень на вигоні. Кожна станція мов театр.

Та найголовніше — ескалатори, оті чудесні сходи. А втім, хіба можна сказати — сходи? Звичайні сходи стоять, і ти по них сунешся. А тут навпаки — ти стоїш, а сходи сунуться.

Ми з Явою як ступили на ескалатор, так аж попросідали від захоплення. Оце да! Піднімаєшся по сходах угору, опускаєшся вниз і жодною ногою навіть не дригнеш. Навіть можеш одну ногу догори задерти або сісти можеш навіть — і все одно сунешся.

Нам би таку драбину на горище, де мати сушню ховає. Або на ту гору, з якої взимку на санчатах з'їжджаємо. Прекрасна штука ескалатор!

От якби завжди можна було стежити за різними підозрілими шпигунами у метро на ескалаторі! Дуж-же зручно і приємно! Стоїш собі і тільки — зирк! — нищечком скоса. І нікуди він, голубчикок, не дінеться від тебе, нікуди вбік не шугоне, бо внизу сидить така собі тьотя, дивиться і весь час говорить у радіо: “Граждане пасажири! Бігти по ескалатору не дозволяється! Сідати не дозволяється! Ставити речі не дозволяється!..”

Доїхали ми гарненько донизу, сіли у голубий поїзд.

“Наступна станція — Хрещатик!” — буркотнув хтось по радіо. Двері — клац.

Гур-гур — поїхали. Бачимо, Книш і Бурмило біля дверей туляться. Ми й собі — до дверей, тільки до інших (для конспірації). Не встигли опам'ятатися — стоп! Двері розчинилися — станція “Хрещатик”. Ми у двері — шмиг! Двері за нами — клац! І наші всі тільки мелькнули у вікні. Ніхто й помітити не встиг, як ми вискочили. Там усе це на зупинках робиться блискавично — не то що в поїзді або на пароплаві.

І от ми уже назирці, ховаючись між людей, за Книшем і Бурмилом. Вихопилися вони з метро на Хрещатик, перейшли на той бік, пірнули у підземний перехід, вийшли з переходу і прямо у магазин “Динамо”. Ми — за ними. Сховалися за здоровенецький, аж до стелі, сніп із бамбукових вудлиць, причаїлись, зиримо.

Підійшли Книш і Бурмило до прилавка. Тупцяються нерішуче. Бурмило схилив голову і одним оком, як ворона в кістку, зазирає на полицю.

— Давай,— підштовхує Книш ліктем Бурмила.

— Ти давай,— смикнув плечем Бурмило.
— Ні — ти! На тебе ж купляти,— наполягає Книш.
— От, їй-богу! Яка різниця! — знову смикнув плечем Бурмило, хукнув, а тоді до продавщиці, тицьнувши пальцем на якусь полицю: — Дайте мені, пожалуста, оте-го.
— Що? — не зрозуміла продавщиця.

Бурмило озирнувся нервово, мов школяр, що вперше купує цигарки:

— Та оте-го... ну... з жаб'ячими ногами.

— А-а! Для підводного плавання, — усміхнулася продавщиця.

Бурмило мотнув головою і скривився досадливо (наче продавщиця виказала його).

Продавщиця взяла з полиці ласті і маску з трубкою, подала Бурмилові.

У нас з Явою очі зробилися, як колеса. Ти диви!

Поки Бурмило приміряв маску, мацав ласті, Книш уже вибив у касі чек.

— Загорніть!

І знов-таки, злодійкувато озираючись, наче вони не купили, а вкрали це причандалля для підводного плавання, Книш і Бурмило вийшли з магазину.

Бачачи, що вони так сторожко поводяться, ми не зважилися одразу піти за ними, а вирішили трошки пересидіти за вудлищами. Ненароком навалилися ми на сніп, тонка шпагатина, якою він був зв'язаний, враз лопнула і... Наче бомба розірвалася в магазині...

Всеволод Нестайко

ПРИБЛУДА

(Із життя дитячого будинку)

...Гу-гу! — трубить над ним вітер, бляхою гримить... Гу-гу!.. А осінь угорі темні хмари над ним в отару зганяє, хмари дощем його січуть холодним, хмари дощем його поливають. А кругом нього — смітник, кругом — бур'яни сухі свистять, кругом — дреза.

І вікна биті в ньому, перебиті, і дах латаний, перелатаний, і сам він увесь такий закурений, обідраний, сумний ...

— Гу-у! — вітер над ним...

Та — шелесь! бур'янами,— та брязь! вікнами, та — гур-гур! трухлими дверима. “Одчиняй!” — “А чого тобі, губатий?” — “Мчу із поля мале перекотиполе... одчиняй!”

Курява, темрява, дим...

В ідальні коло дверей — натовп! Діти, завідуюча, якась чужа людина в окулярах — чоловік. Змокрила стіна полупана: коло стіни стоять двійко дівчаток, зубами од холоду бринять — голісінькі! Чоловік і завідуюча люто змагаються, махають руками, кидають один одному у вічі папірець. Діти слідкують — уважні, зацікавлені.

— Нащо, кажу, ви з дітей одержу поздіймали? Ви дітей попростуджуєте!

— Це — позичене. Ви мусите одягнути їх.

— Я вам сказала, що я не маю де їх діти! В будинок я не візьму їх.

— А де я їх діну? Де? — озвірівся чоловік.— Третій день вожуся з будинку в будинок... У мене сили вже немає.

— В наросвіту ведіть! — завідуюча.

— Ведіть уже самі — я водив!

— Слушайте сюди, ви можете що-небудь розуміти чи ні: будинок на тридцять душ — у мене їх дев'яносто! У мене заразні хворі. У мене по троє сплять на одному ліжку; у мене ні білизни, ні чобіт... У мене хліба — ні кришки!

— Про мене, хоч на вулицю їх повикидайте!

— І виведу! От голісіньких і випроваджу, та й побачимо, хто буде за це одповідати!

Дівчатка винувато й злякано переводили очі з одного на другого — почувши це, одна — в плач, друга — в плач. Завідуюча — зирк на них — позгиналися, аж посиніли,— не втрималась — у сльози.

Чоловік в окулярах, користаючи момент, папірець — на стіл, продерся поміж дітьми і, нашвидку витираючи на лиці піт, югнув у двері. Діти, що слідкували,— в регіт!

...Завідуюча, схлипуючи, одягає гостей у якесь шмаття й присягається комусь:

— Ні одного більше! Ні лялечки, хоч там що! Краще втечу. Дівчата сміються, ляскають у долоні і дражнять хлопців — співають:

На городі качата —
роди, боже, дівчата,
а хлопців не роди,
бо то самі іроди.

За гомоном та стукотнявою — нічого не чути, за курявою — нічого не видно. В кутку коло груби — низка голівок, як разок намиста. Аж мох на них повставав — холодно. Губи сині, обличчя ніби борошном потрушені, а в борошно повтикані свіжі вишні — очі. Слухають казки, очима поблискують. Каже казку білоголовий хлопчик, років десяти. Тихо. Приснув один од сміху, другий — і цілий вибух реготу... Трохи згодом — другий, ще дужчий.

Підходять до гурту інші.

— Що таке?

— Ось коли б ви почули, що оцеї хлопець казав.

Оглядають хлопця: марний, обідраний, босі ноги всі в грязі.

— Та що ж це за хлопець?

— А й справді: у нас такого немає. Слово, друге — на допит хлопця:

— Ти наш чи не наш?

— Ні, я чужий.

— А чого ж ти прийшов сюди?

— Я до вас гулять прийшов.

— Може, тут є в тебе товариш або брат?

— Ні, немає нікого.

Пильно придивляються до нього, оглядають лахміття, виразки на ногах. З підозрінням:

— А ти ж не “голодающий” часом?

Хлопець швидко й злякано:

— Ні, ні! У мене є папа й мама. Тут ми недалеко й живемо — на Глибокій.

Не ймуть віри.

— А чого ж це ти босий, коли в тебе є папа й мама? Ви бідні?

— Ні, чоботи є в мене, тільки мама заховала, щоб я з дому не сходив. То я босий утік. І пальто в мене є, і шапка гарна — все мама поховала.

— А як тебе звуть?

— Мишко.

Привітніше:

— Ну, то що ти, Мишко, казав тут, — розкажи, і ми послухаємо.

Мишко заспокоївся, підтяг штани, очі засяяли, — аж луна скрізь залящала:

Ой, Морозе-Морозенку,
ти славний козаче...

З усіх кутків так і сунули всі до гурту:

— ...І де ти, Мишко, так навчився? Чистий актьор!

— Ану, ше!..

Мишко знову: гребінець із кишені — та як утне на ньому губами: так і пориває до танку, і очі в усіх засяяли; плечима прихитують та тільки зирк-зирк один на одного — шукають, хто б почав.

— Ну й Мишко!

Мишко тягне книжку із столу.

— Ти й читати умієш?

Мишко розгорнув книжку, та як диякон у церкві:

— Братіє...

Та як почав, як почав...

Регочуть, аж хитаються,

— І де він там вичитав такеє?

Хтось через плече зазирнув йому в книжку і знову — в регіт:

— В нього й книжка догори дригом.

— То ти не вмієш іще читати, Мишко?

— Цієї зими папа найме мені гебернатку, буде вчить мене.

І фартап'яно купить... Я буду музикант.

Усі серйозно презирнулись:

— Он як...

Далі й собі:

— А в нас, казала Параска Калістратівна, оцей буде професор, а цей — інженер, а оця, і оцей, і оцей — це будуть артисти.

Мало не всі в будинку, як визначала сама Параска Калістратівна, були майбутні великі люди. Всі, що на них вказували, заклавши руки за спину, спокійно хитали головою, вважаючи, очевидно, все, за них сказане, за всім відому, непохитну істину.

Потім хвастались:

— Еге! У нас неабиякий будинок — ми й французьку, німецьку мову учимо!

Один витяг із-під шафи обдертий підручник, вибив об коліно пилюгу з нього, почав розгортати:

— Ось, дивися, Мишко, — оце — дерштуль, а оце...

Почали вибивати кописткою у битий чугун — дзвоник мусить бути. Всі зразу кинулись, усе покидали і, як та галич, з вереском, з криком ринули в столову:

— Обідать!

Мишко стояв на порозі.

— Мишко, іди й ти до нас обідать!

Мишко затурбувався.

— Ні, я не хочу! Це я так, подивитись.

— Чому? У нас сьогодні на обід дер-зуп — без хліба, без солі й без круп, а зате з кістками.

Коло великого шербатого казана стояла підтикана чергова з битим черепком замість ложки. З казана випирали костомахи, ніби в той “der Suppe” вперли цілий коров’ячий кістяк. Пара йшла, як із жлукта.

Кличуть:

— Іди, Мишко!

Мишко тихо:

— Я вже обідав.

Хтось цікавий:

— А що ж було у вас на обід?

— Борщ із м’ясом, і каша молочна, і чай з булкою внакладку, і...

Мишко ковтнув слину й замовк.

...Обідали. Здавалося, парив дощ: шуміло, плюскотіло, тріщали кістки, торохтіли миски. Ніяких розмов: лусне десь по лобі ложка, хтось із малих кусне сусіда за ухо, короткий виск,— і знову до роботи.

Мишко стояв, схилившись на одвірок, нахмурений. Все одхиляє убік голову, ніби на той обід і дивитись не хоче. Тільки в горлі у нього кавкало, мовби глитав великі камінці.

Надворі завечоріло. Засвистів, заплакав у холодній грубі вітер, загрюкала на будинку бляха. Заторохтіли крупы у биті вікна. Зацокотіла малеча зубами!..

— Грїться! — Почали стрибати в довгої лози, в кобили. Хлопці спершу, далі й дівчата.

Двоє з хлопців тягнули в кімнату кілька дощок із сусіднього паркана. Тута ж на підлозі пиляють, рубають, кришать на тріски.

Незабаром у панському, напівзруйнованому каміні запалали дрова. Збилися до каміна, як циганчата.

Цілий день бігав Мишко з хлопцями, як свій; носив казаном воду од криниці, лагодив двері, підмітав, гомонів, сміявся. Стемніло — зажурився. Стоїть самотній коло вікна, смутно дивиться на темні вікна, мне свою брудну благеньку будьонівку з зіркою.

А вітер: гу-гу-гу! — за вікнами, аж мурашки поза спиною...

За гомоном про нього, було, забули, далі хтось побачив:

— Гляньте, Мишко і досі в нас!

— Мишко! Як же ти додому підеш! Чуєш, що то надворі? Там десь, певне, твої папа та мама скрізь бігають та шукають тебе.

Мишко низько схилив голову. Один — ближче до нього, придивився: котяться дві сльозинки в Мишка, як той горох, по лицю.

— Еге-ге! Та він, сукин син, чи не голодающий!

Мишко затулився драним рукавом і гірко заплакав:

— Я без-при-тульний...

Всі — од каміна, обступили, дивляться:

— От тобі й папаша з мамашею!

— От тобі й каша з молоком, і чай у накладку з булкою.

Старші суворо до нього:

— Чому ти зразу не казав цього, нащо брехав?

Мишко витер до сухого очі полою, насунув свою будьонівку на голову, важко зітхнув, — мовчки пішов до дверей.

Стало жаль:

— Куди ж ти, Мишко,— ми ж тебе не виганяємо. Зажди...

— Що ж його робити? — почали щось між собою шепотіти.

Хтось із дівчат голосно запротестував:

— Хто його знає, що воно за хлопець, — може, обікраде вночі, як той босяк Володькин, та й утече.

Один спалахнув:

— Та яке ти маєш право так на нього казати? Ти докажеш?

Галя спохватилась:

— Та я ж не на нього: я так тільки...

— “Так тільки”... “босяк”... А ми хто такі? Хіба ж ми не такі, як він?

— Та я ж не на нього казала, чого ти причепився?

У того вже загорівся якийсь жаль:

— “Босяк”... Та, може, він кращий за нас усіх у мільйон разів! Може, він артист-музикант буде! Розумієш ти, голова? Може, з нього якась Моцарта вийде пролетарська? От що! Товариші! На раду!

На раду зібралися старші. В спальні, в темному кутку. Малеча — на варті. Радили на диво тихо, діловито й коротко. Вирішили — днів із скілька передержать Мишку потайки в будинку; далі, коли трохи покращає стан, улучити вигідний момент і всією бурсою прохати Параску Калістратівну прийняти хлопця до гурту...

Степан Васильченко

ЯБЛУКА З КРИНИЦІ

З Павликом, який гостює в свого дядька Назара, Степанко й Миколка одразу здружилися.

Бо не хвалько він і не задавака. Хоч і на кораблі плавав, та неабиякому — на криголамі, й на літаку літав, і білих ведмедів бачив не в зоопарку.

Павлик живе далеко-далеко від України, на Крайній Півночі. І стільки цікавого розповідає — про бурхливі моря, де його татко-капітан плаває, про північне сяйво, в якого кольорів більше, ніж у веселки, про пургу, яка по кілька тижнів владарює на землі й у небі.

Хлопці слухають, слухають, а потім котрийсь і перепитає:

— Ось ти сказав, що у вас півроку день, а потім півроку ніч. А як же діти до школи ходять, вночі?

— Звісно, вночі. Діти — у школу, дорослі — на роботу.

— Якби я там жив, то усе спав би й спав, — каже Миколка.

Хлопці сміються.

А Павлик розповідає про моржів і тюленів, про чайок з рожевими крилами.

Степанко й Миколка зітхають. Чим же вони похваляться дружкові? У їхній Соколівці все таке звичайнісіньке.

А Павлик ходить довкола хати і до всього приглядається, нюхає квіти, аж очі зажмурює, гладить траву. Перед крислатою яблунею довго стояв мов зачарований.

Як же здивувалися Степанко й Миколка, довідавшись, що Павлик оце уперше побачив і яблуню, і квітучий соняшник, і в'юнкі гарбузи! Та ще багато чого, що на Далекій Півночі, виявляється, зовсім не росте.

І друзі повели Павлика в мандрівку.

— Оце усякі яблука ростуть у нас — білий налив, ранет, антонівка, — показував Степанко.

А Миколка вправно знімав з гілок найспіліші плоди — янтарні, рожевобокі, жовто-зелені, припрошував скуштувати.

— Он там груші — лимонка, бера, цукрівка.

— Ще й у вишняк підемо, цього літа шпанок рясно-рясно, аж гілля гнеться.

— Смородину треба провідати й малину.

Зелена карусель замиготіла перед Павликом на городі: картопля, кукурудза, соняшники, гарбузи, квасоля, кріп, цибуля, помідори, огірки, мак, дині, морква, буряки...

— Ой, як багато всього росте у вас! — захоплювався Павлик. Степанко і Миколка аж сяяли.

— А завтра поведемо тебе в поле. Там жита і пшениці — море! Послухаєш, як льон видзвонює коробочками.

— Ну, а тепер ходімо до криниці! — запропонував Степанко.

Криниця була в кінці левади. Над нею розрослась молода яблуня, її посадив колись Степанків тато.

Миколка і Степанко в чотири руки ледве витягнули на цямрину повне по вінця відро. У воді гойдалося кілька рум'яних яблук.

— Скуштуємо ще яблук із криниці, — Степанко подав Павликові найбільше, в прозорих намистинках.

Павлик вкусив яблуко, прижмурився.

— Ці яблука треба водою запивати, — порадив Миколка.

Павлик припав до відра. Після терпкого яблука вода здалась йому солодкою, п'єш і ще хочеться. Ні, вона була такою насправді.

Василь Чухліб

БРАТ ЗНАМЕНИТОГО ВОРОТАРЯ

Цього дня Костик завжди чекає з нетерпінням.

Неділя — день особливий. День великого футболу в їхньому маленькому містечку. Справжнє свято для всіх.

Уже після обіду, задовго до матчу, люди поспішають на стадіон. Навіть з околиць сіл приїзять геть переповнені автобуси. Шикуються довгими рядами біля входу на стадіон. Людей тут збирається ще більше, ніж на базарі буває.

Але Костя не біжить на стадіон з усіма. Він ще терпляче сидить удома, тільки час од часу перепитує Олега:

— Нам ще не пора?

Старший брат читає книжку, ніби нікуди йому сьогодні й не треба йти, і відповідає знехотя, бо Костя вже зовсім засмикав його одним і тим же запитанням:

— Потерпи, ще рано.

Костик вмикає телевизор, сідає перед ним, готується терпіти із усіх сил. Але яка передача може зрівнятися з футболем! Всі Костикові думки тільки й крутяться довкола нього. Олег його дуже дивує — зовсім не готується до гри. Може, так зачитався, що й геть забув про неї? Треба йому нагадати.

— Ти там не дуже вискакуй із воріт, щоб не було, як минулого разу, — каже Костик.

— Не вчи вченого їсти хліба печеного, — сердито відповідає Олег, навіть не глянувши в його бік.

Костик нищечком зітхає: ну чого це брат ніколи не хоче обговорити з ним гру? Сам же казав, що він на футболі розуміється, як суддя міжнародної категорії. Потім Костик думає: Олег, звичайно, все вже обговорив із тренером. На те ж він і тренер. І при цій думці йому стає легше: Олег добре знає, як йому грати. Отже, можна зовсім не хвилюватися за нього. Такі м'ячі з “дев'ятки” витягатиме, що стадіон тільки охатиме від захвату.

Нарешті Олег закриває книжку.

— Можна збиратися.

— А я вже готовий! — зривається Костик на ноги.

— Тоді допоможи мені.

Складають у спортивну сумку бутси, гетри, труси і чорного светра з першим номером на спині.

— Можна, я нестиму сумку? — зазирає братові в очі Костя.

З сумкою у руці Костик завжди відчуває себе знаменитим воротарем. Ніби не Олег, а він — надія всієї команди й улюбленець усього міста. Сміливо кидається в ноги суперників, накриває собою м'яч, а суперники перечіплюються об Костика й летять покотом у ворота. Він із усмішкою

оглядається на них: якщо вони залетіли в сітку — не страшно, аби не м'яч... Хай полежать, оговтаються. Потім він парирує одинадцятиметровий. А в суперника вже паніка: непробивний воротар! Хіба ж такий може пропустити хоч один м'яч? Ніколи не пропустить. Скоріше небо упаде, аніж м'яч опиниться за його спиною в сітці!..

Костик так замріявся, що раптом перечепився об бордюр і гепнувся на тротуар. Навіть ліктя зчесав.

Олег допоміг йому встати й запитав:

— Боляче забився?

— Та трохи є, — відповів Костик і проковтнув сльози.

— А ти бачив, як мені попадає під час матчів?

— Бачив... У тебе в кожному матчі — травма!

— Ну, не в кожному, але часто буває. Знаєш, воротарський хліб не з медом!

— А мені вже й зовсім не болить, — сказав Костя, бо йому було соромно, що він такий гаволов. — Трохи заболіло й одразу ж перестало...

— Давай сумку, — запропонував Олег.

— Ні, я сам, — рішуче відповів Костик.

На вході до стадіону Олега вітають голосними вигуками.

— То що, воротарю, виграємо? — запитують.

— Постараємося, — відповідає він. — А гра покаже...

— А куди ти без квитка? — перепиняє Костика контролер. — Ач, який спритник!

— Я з братом, — розгублено дивиться він Олегові в спину.

— З яким братом? — уже відтісняє його з проходу контролер.

Тут Олег оглядається і каже контролерові:

— Це мій молодший брат. Хіба не впізнали?

— Та не впізнав же, — розгубився контролер.

Тепер він дивиться на Костика з не меншою повагою, ніж на Олега.

— Проходь, хлопче.

І вже навздогін:

— Брат у тебе, скажу, клас!

Костя анітрохи не дивується тим словам. Він і сам добре знає, що такі воротарі на дорозі не валяються. Їх удень з вогнем пошукати треба.

А на полі вже починається розминка.

Костя стає в Олега за воротами. Йому добре буде видно кожен братів рух.

— Тільки щоб я і слова не чув од тебе під час гри, — гукає йому Олег. І спритно ловить м'яча. — Щоб ти мене не відволікав!..

Наче Костик сам не знає того! Наче він хоче Олегові заважати! Звичайно ж, мовчатиме, як риба.

Нарешті обидві команди вибігають на центр поля. Привітання, оплески стадіону. А м'яч вже у грі.

Сильна команда цього разу до них приїхала. Не засіла в обороні, а весь час атакує Олегові ворота. На нього сиплеться удар за ударом. Олег одбиває або ловить м'яч і весь час щось сердито виказує своїм захисникам. Мабуть, щоб уважніше грали. Щоб не ловили гав. Бо суперники весь час пасуться біля штрафного майданчика.

Такого ще на цьому стадіоні не бувало. Олег раз по раз витирає рукою лоба. І спина в нього геть мокра.

Під час перерви Костик дізнається, по суперник — чемпіон області. Тепер зрозуміло, чому так важко з ним грати.

Ходячи між рядами глядачів, чує розмови: “Аби не воротар — капець був би...”, “Так, воротар усю команду врятував!”, “Це ж яке щастя, що в нас такий воротар!”, “Він і в київському “Динамо” себе показав би!..”

Костикові хочеться розказати на весь стадіон, що воротар — це його брат, що Костик носить до самого стадіону його сумку з формою. Але скажи, то ще не повірять, на сміх піднімуть.

Перерва скінчилася, і команди знову на полі.

Тепер Олег стоїть у протилежних воротах. Костик перебігає туди.

— Олеже, молодець! — гукає на ходу. Олег у відповідь показав кулака. Все зрозуміло: Костик знову мовчатиме. Олегові не до нього.

І тут — яке щастя! — у ворота суперника влітає м'яч.

Увесь стадіон зривається на ноги.

— Го-о-о-о-ол! — летить над усім містечком. І той крик, мабуть, чути в усіх навколишніх селах.

А Олег біля своїх воріт походить од радощів на руках.

Треба й Костикові навчитися так ходити. Повернеться сьогодні зі стадіону й одразу почне вчитися.

Та Олег уже забув свої витівки, бо суперник рветься до його воріт. Удар! Олег, мов тигр, кидається і відбиває м'яч. Знов удар! І знов Олег одбиває м'яч. Оплески на трибунах, захоплені вигуки.

Ось їхній капітан обводить захисників і виходить з Олегом сам на сам.

“Усе пропало”, — з жалем думає Костик.

Олег вискакує з воріт назустріч гравцеві. Костя зажмурює очі.

Над стадіоном стало тихо-тихо.

“Ясно, гол”, — обпекла Костика думка. І він, не розплющуючи очей, з розпачу сів на землю.

А з трибун лунає голосний крик:

— Негідник! Костолом! З поля його! З поля!

Костик розплющив очі й побачив, що м'яч зовсім не в воротах, а в Олевових руках. Але брат чомусь не підводиться. Через усе поле до нього вже біжить лікар у білому халаті.

Суддя показує гравцеві, який біг на Олега з м'ячем, червону картку. Той утяг голову в плечі і під різкий свист трибун іде з поля до роздягалки.

Нарешті Олег з допомогою лікаря встає. Лікар веде його за ворота. З розсіченої брови в Олега тече кров.

— Боляче, Олеже? — кидається до нього переляканий Костик.

— Не дуже... Поболить і перестане. В тебе ж перестав лікоть?

— Ага, — каже Костик і розуміє, що Олевові болить набагато дужче, а він ще й усміхається.

Який терплячий у нього брат. Він теж таким буде.

— Тобі, хлопче, вже не треба виходити на поле, — каже лікар Олегові. — Попроси заміну.

Та Олег заперечливо хитає головою.

— Ні.

Лікар розгублено розводить руками, а Олег знову у воротах. До кінця гри рахунок не змінюється. Отже, перемога.

Олега з букетами квітів у руках підкидають угору. А він бігає розгубленим поглядом навсебіч. І чомусь подумалося Костикові, що його шукає.

— Тут я! Тут! — гукає Костик йому з натовпу.

Та Олег, звичайно ж, не чує його голосу.

Костик продирається крізь натовп, хтось наступає йому на ногу, а він гукає і гукає:

— Олеже! Олеже! Я тут!

Нарешті Олега відпустили, і він стоїть із розсіченою бровою, у брудному, порваному светрі і не перестає розглядатися. Костик підходить і притуляється до нього.

Олег обіймає брата і запитує:

— То що?

— Олеже... — аж задихнувся Костик од хвилювання. — Ти такий молодець!..

— Ти теж у мене молодець, — сміється він. — Це ж треба — промовчав за ворітьми цілу гру! Майже подвиг!

— Олеже, — шепче йому Костик, щоб ніхто не почув. — Ти не знаєш, як важко...

— Було мовчати і не підказувати мені?

— Ні... Важко бути братом знаменитого воротаря... Я так за тебе хвилювався, що в мене аж голова тепер болить!

— Значить, ти — справжній брат, — зовсім серйозно сказав Олег.

— Я понесу додому твою сумку, — просить Костик.

— Звичайно, — погоджується Олег. — А як же інакше?

Михайло Слабошницький

БЛЯШАНКА

Промова Гриця Крикуна
була рішуча й запальна:
— Що ж, хлопці, ясно і малому,
яка вага металолому:
лом взагалі — це бруд в дворі;
лом загалом — це трактори!
Тож взагалі і загалом
ходім збирать металолом!..

Усім сподобалась промова.
Розбіглись діти по дворах.
Остап, не кажучи ні слова,
півборони з ярка притяг.

На двох візках брати Борейки
ледь довели уламок рейки.
Здали Олена та Варвара
три чавуни та самовара.

Всі звалища в селі й довкола
розрили учні — й дивина,
що ані там, ні біля школи
не зустрічали Крикуна.
Тонн п'ять зібрав за тиждень клас.
— Чи стане тут на трактор в нас?

Аж ось тоді до купи брухту
підбіг Крикун і скрикнув:
— Ух ти!
Велика сила — спільний труд!
Та в нас на три машини тут!.. —
І в спільну купу задля слави
поклав... бляшаночку від кави.

Інна Кульська

ЧОМУ ТИМКО ПОДРЯПАНИЙ

— Чому це ти подряпаний? —

Юрко Тимка пита.

Тимко йому відказує:

— Та я ж купав kota!

— А я от не подряпаний,

хоч теж купав свого...

— Еге, ти ж не викручував

і не сушив його!

Грицько Бойко

ХТО ЧИМ ХВАЛИТЬСЯ

В третім класі до дзвінка

суперечка йшла така:

— Починаю я завжди

першим перекличку!

— А я першим на труді

вистругав поличку!

— А я першим весь урок

руку піднімаю!

— А я першим... на дзвінок

з класу вибігаю!

Грицько Бойко

МІФИ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Подвиг Прометей

У давню давнину, коли боги жили ще на священній горі Олімп, за царя їм був могутній і владолюбний громовержець Зевс. Зевс царював над усім широким світом. Люди теж корилися йому, прославляли в піснях і вшановували щедрими дарами.

Але сталося непередбачене. Хтось із смертних повівся так, що це не сподобалось Зевсові, й він у гніві одібрав у людей вогонь. А без вогню на усіх чекала голодна й холодна смерть.

І тут на допомогу людям прийшов мужній і мудрий герой-титан на ім'я Прометей. Жаль стало Прометееві дітей малолітніх, бабусь та дідусів стареньких. Вилучив він слухну хвилину й у свого друга — бога ковальського ремесла Гефеста — викрав із горна вогонь. Викрав і повернув людям. А ще навчив їх будувати світле, сонячне житло, бо досі вони мешкали в темних, вогких печерах. Навчив плавати в морі-океані під вітрилами, лікувати різні хвороби, впрягати в колісницю коней, а в плуга биків. Навіть грамоти й лічби навчив.

Страх як розгнівався Зевс на непокірного титана!

— Прикуйте цього зухвальця до скелі на самому краю землі! — наказав він. — Нехай щодень прилітає до нього хижий орел і довбе йому печінку...

Багато довгих літ провисів прикутий Прометей на скелі. За те, що він так прислужився людям, йому довелось терпіти люті муки. Його смажило палюче сонце. Його шмагали суховійні вітри. Поливали рясні дощі. Морозили тріскучі морози. І до всього того терзав орел.

Але настав і для Прометей щасливий час: визволив його

інший герой, найсміливіший із людей — могутній, як бог, Геракл.

Коли Геракл побачив, як клює титанові печінку орел, то напнув лука й послав у хижого птаха смертоносну стрілу. Пронизала стріла орла — і той каменем упав у море. А Прометей не тільки позбувся нестерпної муки, а й завдяки Гераклові вивільнився з неволі.

(Переклад Анатолія Григорука)

МІФИ СТАРОДАВНЬОЇ ІНДІЇ

Народження Рами

Серед численних річок, що беруть початок на півночі Індії, в піднебесних Гімалаях, і впадають у священну Гангу, одна невеличка — Сараю. На її березі стоїть тепер маленьке селище Айодг'я. Та це тільки нині воно непримітне селище, а кілька тисяч років тому тут було найбільше місто в Індії, столиця славних царів сонячної династії, що з неї вийшли такі мудрі й відважні правителі, як щедрий і добросердий Харішч'андра, захисник і покровитель бідних Рагху, сміливий і відважний Бгагіратха. З цього давнього й славного роду походив і Дашаратха, цар Кошали, що її столицею була Айодг'я.

Тоді в Айодг'ї процвітали науки й мистецтва. З усіх усюд з'їжджалися до неї купці, щоб придбати товари, якими далеко-далеко славилася Айодг'я. Містом слалися широкі вулиці, завжди багатолюдні й гомінкі, обабіч них красувалися, милуючи око, розкішні, казкової краси палаци. І яких тільки вершників не бачили столичні вулиці — на конях, на верблюдах, на слонах, — яких тільки подорожніх не вітало гостинне й щедре місто! Скрізь було вдосталь шкіл, їдалень, вабили до себе театри, де городяни дивилися цікаві вистави. Все місто потопало в зелені — стільки в ньому буяло садів, парків, гаїв — кожен міг зайти у будь-який сад поласувати смачними, соковитими й рідкісними плодами. Високі і міцні мури захищали місто від ворожої навали, а посеред столиці височіла фортеця з бійницями, оточена глибоким, завжди

вщерть повним водою ровом. Айодг'я славилась освітою, не просто було тут знайти бодай одного неписьменного. Гостинні, чесні, миролюбні, освічені і щирі душею були її мешканці. Не велося неправедних, нечесних судів. Поля щедро родили, і люди не знали голоду. У кожній оселі тримали корів, отож всілякого молочного харчу вистачало. Селяни були заможні, податками їх не обтяжували. Про розбій чи крадіжки ніхто й не чув, не чули й про хвороби, як ото чума чи холера. Добрий і справедливий цар Дашаратха ревно дбав про свій народ.

Якось поїхав Дашаратха на полювання. Помалу при-
острожуючи коня, добувся він берега невеликої річки, що ховалася в лісових хащах. У тому лісі жив сліпий мудрець Андгак із своєю дружиною, теж сліпою. І саме тоді, коли цар Дашаратха стояв на березі, дослухаючись, чи не затупоче поблизу яка звірина, юний син сліпих відлюдників на ім'я Шраван спустився до річки, щоб набрати в глек води. Зачувши плюскіт, цар Дашаратха подумав, що то, певно, купається дикий слон. Швидко вклав цар на тятиву зачаровану стрілу, натягнув лука й пустив її у той бік, звідки чулося плюскотіння. Стріла влучила прямо в груди юнакові, і він, голосно зойкнувши, упав на землю. Стривожений Дашаратха заквапився на стогін і побачив юнака зі стрілою в грудях. І тоді цар Дашаратха зрозумів, що він накоїв. Безмежний жаль і каяття охопили його. Бачачи розпач незнайомого мисливця, юнак через силу спробував утішити його:

— Не побивайтеся, тепер уже нічим не зарадиш. Певно, так мені судилося, що я мушу вмерти. Мої батьки невидючі, вони живуть он у тій хижці неподалік. Зробіть ласку, віднесіть мене до них.

З цими словами юнак помер.

Цар Дашаратха взяв на руки неживого юнака, приніс до хижки й повідомив сліпим відлюдникам сумну звістку.

Невтішно заголосили нещасні старі батьки, почувши про несподівану й безглузду загибель своєї єдиної надії. А як не стало вже сліз, невимовний гнів на царя Дашаратху охопив їх. Вони обсипали його пекучими докорами, а наостанок грізно провістили, що як вони оце помирають від незмірної туги за

втраченою дитиною, так колись помре й він. Мовили так сліпі відлюдники й померли. А безмежно засмучений цар рушив до свого палацу.

Довго не мав цар Дашаратха дітей. Гірко сумував він з того, нишком плакали всі три його дружини: старша — Каушалья, середня — Сумітра, і наймолодша — Кайкеї. І тоді цар сказав: “Краще померти в тузі, втративши сина, а́ніж зовсім не мати дітей”. Сказав так і покликав на пораду свого мудреця Васіштху. Принесли нечувано щедру жертву богам, до Айодг’ї з усього царства зібралось безліч мудреців і праведників. Вони славили доброту й мудрість царя Дашаратхи. А незабаром усі три дружини подарували цареві чотирьох синів: Каушалья — Раму, Сумітра — близнят Лакшмана й Шатругхну, а наймолодша Кайкеї — Бгарату. Тільки Рама народився на день раніше.

Велика радість прийшла в царство Дашаратхи. Не вмовкали величальні співи: народ тішився з такої щасливої події. А сам цар на radoшах роздарував силу-силенну золота й срібла. Царський палац пишався тепер, мов свіжий квітник, у ньому знову поселились щастя і веселий сміх. Очі, доти повиті тугою і смутком, знову ожили й заблищали.

Минав час. Царевичі росли, і ось уже мудрець Васіштх взявся виховувати й навчати їх. Усі четверо швидко опанували науки. А що вже володіти луком, метати спис, боротися, то в цьому вони не знали собі рівних. Та їм навіть на думку не спадало хизуватися. Всім серцем шанували царевичі предківські звичаї, поважали старших і ніколи й словом не кривдили нижчого чи слабшого від себе. Були вони гарні на вроду, дужі ще й до всього добрі та лагідні вдачаю. Ось чому всі їх любили і в один голос казали, що брати примножать славу свого давнього й знаменитого роду. І всі четверо так любили один одного, що кожен з радістю віддав би за брата життя. Та все ж найбільша приязнь постала між Рамою і Лакшманом, між Шатругхною і Бгаратою.

Цар Дашаратха не міг натішитися синами.

Царювання Рами

Після урочистого коронування Рами Сугріва, Вібгішан, Ангад та інші його помічники розпрощалися з ним, але Хануман так полюбив Раму, що нізащо не хотів залишити його. Хоч як умовляли Лакшман, Бгарата та інші, він відмовився покинути Айодг'ю, і відтоді все своє життя присвятив служінню Рамі й Сіті. Його не лякали ніякі перешкоди, коли треба було в чомусь допомогти своїм улюбленицям.

За царювання Рами країна досягла такого розквіту, народ жив у такому добробуті й щасті, що ті часи увійшли навіть у приказку. Коли хочуть схвально відгукнутися про якусь добу, то кажуть: “Живуть, як за Рами”. За його правління щасливо жилося й людям високого становища, й низького. Ніхто не знав, що таке крадіжка. Дуже шанували освіту. Найбільші й найвідоміші мудреці навчали дітей, тому й не траплялося поганих вчинків. Урядовці правили по правді, тому не було невдоволення серед народу. Легко жилося й селянам, тому вони охоче й ревно працювали на полях і збирали рясні врожаї. У кожному селі понавикопували колодязів і ставків, проклали багато каналів, тому люди тепер не знали, що таке посуха. В містах і селах любили чистоту, люди не знали, що таке голод і спрага. Всі пили свіже і поживне молоко, споживали різний молочний харч, бо було вдосталь соковитих і запашних пасовищ, де худоба досхочу напасалася і тому давала багато молока. Ніхто не знав хвороб, а що всі були здорові, то всі були і вродливі, і щасливі. Люди жили довго і помирили своєю смертю. Не було сирітських притулків, бо майже не траплялось ні сиріт, ні вдів.

За тих часів людина досягала високого становища не грошима й знайомствами, а добрими вчинками, знаннями та розумом. Люди тоді вважали за ніщо вигоду й зиск, для них найпершими чеснотами були обов'язок і доброта. Сам Рама дбав про народ, як про рідних дітей, і народ поважав і слухав його, як рідного і доброго батька.

Рама, правлячи країною, не тільки слухав те, що йому говорили царедворці, а часто й сам, вдягнувшись у просту одягу, ходив по Айодг'ї та по інших містах своєї країни, щоб побачити, як живе його народ. Він прагнув знати правду про те, що діється в царстві. Дізнавшись, що хтось з урядовців чинив кривду, Рама відразу суворо питався винуватця, чи так воно є, а тоді справедливо карав. Отож стало майже неможливим приховати якусь кривду перед Рамою. Коли хто з жерців починав ласо дивитися на гроші, його чекав громадський осуд. У царстві Рами не траплялося, щоб один мав славу і багатство, а інший не мав ні того, ні другого.

Так минали щасливі роки.

Якось увечері Рама, перевдягнутий у просте вбрання, блукав вулицями Айодг'ї, коли зненацька в оселі одного прача почув голосну суперечку. Рама зупинився і прислухався. Виявилось, що прачева дружина повернулася додому опівночі і тепер чоловік допитувався в неї, де вона так забарилася. Та казала, що в сусідів, за якоюсь пильною роботою. А чого, мовляв, я тут маю сидіти, наче у в'язниці? На те чоловік одрубав: “Як живеш зі мною, то й мусиш терпіти цю, як ти кажеш, в'язницю, а ні, то шукай собі іншої оселі. Я тобі не цар, що може покрити будь-який гріх своєї дружини. У мене, коли ти хоч трохи себе заплямуєш, то я муситиму вигнати тебе, бо ніхто зі мною й знатися не захоче. Та ще й треба буде пригощати всю громаду, щоб очиститися від гріха. Як ти полюблюєш гульки, то в моїй оселі не маєш чого робити”.

Та суперечка мов громом прибила Раму, йому здалося, що земля розступається під ним і він от-от западеться в неї. Людина низького стану й та гудить його. То он як думають про нього прості люди! Коли вже так міркує якийсь прач, то що ж тоді знатніші: вони, напевне, скоро гидуватимуть брати від царя питво чи їжу.

Рама попростував додому й цілісіньку ніч не стулив очей, бо нічна пригода не виходила йому з голови. Але хоч скільки міркував він, та нічого не придумав. Нарешті, геть знемігшись, він прийшов до думки розлучитися з Сітою, іншої ради не

було. Але на саму гадку про те, що доведеться вчинити так жорстоко і несправедливо з дружиною, яка, він був певен, чиста й безневинна перед ним, його обійняв нестерпний біль.

Вранці Рама закликав до себе всіх трьох братів, розповів їм про нічну пригоду й спитав їхньої поради. Першим озвався Лакшман:

— Цього нещасного прача треба повісити, тоді й іншим не захочеться таке плескати.

— А чи прогнати його з царства,— мовив Шатругхна. — Нехай це буде йому карою за наклеп.

— Та нехай собі говорять, що хочуть,— обізвався Бгарата.— Я гадаю, нема чого зважати, що там плеще якийсь дурень. Та такої чесноі й відданоі дружини нема не те що на землі, а й на небесах.

— Не кажи, брате! — палко промовив Лакшман.— Та як сміє той прач навіть заїкнутися про Сіту! Адже Сіта вже раз довела свою чистоту, коли ладна була ступити у вогонь, щоб розвіяти лиху підозру.

Після довгих і важких роздумів Рама підвів голову:

— Ви так і не дали мені ніякої поради. Всіх вас опанував гнів, а він кепський порадник. Тим, що ми на смерть скараємо прача, нашої ганьби не змити, а навпаки, ми ще збільшимо її. Позбудемося ми цієї ганьби, тільки відлучивши від нас Сіту. Я знаю, що вона — саме втілення скромності і чистоти, я певен навіть, що вона не могла й подумати поганого. Але що вдієш, коли своєю певністю не пробудив я певності і в серцях інших. І я не можу спокійно дивитись, як на мій славний рід падає ганебна пляма. Мій обов'язок провадити таке життя, за яке ніхто й нічим не міг би мені дорікнути. Якщо я не боятимусь осуду і думки народу, то чи ж він довірятиме мені? Тоді навіть простолюди вважатиме, що можна легко порушити правдиве й доброчесне життя. Зараз покласти край зайвим балачкам можна тільки так, як я вам сказав. Іншої ради я не бачу.

Троє Раминих братів на такі слова старшого брата по-смутнолі: вони не знали, що відповісти йому. Їх захоплювала

така самопожертва Рами, бо сам він добре знав, що Сіта безневинна. І все ж, щоб розвіяти хибну людську думку, він зважився навіть на таке. Заради обов'язку, заради народу він жертвує найдорожчим, найлюбішим. Щоб розвіяти бодай тінь підозри, він не пошкодував би власного життя.

Трохи помовчавши, Рама звернувся до Лакшмана:

— Брате Лакшмане, ти в найтяжчій скруті допомагав мені, то допоможи й тепер. Я не наважуся сказати це Сіті, я навіть не смію поткнутися їй на очі, бо не знаю, що може скоїтись. Я боюся, чи не переважить кохання мої царські обов'язки. Отож прошу тебе, піди до неї ти і скажи, щоб вона залишила палац. Я знаю, що і твоє серце крається від кривди, яку я чиню своїй дружині, але ж пам'ятай і те, що обов'язок — то невимовно тяжка річ. Тільки той, хто здатен пройти по вістрі меча, справді спроможний виконати свій обов'язок.

Рама мовив це, повернувся і пішов у свій палац. Лакшман добре розумів, що не виконати прохання Рами означало б довести його до згуби: не стерпівши ганьби, він накладе на себе руки. І хоч серце Лакшманове обливалося кров'ю, що він мусить так тяжко скарати безневинну Сіту, але що вдієш? І Лакшман подався до неї.

— Люба невістко, — мовив він їй, — ви кілька разів просилися погуляти в лісі. А сьогодні й випала нагода! Я супроводжуватиму вас.

Чи ж могла знати бідолашна Сіта, що вона назавжди залишає цю оселю, що тепер уже чоловік сам відсилає її, свою дружину, у вигнання?

Негайно подали колісницю, Лакшман і Сіта сіли на неї, і коні понесли їх. Сіта була весела й щаслива, як ніколи, хоч що потрапляло їй на очі, про все вона допитувалась, все її цікавило. Але Лакшман тільки щось невесело мгукав їй у відповідь. Жодного слова не вихопилося з його вуст, бо він боявся, що за розмовою несамохіть зрадить себе. А на саму думку, що рано чи пізно доведеться їй усе сказати, колючий клубок підступив йому до горла. І ось колісниця опинилась на березі Ганги.

— То хіба ми сьогодні й ночуватимемо в лісі? — спитала Сіта.— Вже починає сутеніти, а ніде не видно ніякого притулку. Чи не час повертатися?

Лакшман, не дивлячись їй у вічі, відповів:

— Та ви погляньте, як ще високо сонце! Рано ще повертатися.

Щойно перевізник побачив, що прибула сама цариця Сіта, як він підвів до берега розкішно оздобленого царського човна. Сіта вийшла з колісниці, пересіла в човен, опустила руку у воду. А з лісу на тім боці річки хвилями накочувалися невимовно солодкі пахощі...

(Скорочений переклад Степана Наливайка)

МІФИ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

Нам відомі кілька стародавніх цивілізацій світового значення: китайська, індійська, грецька і єгипетська. Кожна з них мала багату міфологію. Найбільш повно збереглися міфи греків та індійців. На превеликий жаль, китайські міфи здебільшого загублені, і від них збереглися лише окремі фрагменти, які не являють собою ніякої системи. Систематизація китайської міфології, здійснена філософами, лише ускладнила розуміння її розвитку. Можна лише здогадуватися, що в глибокій давнині китайці, як і інші народи, вшановували тварин — змій, ластівок, ведмедів, слонів, вважаючи їх захисниками окремих родів і племен. З часом одна з таких захисниць, змія, набула в уяві оповідачів міфів образу страхітливої змії — дракона, якому було приписано панування над метеорологічними явищами і небесними тілами, водною стихією і особливе заступництво царям. Так саме шановані китайцями реальні птахи перетворилися у фантастичну птаху Фенхуан, яка стала символом цариці. Вигляд дракона був наданий також богиням і богам, яким приписувалося створення світу і людства.

Китайці, які жили на рівнинах, що часто заливалися повінню, вшановували рятівні гори. Одна з них, Куньлунь, вважалася розташованою в центрі світу у вигляді опорного

стовпа для неба. На вершині цієї гори знаходилася резиденція верховного бога і небесного імператора Шан-ді. Водночас існувало уявлення про іншу вертикальну вісь — світове дерево, яке стало помешканням десяти сонць.

Саме небо вважали вищою істотою, яка керувала всім, що відбувалося на землі. При цьому в міфологічній свідомості пройшла заміна Верховного небесного владика і Неба міфічними Державниками Неба. До них входили верховний владика центру Хуан-ді та його помічник бог землі Хоу-ту, який захищав храм сонця і володарював над сузір'ями і планетами Великої Ведмедиці, Сатурном, Юпітером, Меркурієм, Венерою. Кожному з міфічних владик відповідав певний матеріальний початок — пора року, колір, тварина, частина тіла, зброя.

Головні герої китайської міфології — прародичі, які представлені у вигляді реальних правителів і царів, творців культурних благ: вогню, землеробства, медицини, календаря, музики, писемності.

Китайські культурні герої виступають одночасно як відкривачі світу, мандрівники, які доходять до найвіддаленіших куточків землі. При цьому під віддаленими країнами заходу, куди проникає стрілець I і інші прародичі, часто мається на увазі країна мертвих.

Перша людина Пань-гу

Міф про Пань-гу вперше зафіксовано в пам'ятці південних племен Китаю III ст.

Був час, коли земля і небо ще не відділилися одне від одного і, злиті разом, складали щось схоже на куряче яйце. Тут і зародилася, як курча в жовтку, перша людина Пань-гу. Минуло вісімнадцять тисяч років, раніше ніж він прокинувся. Навколо була непроглядна липка темрява, і серце людини заніміло від страху. Але ось його руки намацали якийсь предмет. Це була сокира, яка не знати звідки взялася. Пань-гу розмахнувся зі всієї сили і вдарив перед собою.

Пролунав сильний грім, ніби від того, що розкололася гора. Нерухомий світ, в якому знаходився Пань-гу, прийшов до руху. Все легке і чисте сплигло вгору, а важке й брудне спустилося на дно. Так виникли небо і земля.

“Чи довго вони залишаться розділеними? Чи зможе утриматися небо без опори?” — ці тривожні думки загорілися в мізку першої людини, і він відразу уперся головою в небо, а ногами в землю.

Так він стояв не поворухнувшись. З кожним днем небо піднімалося вище, і Пань-гу теж витягувався відповідно. Вісімнадцять тисяч років знаходилась перша людина між небом і землею, поки відстань між ними не стала у дев'яносто тисяч лі.

Після цього небо перестало підніматися, і Пань-гу зрозумів, що світ завершений. Він радісно зітхнув. Від зітхання народилися вітер і дощ. Він розплющив очі — і почався день. Йому б жити й жити, радуючись міцності й красі новонародженого світу. Але життя його було в рості. Припинивши рости, він мав померти.

Тіло Пань-гу стало світлом і життям. Ліве око засяяло сонцем, праве — заблищало місяцем. Чотири кінцівки і п'ять внутрішніх частин тіла стали чотирма сторонами світу і п'ятьма священними горами, кров — ріками і рівчачками, жили і вени — шляхами, що покрили землю, плоть — ґрунтом, а волосся на голові й вуса — рослинами на ній, зуби і кістки — золотом і камінням, кістковий мозок — перлинами і нефритом, передсмертний піт, що виступив на тілі Пань-гу, став дощем і росою.

Божественний землероб

На землі було вже багато людей, але їжі їм не вистачало, так як вони годувалися одним лише полюванням і риболовством. Тоді Ньюден народила дивного сина. Було в нього зміїне тіло, бичача голова і ніс тигра. Дали дитині ім'я Янь-ді (“Володар сонця”), тому що після його народження на землі стало більше тепла і світла. З'явилося більше води. Відразу ж забило дев'ять, з'єднаних між собою, джерел. Зачерпнеш

в одному — вода коливається в усіх. Побачив Янь-ді, що люди бідують, і кинув з неба багато зернин.

Не знаючи, що з одного зернятки виростає багато, люди їх з'їли. Довелося Янь-ді опуститися на землю, виорати її, засіяти насінням. Так з'явилися злакові. Так почалося землеробство. Пам'ятаючи про заслуги Янь-ді, його почали називати Шень-нуном (“Божественним землеробом”).

Умів він також відрізнати лікарські трави від безкорисливих та отруйних. Була у Шень-нуна гарна нагайка, яка змінювала колір від дотику до отрути. Виходив він на луки і бив нею трави. Так він виявляв лікарські рослини і вже за смаком встановлював, від якої хвороби вони допомагають. Нагайка була також і отруйні рослини, так що не раз, займаючись випробовуванням, Шень-нун отруювався, але його дуже тіло долало отруту. Та одного разу Шень-нун набрів на повзучу рослину з дрібненькими жовтими квітками. Вона оплела стіни та паркани. Шень-нун покуштував її і помер — настільки сильна була отрута. З того часу люди стережуться цієї рослини.

Так помер Божественний землероб, який пожертвував своїм життям заради блага людства.

(Переклад Олега Буханенка)

Х. Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього

ДВОБІЙ ЗА СЕСТРУ ЛИБІДЬ

(Легенда)

Росла слава Києва, світами лунала. А з нею линула слава і про незвичайну красу сестри Кия, золотокосої Либеді. Слалися до князя Кия старости від сусідніх князів, та сестра Либідь відмовляла.

— Я буду Русланова, або нічия, — сказала Либідь.

Долинула слава про Київ та красуню Либідь до хозарського князя. Облягли хозари Київ великою силою війська. Послали послів у терем, до князя Кия.

— Як не віддаси сестри добровільно за нашого каганенка, то силою візьмемо. Як не хоче по волі, то ми її і по неволі візьмемо, ще й твій город і землі твої завоюємо, княже! — сказали хозарські послы. А сестра Либідь — ні! та й ні!

Зажурився князь Кий, бо війська в нього обмаль, а хозарів перед Києвом хмари, хмари... Але завзяття у київському війську велике:

— До останнього загинемо, а землі рідної не посоромимо! Силою не то князівни Либеді, але і звичайної дівчини, киянки, ворогам узяти не дамо.

Бачить зверхник хозарів, що не легка справа, подумав та й каже до Кия:

— Пощо проливати кров усіх наших військ! От визначи свого борця, а я — свого. Переможе наш борець, так князівна наша, а переможе ваш, так ось моє лицарське слово, що відійду спокійно назад у свою державу.

А говорив він так тому, що був серед його війська силач над усіх силачів. Задумався князь Кий. Аж тут приступає до нього Руслан і каже:

— Княже, я готов іти на бій із хозаром.

— Хай буде так, — каже князь, — годжуся. І зараз сказав про це хозарам.

Визначили місце недалеко від річки, що вливалася у Дніпро. Стали борці один проти одного. Хозарський борець — велетень і силач силенний. А Руслан, хоч не слабкий, але ніяк не рівня хозаринові.

— Побороти або згинути, — сказав собі Руслан.

Почався бій.

— Ой, не збороти Русланові велетня цього, — прошептала Либідь.

Та Руслан так вміло завдавав удари супротивникові, так звинно уникав його ударів, що велетень став нетерпеливитись. Качаються по землі. Розлягаються крики по долині. Хозари з утіхи аж ревуть. Хозарський велетень — горою. Він намагається добути з-за пояса ножа, але Руслан міцно тримає його за рамена. Та ось вирвав хозарин праве рам'я.

— Пропало все, — подумала Либідь і зомліла, падаючи в рамена Хорива. Радіють хозари — “наша перемога!” Але в цій хвилині Руслан вихопив у хозарина ножа із-за пояса і миттю вбив йому в груди його власний ніж. Зачервоніла кров на траві. Закричали радісно київські війська: “Наша перемога!”

— Руслан живе і Київ вільний! — скрикнула Либідь.

Хозари присоромлені вернулись у свою державу. Кияни справили весілля Либеді з Русланом. А річку, що над нею відбувся двобій за князівну, і досі звать Либіддю.

Антін Лотоцький

ОЛЬГА ПЕРЕВІЗНИКІВНА

Був чарівний літній день. Левада вся у квітах пишається, за левадою стоїть хатинка, убога й низенька. У хатину зайшла бабуса, а за хвилину вибігло з хати дівчатко. І кинулося навздогін за метеликом. Дівчатко набігалосся, награлосся. Стало над річкою. Хотіло скупатися. Ніженькою пробує воду в річці. А з-за плечей старий, сивий, мов голуб старець.

— Здоровенька була, ясочко! — сказав.

— Здорові були, дідусю! — відповіла Олюся.

Дідусь присів на траві:

— А чия ти, доню? — спитав.

— Я Ольга перевізникова. Усі довкола тут знають батька мого, Мирослава перевізника.

— А можна у вас заночувати? — спитав дідусь.

— А чому ж би ні! Ось наша хатина. Ходіть, дідусю!

— А багато у твоїх батьків дітей? — питає подорожній.

— Ні, дідусю, тільки я одна. А ще є старенька бабуся, батькова мати, — пояснювала Оля.

Увійшли в хату. Привітались.

— Побачив я вашу донечку на леваді та й питаю, де можна заночувати? А вона привела мене сюди, до вас. Я, бачите, іду здалеку у Київ — там моя родина, там на старості літ хочу свої кості скласти, — оповідав старець.

Почало вечоріти. Із закутин по хаті висувалися вечірні тіні. Господиня кинула соснових скіпок на припічок, щоб ясніше стало.

Подала вечерю. Старець перед вечерею довго молився. По вечері оповідав, що він із князями Аскольдом і Діром у похід на Царгород ходив. Там по нещасливій бурі на Чорному морі, що знищила всі українські судна, він чудом урятувався і залишився в Царгороді. Пізнав там дівчину, одружився із нею та й осів на її господарстві. Жінка його давно померла. Він там не має нікого і хоче на старість скласти кості у рідному Києві.

— Авжеж, — сказала господиня, — людину завжди тягне в рідні сторони, де молоді літа провела...

Гість, поки піти на спочинок, став навколішки і голосно молився. Хатні здогадувалися, що він напевно у Царгороді прийняв християнську віру. Вранці він знову молився. По обіді дідусь попрощався з господарями і рушив у дорогу... А як прощався з малою Олею, поклав руку на її чоло і сказав:

— Гарна ти, добра дитино! Якийсь невідомий віщий голос говорить мені, що на тебе чекає велика слава. Будеш княгинею. А в твоїх ясных оченятах читаю, що будеш мудра та розумна. Так говорить мені голос Божий.

Минули літа. Оля виросла на гарну дівчину. Гаряче літо. Оля сидить перед хатою і думає над сном своїм. Приснився той самий старець, що гостив у них. Аж тут із села подруги прийшли до неї. Запросили Олю, щоб пішла з ними — зілля збирати на Купала... Пішли. Подались у лісок. Плели вінки, наспівуючи. Коли раптом почувся десь здалека чийсь голос, а з-за куща виїхав лицар на сивому коні, весь у зброї золотистій. Дівчата почали втікати. Лицар наздогнав Олю, затримав.

— Треба мені на другий бік ріки перевезтися. Хто тут перевізник? — запитав.

— Мій батько, — відповіла Оля. — Та він тепер недужий, то я сама перевезу вас.

— Гарзд, — сказав лицар.

Коня передав воїнам, а сам ускочив у човен. Військо розтаборилось у ліску на галяві. Дівчата стояли на березі річки, проводжали своїми поглядами Олю перевізниківну, що переправляла лицаря на другий бік річки. А опісля вже всі знали: лицар — це київський князь Ігор. Він познайомився з Олею і вона йому так припала до душі, що він з нею одружився.

Так здійснилось пророцтво старого віщуна: Оля перевізниківна стала жінкою Ігоря, великого князя київського.

Антін Лотоцький

МУДРА ВОЛОДАРКА

З того часу, як Ольга почала заходити в церкву св. Іллі, вона змінилася до невпізнання. Не думала вже про помсту, ні про підбої. Її мрією стало — вибратися до Царгорода і там охреститися. Як тільки Святослав підріс, передала йому урядування і вибралася в дорогу. Пишно й велично вітали Ольгу царські міністри промовами, привітами в теремах царя грецького. Як побачив цар горду та пишну красуню княгиню, то зійшов із престолу до неї і посадив її біля себе. Припала до вподоби княгиня і красою обличчя і розумом незвичайним. І цар сказав їй:

— Тобі б, княгине, царювати тут із нами.

Ольга зараз догадалася, до чого цар це говорить, і відповіла:
— Я поганка, коли хочеш бути моїм хресним батьком, то й охрищуся.

І цар згодився. Сам патріярх навчав її правд віри.

— Благословенна ти між руськими жонами, — сказав, — бо полюбила світло і покинула пільму. Благословитимуть тебе діти Руси аж до останнього роду нащадків своїх. І закінчив:

— Щаслива держава, що має таку мудру княгиню.

Охристили Ольгу. Цар Костянтин був її хресним батьком. По хрещенні запросив її цар знову до себе і сказав:

— Хочу взяти тебе за жінку.

Знала Ольга, про що тут ідеться. Через одруження з нею хотів грецький цар підкорити собі українські землі, щоб таким чином позбутися небезпечного супротивника. І відповіла Ольга:

— Як можеш узяти мене за жінку, коли ти держав мене до хреста? Це ж було б не по-християнськи.

— Перехитрила ти мене, Ольго, — сказав цар.

І вернулася княгиня Ольга до Києва, рада та щаслива, що стала християнкою. Жила тепер щаслива та вдоволена, як той, хто вийшов із темряви ночі на світло денне. Намовляла Ольга і сина Святослава, щоб охрестився, та він не схотів.

— Я не хочу змінювати віри батьків. Не моя в цьому голова судити, котра віра краща. Я войовник і берегтиму честь своєї батьківщини.

Антін Лотоцький

КНЯЗЬ-ПЕРЕМОЖЕЦЬ

По смерті Святослава став княжити в Києві його молодший син Володимир. Він був володарем усіх руських земель. Володимир носив у душі гнів до печенігів, що вбили його батька. Від Дніпра аж до Бугу сипав вали, вбивав на них міцні дубові частоколи і так убезпечив східні землі від ворожих нападів диких печенігів. 981 року з'явились на дворі князя посли червенських городів — прийшли просити, щоб він узяв

їх під свій захист. Володимир вислав свої полки, щоб зайняли червенські землі між Сяном і Бугом. На Волині тоді збудовано місто Володимир. Так поширив Володимир межі своїх земель на заході й вернувся до Києва з великою славою.

До Києва приїздили купці з різних сторін світа і кожен пропонував князеві свою віру. Поганська віра була вже перестаріла, і князь Володимир став думати, якою вірою просвітити свій народ. Тоді розіслав послів у різні кінці світа, щоб приглянутися, котра віра найсвятіша. Вернулися послі із Греції й почали оповідати:

— Були ми в різних державах, бачили багато різних обрядів, але ніде так велично не славлять Бога, як у Греції. Як ми увійшли в церкву, то забули, що ми на землі. Нам здавалося, що ми в небі. Там сам Бог перебуває з людьми.

Згадав князь, що в цій вірі була охрещена його бабуня Ольга, що малих онуків навчала християнських правд віри. Але прийняти цю віру, це ніби значить піддатись під зверхність греків. Князь цього не хотів.

— Чи не піти нам походом на Грецію і, як переможці, прийняти їхню віру? — радили князеві дружинники.

Тут умішалася мати князя Володимира, Малуша.

— Я чула, сину, що в грецьких царів є сестра дуже гарна. Засватай її. Поріднився з грецькими царями, добре буде, цим зросте значення і слава твоєї держави.

І вирішив князь Володимир підготовляти похід на Грецію, щоб засватати царівну, як переможець. Через рік було вже все готове до походу. І пішов князь походом на грецьке місто Корсунь. Корсуняни замкнулися у місті і боронилися завзято. Але був у Корсуні купець українець, звався Настас. Він пустив у Володимирів табір стрілу, а на стрілі написав таке:

— Колодязі, які є за тобою від сходу, що з них вода пливе рурами до Корсуня, перекопай і спини воду!

Володимир так і зробив. Брак води, спрага так дошкулила корсунцям, що не витримали довше і піддалися. Увійшов Володимир у город з військом і післав до грецьких царів гінця. Переказав царям, що як не віддадуть сестри за нього, забере й інші міста. Відповідь була:

— Не личить християнам одружуватись із поганами. Коли охристишся — віддамо сестру.

Володимир погодився. З великими почестями відбулося хрищення Володимира, а потім — величне вінчання князя Володимира із царівною Ганною.

Антін Лотоцький

ЗАПОРОЗЬКА МИСКА

(Оповідання-легенда)

Багато чого стирає час. Навіть скелі — й ті не витримують. Ось на одній із них були якісь малюнки чи літери. Але пригладив їх вітер, прилизала вода. І вже не розбереш, про що розповідали ті карби.

Мовчать камені.

Тільки пам'ять людська надійно береже спогади про минуле.

Є на правому березі Дніпра, на одному острівці, примітна, ретельно відшліфована, чисто вимита дощами вибоїна, наче велика миска в скелі. Так і назвали в народі це місце — Запорозька миска.

Діди люблять про те розказувати, а молодим не віриться. Хлопець щиро дивувався, розмовляючи на човні зі старим рибалкою.

— Невже запорожці їли з тієї кам'яної миски? Яку ж то ложку треба було мати? І до рота не донесеш...

— А яке диво? Для доброї громади нагідна посудина, — лукаво усміхнувся старий.

— Ви все жартуєте, діду, а мені не до жартів.

— Не втямив? — перепитав дід. — Молодий ти ще запорожець, мало знаєш своїх дідів. Козаки, бач, не такі простаки були, як це іноді декому здавалось.

І дід розповів про цю запорозьку миску.

Приїхав якимось до козаків заморський гість — посланець сусідньої держави. А з чим приїхав, не зразу сказав. Хотів спершу обдивитись навколо. Та й козаки не дуже допитувались. Коли треба — сам скаже. Минає день, другий. Чужинець мовчить та й мовчить собі, усе пильно до всього придивляється.

Тоді їй запросили козаки гостя на вечерю до своєї запорозької миски. У нього від подиву аж очі на лоба полізли. Досі пригощали його з дерев'яних ночов та коряків. І ложки та чарки для горілки дерев'яні. Вельможний пан до такого не звик — він знав тільки срібний та порцеляновий посуд. А тут...

І їжа козацька йому не відразу припала до смаку — саламаха-розтираха та тетеря-юшка з житнього борошна. “І як можна так жити?” — чудував приїжджий. Боявся охлянути. А вони на таких харчах і здорові, мов бики, оці козаки.

А тут ще лихо — спробуй попоїсти з такої миски, просто в камені видовбаної. Та ще ж і ложку дадуть — не піднімеш.

— Так, — розповідав отаман, — миска у нас така, що як наваримо юшки, то кілька куренів нагодувати можна. Хлопці, коли довго в похід не ходять, ледачіють. Отож морочитися їм із казанами не хочеться, вони й сідають до нашої миски. Тут на всіх стане!

А то є такі козачки-парубійки, що їх з простого казана не нагодуєш. Ви вже даруйте їм. Знаєте, запорожці — мов діти: і мало дай — ситі будуть, і багато дай — усе з'їдять.

Гість оглянувся довкола. Та парубчаків тут не побачив. Як пояснили йому, вони подалися рибу ловити — поскидали свої шаровари і тягнуть їх річкою, наче волок.

Раніше геть добре було: в ту миску хвилию рибу зганяє — от і юшка наварена. А ниньки мороки побільшало. Та нічого, козаки не скаржаться. Навіть зручно з такою мискою: якщо галушки варять, а тут ворог близько, — то заряджають гармати тими галушками...

— А зараз ви не галушки варите? — стривожився посланець.

— Ні, — відповіли йому, — зараз вас шербою почастують.

І дали гостеві рибальської юшки. Ковтнув він раз, другий, розкуштував так, що його від щерби й за вуха не одтягнеш. Наївся по саму зав'язку. І все чудувався, що такий добрий харч дерев'яною ложкою їдять, та ще з цієї миски...

Спершу козаки одбувалися жартами, мовляв, дерев'яний посуд ліпший — не б'ється, довго слугує. Самі дивувалися, як пани отими залізними ложками їдять — губи обпікають.

Але посланець усе допитувався. Ну, тоді вже один козак пояснив докладніше. Є, мовляв, люди в деяких державах і вельми знатного роду. Їдять вони з блюда, та з лица худі. Від чого ж їм бути гладкими — усе в послузі та в послузі, мов блюдолизи. А от справжні козаки їдять із своєї великої миски і нікого й нічого не бояться. То чого їм не бути при тілі і при здоров'ї?

Досі посланець усе не розумів та дивувався — не знав, чому вірити, а чому ні. А тут, здається, второпав. Бачить, ще якусь мороку придумують йому козаки, і став він мовити про діло, з яким сюди приїхав.

— Давно б так,— сказав запорозький отаман.

І почав вести переговори. Адже запорожці вміли й так воювати, щоб шабель не виймати.

Павло Супруненко

СТЕПОВА КВІТКА

(Оповідання-легенда)

Росли колись у степу такі дерева, що задереш голову і верховіття не бачиш. Та що там голову — з лука стрілою не дістанеш!

Але то було давно. Таких дерев і наші діди не бачили, а тільки чули від старих людей. А ті теж чули від дідів. І все це стало схоже на легенду — людей брав сумнів, чи можуть такі дерева рости в степу.

Коли приїхали в степ перші поселенці, ніде було вирізати лозини на пужално. Солдати й чумаки, так ті дрова з собою везли здалеку. Недарма кажуть, що на безліссі і полинь ліс.

Як виметено в полі. То вітер бавиться, ганяючи переко-типале. Буває, як намотається клубком курай, то спіткаєшся — і не втямиш, звір то чи птах. Вночі й перелякатися не важко.

Та коли б тільки переко-типале! А то вітер буває такий, що й траву вириває з корінням, і землю підіймає. Хмари піску злітають у небо — сонця не видно.

Дехто й молитви читав, поклони клав. Але це не допомагало. Бурі не вщухали.

Стурбувало все це не лише тамтешніх мешканців, а й губернських та столичних чиновників. Навіть до царя дійшло. Як же — прибутки зменшуються, незабаром у Таврії ні з кого буде податків брати.

Почули ті чиновники від учених людей, як можна землю зберегти, суховії спинити, і заходилися складати циркуляр. Саджати, мовляв, треба дерева. Побільше, щоб вони своїм гіллям вітер затримували. Та не лише дерева, а й сади. Тоді замість лиха достаток настане. Плодів нікуди буде дівати. Весело зашумить листя. І для декого в цьому шелестінні вчувався дзвін золота.

З'явилася нова повинність. Суворий наряд було дано — скільки на кожний двір ямок викопати, скільки саджанців заготовити.

Що ж, повинність є повинність. Садились посадки, виконувалося розпорядження, а вітер стьобав беззахисні віти, як сікачем, виривав з корінням паростки, засипав піском. Бачили степовики марність своєї праці. Тому й робили аби день до вечора — мало хто вірив, що тут вдержиться деревина.

Новий наказ надійшов. Послали солдатів у таврійські степи. Хто не послухався, того суворо покарали: зв'язали, в кайдани закували.

Силою підкорити селян можна — на це багато розуму не треба. А от з природою довелось важче. Не слухався вітер царського наказу — робив свою справу. Не росли дерева. Втратили геть віру тавричани. Думали люди, що край цей Богом проклятий. Стали сюди царські чиновники засилати бунтівників і непокірних.

Коли почалися нові переслідування, збунтувалися степовики. Були такі, що й тікали звідси. Їх називали “бігунцями”. Тоді за наказом генералів було встановлено військові застави. Втікачів стрічали солдати. Тільки декому вдалося прорватися через кордон, казали, буцімто Бог їм спасіння дав. Тому й село біля дороги назвали Спаським. Але більшість селян лишилась на місці, приречена на злидні. Терпінням була їхня доля — Терпінням і село назвали.

Додав лиха й вітер. Він наносив купи піску, поглинав посіви, замітав шляхи. І село отримало назву Піщане.

“Мабуть, Бог карає за гріхи наші”, — промовляли старі.

Але жив у цьому краї чоловік, що не погоджувався з темними людьми. Правда, відверто з ними не сперечався, бо бачив, що словами лиху не зарадиш. Сміливу він думку виношував.

Спершу ніхто про його задум і не здогадувався.

Був він сільським учителем. Навчав дітей грамоти, а вільної години блукав степом, збирав квіти. І коло хати росли в нього пишні піони, простенькі ромашки, запашні фіалки, гожі троянди. Він сам їх висівав, сам доглядав.

— Жіночі забавки, — потішалися мужики.

Але вчитель не ображався. Він добре знав, чого здобувався.

Одного часу селяни побачили, як він зайшов у кучугури піску, що їх недавно намело, і заходився розкидати по вітру дрібні, немов мак, зернятка. Дехто знову почав глузувати з нього. Дивак, мовляв, чоловік, затіяв решетом воду носити. Але вчитель був терпеливий і запевняв, що курчат восени лічать.

А поки що він нагадав селянам одну прадавню степову легенду.

Росла в цих краях цікава травиця з роду полинових — євшан. На вигляд вона скромна і непомітна, як і багато рослин палючого півдня. Але запах у неї незвичайний — гострий, терпкий, ароматний. Примітною стала трава.

...Жили колись тут два брати-витязі. Один із них поїхав на чужину. Минуло багато часу. Той, що лишився на батьківщині, кличе до себе співця і посилає його до брата. Нехай, мовляв, брат кидає все й вертається додому в духмяні степи.

Прибув посланець у заморський край і все переказав, як йому веліли. Але не відповідав брат на клич брата повернутися в рідні місця. Байдужим лишився витязь навіть до пісень, які чув у дитинстві. Наказав відправити співця додому.

І тоді посланець подав євшан. Взяв степовик у руки траву і

немовби відчув рану в серці. Цілував землю і плакав: “Смерть у ріднім краї миліша, ніж слава на чужині”.

Так і не випустив з рук трави, поки не приїхав на батьківщину. Отака любов до рідної землі!

Вчитель був закоханий у степ. І хотів, щоб інші теж полюбили цей край. Суворий він і непривабливий для того, хто його не знає. От придивіться, прислухайтеся до нього. Повітря таке пахуче, що, здається, розцвіли тут найкращі квіти землі. Легке, життєдайне, сухе, м’яке. Цілющі властивості степових трав і повітря повертають до життя безнадійно хворих. Ну, а здорова людина стає тут богатирем.

Проминула весна. І влітку вже ніхто не глузував з учителя. Там, де він ходив по заметах і розсівав насіння, вирости квіти. Щоправда, вигляд вони мали жалюгідний: листячко тонке, стеблинки низенькі і пелюстки як краплинки роси. Але вся сила у них була в корінні — глибоко воно пішло в землю. Ніяка буря не вирве. А пісок як не засипає, рослина все одно до світла, до сонця тягнеться. Знайшов учитель те, що шукав. Степова квітка виявилася сильнішою за вітер.

Втихомирилися на цьому місці, скорилися піски. Квіти своїм корінням скували їх, як ланцюгами. Після цього й дерева в кучугурах почали приживатися. Мабуть, для такої справи потрібна була не повинність, а любов і знання. Відтоді знову повелися степові сади й ліси.

Павло Супруненко

ЯК КОЗАКИ ВЗЯЛИ АЗОВ

(Легенда)

Ще як був Азов турецькою столицею, там стояло багато війська. От козаки і схотіли взяти його. Отаман і каже:

— Знаєте, братці, що? Силою, може, і не візьмемо, бо кріпость велика, а характерством та хитрощами візьмемо скоріше.

Поробили козаки вози, поклали ружжя, понаряжалися самі

чумаками, а отаман — купцем і махнули. Як стали уже під’їждять близько до Азова, взяли тоді поховали в вози по сім, по десять або і більше чоловік козаків, повшивали вози шкурами і гайда. В’їхали перед заходом сонця в Азов і поставили впродовж улицями. От найбагатший купець турецький і виходить.

— Що, — каже, — братці, продаєте в возах?

— Продаємо, — кажуть, — товар дорогий: і куниці, і чорнії лисиці, соболі.

— Ну, — каже, — підждіть до ранку, я весь товар закуплю сам.

— Добре, — кажуть.

Полягали турки спать. Як повилазили тоді “куниці”, “лисиці” і “чорнії соболі” з возів, як метнулись по городу, так і пішов він димом. Турки схватились тушити, коли тут палять, і ріжуть; вони тоді — хода, навтіки. До сонця орда убралась к бісовій матері в Туреччину, а козакам достався город і все добро.

Так колись покійні діди і прадіди розказували, так оце і я вам кажу.

ГЕРЦЬ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

(Легенда)

За часів війни козаків з Польщею у шляхетському війську був один дуже добрий воїн, який прекрасно володів прийомами рукопашного бою на шаблях, вважався взагалі непереможним. Він звернувся за дозволом до своїх воєначальників, щоб ті дали йому згоду на поєдинок із самим Богданом Хмельницьким. Ті довго відмовлялися, бо цинили його, того шляхтича чи якогось там іншого магната поїхньому, як здібного командира. Але він таки домігся свого.

Тоді він посилає листа Богданові Хмельницькому з пропозицією виступити з ним на поєдинок. Хмельницький розумів, що йти на такий крок — означає ризикувати долею козацьких військ. Довго роздумував, а тоді каже: “Щоб польська латка не сміялась з українського народу, я піду на герць”.

Хмельницький замовив собі добру шаблю, коня і виїжджає на поле поединку. Він задумав спочатку умигати того поляка. Довгий час він діяв так, щоб цілком обезсилити противника. А той поляк тоді, як під'їхав до Хмельницького після тої волокити, здибив острогами коня, щоби він скочив, і в той час хотів рубнути шаблею нашого гетьмана. Але Хмельницький зрозумів хитрий задум поляка. Швидко, в той момент, коли кінь шляхтича став на дибки, Богдан опускається попід своїм конем і блискавично вилазить на нього з другого боку. Кінь поляка вже опустився на землю, і вершник був відкритий. Цим скористався Хмельницький. Рубнув він шаблею противника. Коли той звалився з коня, Хмельницький послав гінця до поляків, щоб ті забрали свого трупа.

Так наш запорозький гетьман врятував честь свою і свого війська від підлих насмішок польського панка.

ІВАН СІРКО

(Легенда)

— Хто ж воно був той Сірко?

— Кошовий такий. Він такий був, що дещо знав. Оце, бувало, вийде із куреня та й гука на свого хлопця: “Ану, хлопче, візьми пістоль, стань отам та й стріляй мені в руку!” Той хлопець візьме пістоль та тільки — бу-у-ух йому в руку. А він візьме в руку кулю, здавить її та назад і кине.

Вони, ті запорожці, всі були знайовиті.

Сірко великий воїн був. Той знав, хто що й подума. Ото там, по тім боці Дніпра, були татари, Магомет жив. Та як задумують вони, було, воювать, то Сірко і каже козакам:

— Збирайтесь докупи, бо на нас уже орда піднімається!

Він сильний такий був, що його як хто шаблею ударить по руці, так і кожі не розруба — тільки синє буде. Не те що кулю, а шаблею! Уже татари які міри проти нього робили, так нічого не зробили. Вони його шайтаном так і прозвали.

Давно, дуже давно це було, ще за запорожців та за кошового Сірка. Пройшло чимало років, як жив Сірко, і хоч його не стало, а слава його не пройшла і не пропала. Він був на ворогів страшний і немилостивий, а для християн — навпроти, був дуже добрий.

Один раз запорожці пішли з Сірком у похід, а татари прочули про те, та зразу й набігли на Січ, та й почали там хазяйнувати. Як хотіли, так і хазяйнували: усіх православних християн забрали та й повели в полон. Женуть їх, а вони, бідні, не хочуть йти, та плачуть, та ридають так, що аж земля стогне. А татари на плач не вдаряють та нагайками їх підганяють. Якось прочув про те кошовий Сірко. Зараз і кинувсь з козаками в погоню за татарами визволяти християн. Та летить, як птиця! Добіг близько до татар, та бачить, що їх дуже багато, а козаків дуже мало, і давай хитряться. Спинив свого коня та й крикнув до козаків: “А стійте, братця, підждіть, не ворухіться!” Ті спинились, стоять, не ворухаються. Він тоді скочив з коня, дав його другому козакові, а сам — кувирдь! та й зробився хортом і побіг до татар. Татари бачать — хорт, та красивий такий, дуже сподобався він їм. Узяли вони його, нагодували, приручили до себе. А як стали ті татари оддыхати, то той хорт поробив їм так, що вони всі поснули. Тоді він назад, до козаків, та знов — кувирдь! і вп’ять зробивсь чоловіком. Кинувсь тоді з козаками на татар, усіх їх порубав, а християн вернув назад.

Християни дуже подякували Сіркові та й пішли собі додому щасливо, а Сірко з своїми козаками став гуляти по-прежньому.

Він по-спражньому не Сірко, а Сірентій Праворучник звався. Як умирав Сірентій, то дав такий заповіт, щоб у нього одрізали праву руку та аж сім год возили її за собою: “Коли я вмру, то одніміть у мене праву руку і возіть її з собою сім год. І куди ви будете повертати, там буду й я воювати. Якщо будете возити мою руку, то ще права рука моя буде вами руководствувати. А як сім год пройде, то ви одкопайте мене та приложіть мою руку мені в мою труну”.

Отож Сірентія рука й ходила аж сім год по військах. А на восьмому році розкопали Сірентія та й приложили до нього праву руку, як вона була. Так ото він через те не Сірко, а Сірентій Праворучник.

“А як обсадите могилу округ деревами, то буде вам од мене велика заплата; а як порушите мою могилу, то буде вам од мене велика пригода”.

І справді, ця могила Сірентія робити коло неї не дасть, ніяк не дасть. Орав тут якось один чоловік на трьох парах волів та до неї наблизивсь. Так усі пари його волів як уплутались до купи та так збились, що ніяк не можна було їх розтягти. Збіглись усі люди з села — аж ніяк не можна. А він тільки й того, що до неї наблизивсь.

ХІ. Світ української класичної поезії

СВІТАЄ, КРАЙ НЕБА ПАЛАЄ...

(Уривок з поеми “Сон”)

...Світає,
край неба палає,
соловейко в темнім гаї
сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
стеги, лани мріють,
між ярами над ставами
верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
тополі по волі
стоять собі, мов сторожа,
розмовляють з полем.
І все-то те, вся країна,
повита красою,
зеленіє, вмивається
дрібною росою.
Споконвіку вмивається,
сонце зустрічає...
І нема тому почину,
і краю немає!

Тарас Шевченко

МИНАЮТЬ ДНІ, МИНАЮТЬ НОЧІ...

Минають дні, минають ночі,
минає літо. Шелестить
пожовкле листя, гаснуть очі,
заснули думи, серце спить.
І все заснуло, і не знаю,
чи я живу, чи доживаю,

чи так по світу волочусь,
бо вже не плачу й не сміюсь...
Доле, де ти! Доле, де ти?
Нема ніякої,
коли доброї жаль, Боже,
то дай злої, злої!
Не дай спати ходячому,
серцем замирати
і гнилою колодою
по світу валятись.
А дай жити, серцем жити
і людей любити,
А коли ні... то проклинать
і світ запалити!
Страшно впасти у кайдани,
умирать в неволі,
а ще гірше — спати, спати,
і спати на волі,
і заснути навек-віки,
і сліду не кинуть
ніякого, однаково,
чи жив, чи загинув!
Доле, де ти, доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
то дай злої! злої!

Тарас Шевченко

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
мене на могилі
серед степу широкого,
на Україні милій,
щоб лани широкополі,
і Дніпро, і кручі
було видно, було чути,
як реве ревучий.

Як понесе з України
у синєє море
кров ворожу... отоді я
і лани, і гори —
все покину і долину
до самого Бога
молитися... а до того
я не знаю Бога.
Поховайте та вставайте,
кайдани порвіте
і вражою злою кров'ю
волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
в сім'ї вольній, новій,
не забудьте пом'янути
незлим тихим словом.

Тарас Шевченко

І ЗОЛОТОЇ Й ДОРОГОЇ...

І золотої й дорогої
мені, щоб знали ви, не жаль
моєї долі молодій;
а іноді така печаль
оступить душу, аж заплачу.
А ще до того, як побачу
малого хлопчика в селі.
Мов одірвалось од гіллі,
одно-однісіньке під тином
сидить собі в старій ряднині.
Мені здається, що се я,
що це ж та молодість моя.
Мені здається, що ніколи
воно не бачитиме волі,
святої воленьки. Що так
даремне, марне пролетять
його найкращії літа,

що він не знатиме, де дітись
на сім широкім вольнім світі,
і піде в найми, і колись,
щоб він не плакав, не журивсь,
щоб він де-небудь прихилився,
то оддадуть у москалі.

Тарас Шевченко

ГАЛАГАН!¹

“Мамо, мамо! — кличе Йван,
хлопчик, може, шести літ, —
подивіться, подивіть,
маю дзіньо², галаган!”

“Де ж ти, синку, теє взяв?
Чом ти, синку, так дрижиш?
Боже, босий десь бував,
босий по снігу біжиш!”

“То мені паничик дав...
Я з ним бігав по снігах;
я босоніж, а він мав
черевички на ногах.

“Як м’я зловиш, дзіньо дам!”
Так він мовив та й побіг.

Я... дігнав його... ма... мам...”

“Синку, синку, що тобі?”

Зсинів, наче боз³, Іван,
зціпив зуби, одубів,
з ручки випав галаган —
впав на землю і зомлів.

А за тиждень в неділю
плаче мати — пропало!
Пройшла коса по зіллю,
бідне зілля зів’яло.

В труні тихо спить Іван,
не бажає більше нич;

в ручці має галаган,
той, що дав йому панич.

Іван Франко

¹Галаган — австрійська монета (4 крейцери).

²Дзіньо — дрібна монета.

³Боз — бузина.

ЖУРАВЛІ

Журавлі ключем летять
піднебесним плаєм,
діти радісно кричать
і довкола ну скакати
прастарим звичаєм:

Круцю, круцю, журавлі,
ваша мати на воді!

І глядять напів зі страхом,
а напів цікаво,
чи ключ змилиться й кругом
завертиться, чи тягом
геть полетить право?

Круцю, круцю, журавлі,
ваша мати на воді!

Полетіли журавлі,
з дороги не збились,
а хлоп'ята ті малі
за ключем, пок щез у мглі,
довго ще дивились.

Круцю, круцю, журавлі,
ваша мати на воді!

“От неправда, що мені
баба говорили!

Від їх пісні журавлі
не знижались до землі,
шляху не змилили!”

Круцю, круцю, журавлі,
ваша мати на воді!
Правда, діти, не все так,
як бабуся каже,
та сю казку перший знак,
перша проба, хоч і як
зроблена, покаже.

Круцю, круцю, журавлі,
ваша мати на воді!
Та ростимете, й казки
не згірш “злотих утят”
в тисячній вузлики
ваші простії думки
спутають, окрутять.

Круцю, круцю, журавлі,
ваша мати на воді!
І не ваш ум — з пут брехні
до правди добитись!
Гірш, ніж птахи ті брудні,
мете за слова марні
весь свій вік крутитись...

Круцю, круцю, журавлі,
ваша мати на воді!

Іван Франко

МІЙ ШЛЯХ

На шлях я вийшла ранньою весною
і тихий спів несмілий заспівала,
а хто стрічався на шляху зо мною,
того я щирим серденьком вітала:
“Самій не довго збитися з путі,
та трудно з неї збитись у гурті”.

Я йду шляхом, пісні свої співаю;
та не шукайте в них пророчої науки, —
ні, голосу я гучного не маю!

Коли ж хто сльози лле з тяжкої муки, —
скажу я: “Разом плачмо, брате мій!”
З його плачем я спів з’єднаю свій,

бо не такі вже гіркі сльози — спільні.
Коли ж на довгому шляху прийдеться
мені почути співи гучні, вільні, —
в моїй душі для них луна знайдеться.
Сховаю я тоді журбу свою
і пісні вільної жалем не отрую.

Коли я погляд свій на небо зводжу, —
нових зірок на йому не шукаю,
я там братерство, рівність, волю гожу
крізь чорні хмари вгледіти бажаю, —
тих три величні золоті зорі,
що людям сяють безліч літ вгорі...

Чи тільки терни на шляху знайду,
чи стріну, може, де і квіт барвистий?
Чи до мети я певної дійду,
чи без пори скінчу свій шлях тернистий?
Бажаю так скінчити я свій шлях,
як починала: з співом на устах!

Леся Українка

* * *

Тішся, дитино, поки ще маленька,
ти ж бо живеш навесні,
ще твоя думка літає легенька,
ще твої мрії ясні.

Мрія полине із думкою вкупці
геть у далекі світа, —
крил не втинай сизокрилій голубці,
хай вона вільно літа!

Чи пам'ятаєш ти казку-дивницю,
як-то колись принесла
тую цілющу-живущу водицю
дрібна пташина мала?

Їй не страшні були дикі простори,
скелі і хвилі морські,
перелітала найвищі гори —
мала крильцята прудкі.

Так твоя думка швиденько полине,
тільки їй волю даси,
і принесе з чарівної країни
краплю живої роси.

І як приступить журба невсипуша
та до серденька твого, —
тая росиця цілюща-живуща
буде жити його.

Хай же та мрія із думкою вкупці
лине в незнані світа, —
крил не втинай сизокрилій голубці,
хай вона вільно літа!

Леся Українка

* * *

Хотіла б я піснею стати
у сюю хвилину ясну,
щоб вільно по світі літати,
щоб вітер розносив луну.

Щоб геть аж під ясні зорі
полинати співом дзвінким.
Упасти на хвилі прозорі,
буяти над морем хибким.

Лунали б тоді мої мрії
і щастя моє таємне,
ясніші, ніж зорі яснії,
гучніші, ніж море гучне.

Леся Українка

ВИЙШЛА МАТИ З ДІТЬМИ В ПОЛЕ...

Вийшла мати з дітьми в поле:
— Нуте, ручки молоді,
як оцей льонок поподем —
пополуднуєм тоді.

Полють діти, поле й мати
(за горою он село),
й стали пісню тут співати
про життя, що розцвіло.

Ланкова із ниви справа
озивається до них:
— Діти помагають? Слава
дітям матерів таких!

А кругом у полі, в полі
теж робота і пісні.
Од дороги три тополі,
легка хмарка вдалині...

Каже мати: — Ну, сідайте,—
ой які ж ви молодці!
Пополуднуєм давайте —
та й завершимо кінці.

І радіють діти: — Мамо!
Щоб льонок скоріш поспів —

це його якби щоб прямо
зверху дощик покropив.

Раптом — мов вітри проснулись,
хмарка встала з сторони...
Дітям аж слова почулись —
стали слухати вони.

Каже хмарка: — А я бризну!
Каже льон: — А я расту!
Зацвіту — мов голубизну
вкраплю в прозелень густу...

Мамо! Ти слова їх чула?
Ну кажи: ти чула? все? —
Мати діток пригорнула:
— Хмарка дощик он несе.

Підем станем під тополі!
Все летять, летять граки...
І танцює дощик в полі,
в боки взявшись,— іч який!..

Дощик каже: — А я бризну!
Каже льон: — А я расту!
Діти кажуть: — Ми Вітчизну
нашу любимо святу!

Павло Тичина

САД ЗЕЛЕНИЙ

Сад зелений — що є краше,
як кругом цвіте, росте?
У країні нашій славній
все кругом цвіте, росте!

Книга й школа — що є глибше,
як з наукою дружить?
Тож як мудрості доходиш, —
хочеться і жить, і жить!

Сила, юність — що прекрасніш:
вічно бути молодим!
Ворога труснуть нам треба,
так труснуть, щоб тільки дим...

Батьківщина — що миліше,
як земля ота свята?
Яблуні по всім просторі,
тече річка золота...

Павло Тичина

КОЛИСКОВА

Заглядає ніч у вічі,
в чорнім небі світить свічі,
розливає супокій...
Спи, синочку рідний мій!

У далекім темнім полі
батько твій за нашу долю
б'ється з ворогом лихим...
Спи, дитячко, сном міцним!

Я уранці виходжала,
золотее жито жала
по високій по горі...
Спи, маленьке, до зорі!

Що високою горою
повернеться батько з бою,
звеселиться вся земля...
Спи, коточку, спи, маля!

Ой над нашими полками
грає вітер прапорами,
сила наша — як весна...
Спи ж бо, зіронько ясна!

Хмара вражая розтане,
ясен, красен день настане,
сонця-світу вороття...
Спи, синочку, спи, дитя!

Максим Рильський

ДИТИНСТВО

На стільці я їду по Сахарі,
пелікана з палички стріляю,
поринаю в піну Ніагари,
океан на трісці пропливаю.

Вчора був я лоцманом. Синіли
і ревіли темнокосі хвилі,
а сьогодні я господар вілли,
де в саду блукають пави білі.

Взавтра маю їхати в Пампаси,
де бізони бродять табунами,
і складаю їстівні припаси:
сухарі, консерви, сир од лами.

А Ясько готує томагавки
і бурмоче, чистячи гвинтовки,
що, мовляв, бізон — не для забавки,
а Пампаси — не Криве й не Бровки.

Максим Рильський

ШЕВЧЕНКО

Всі його ми батьком зємо,
так від роду і до роду:
кожний вірш свій і поему
він присвячував народу.

Він любив усе прекрасне,
все ненавидів потворне, —
і його ім'я незгасне,
світлий образ — неповторний.

Чисту матір і дитину
він прославив серцем чистим,
всю осяяв Україну
поглядом він променистим.

Ясен досвіт ще не сходив, —
а йому перед очима
дружба радісна народів,
як зоря, палала зрима.

Ось чому в сім'ї великій,
у цвіту садів прекрасних
буде жити він вовіки,
як безсмертний наш сучасник.

Максим Рильський

ГРИБОК

(Уривок)

Мій син, грибок на двох тоненьких ніжках,
у перший раз пішов сьогодні в школу,
пенал, портфель, голубі штанці, —
усе таке єдине й неповторне,
як перше слово, півсвідоме “ма”...

Крізь вихор чорних, білих і русявих
він увійшов у двері — і несміло,
і впевнено. І двері зачинились.
І я zostався в коридорі. Дзвоник
продзеленчав. Я закурив цигарку,
побоюючись строгого швейцара,
і сам себе відчув таким маленьким,
таким щасливим, як і мій грибок.
Учитися! Вдихати шум віків!
Рости і розумнішати! Дивитись
дедалі все яснішими очима
на землю нашу, що в рясному поті
її ми перетворюєм на кращу,
на небеса, куди пілоти наші
все вище й вище зносяться крилами!
Мій хлопчику! З тобою сам би я
охоче сів на лаву, розгорнув би
синенький зошит, підштовхнув сусіда
під бік чи в спину (пустощі одвічні,
яким — я певен — данину віддав
і сам Декарт, і Гете, і Горацій)
і слухав би... Та пізно! Надто пізно!..

Максим Рильський

ЛАСТІВКА Й ШУЛІКА

Трудяща Ластівка край берега лігала,
земельку мокрую збирала,
щоб хатоньку собі зліпить,
щоб де було і їй, і діткам жить,
тихеньку долю веселити,
і Бога, і людей хвалити.

Сидів Шуліка на вербі
і так до неї обізвався:
— Дивуюсь я тобі, —
не раз я придивлявся:
усе ти між людьми і не боїшся їх,
пройдисвітів таких;
не тільки що під стріхою співаєш,
ще й у вікно літаєш...

От хоч і я — не в тебе вдавсь,
Шулікою на світі звуся,
а лиха від людей набравсь,
і зло бере, а все-таки боюся;
досадно стане хоч кому:
тобі привіт, мені біда велика. —

А та йому:
— Я — Ластівка, а ти — Шуліка;
я людям не чинила зла,
де не була,
а ти подумай, пане-брате,
яке життя твоє завзяте:
ввесь вік курчат і пташечок хапав,
ні ласки, ні жалю не знав.

Давно-давно мовляють люди:
що добренько роби, то й добре буде.

Леонід Глібов

СОБАКА Й КІНЬ

Був на селі Квачан-собака,
кудлатий та товстий,
хвіст здоровенний, як ломака,
і сам такий страшний.
Раз, лежачи знічев'я на травиці,
у холодочку під кушем,
він розбалакався з Конем
про те, про се, про всякїї дурниці,
а далі річ на те звернув,
що він у господарстві — сила,
не те, що Кінь або Кобила, —
усяк се, може, чув.
“Що ж, Коню, ти? Попихач головатий...
Диковина тим возом торохтіть;
велике діло борону тягати
або снопи возить!
Он я: і череду у полі доглядаю,
весь двір, кошару стережу,
до току побіжу —
цілісінькою ніч не спочиваю!”
На річ таку Собаці Кінь сказав:
“Се, може, й правда, хто вас знає;
на світі всяк буває...
А я б тебе про от що попитав:
коли б я не хотів у полі працювати,
коли б я хліба не возив,
то що б стеріг тоді кудлатий
і що б він їв?”

Леонід Глібов

КАНАРКА ТА СИНІЦЯ

Канарка, сидячи у клітці,
хвалилась так Синичці,
що на той час
на клітку сіла:

“Дивись, кумасю мила,
яка сім’я у нас,
та і радій укупоньці зі мною:
аж шестеро! Та всі які:
і чепурненькі, і меткі,
та ще й з уродою якою!..”
“Ой-ой, — відмовила Синиця їй, —
чи можна ж тут радіти?
Що кращі в тебе діти,
що більш їх у сім’ї твоїй,
то дужче мусиш ти жаліти,
бо всі вони в тюрмі оцій
свій вік звікують у неволі,
ніколи кращої не знавши долі”.

Борис Грінченко

ЖАЙВОРОНОК ТА СВИНЯ

Минула ніч, і, тумани прогнавши,
вже сонечко по небу попливло
і скрізь життя і радість розлило,
на землю промінь свій пославши.
Безкраї небеса сіяли до землі,
вона ж до їх всміхалася щаслива;
квітки цвіли і пташка щебетлива
і на полі співала й на гіллі;
і Жайворонок знявся над полями,
душею чуючи, де воля і краса,
видзвонював співець згори піснями,
вітаючи і сонце й небеса:
“Хвала вам, небеса, хвала без краю!
Тебе я, сонце добрее, вітаю,
ти нам життя даєш і світ,—
вам шлю я вранішній привіт!”
Співця почувши голосного,
в калюжі риючись, замурзана Свиня

захрокала: “Це все брехня!
В тім гарного нема нічого.
Я вгору зроду не дивлюсь,
бо сонце й небо я в калюжі бачу
і тут по їх топчусь.
Хай пропадуть, то й не заплачу:
малі й мізерні, більша — я!
Заляжу їх, калюжа це моя,
моє багно!..” — По тій своїй науці
упала й захропла в багнюці.

Добро і правда, і краса —
величній, як сонце й небеса,
тому, хто вміє вгору позирати,
до високостів розумом сягати;
хто ж землю тільки зна та рийється в багні, —
в калюжі той не знайде їх на дні.

Борис Грінченко

ОРЕЛ І ЛИС

Раз захопив орел двоє молодих лисенят і заніс їх до свого гнізда, щоби його власні діти мали чим добре поживитися.

Старий лис сидів під високим деревом, на вершку котрого находилося орлине гніздо, і плакав. Але орел не зважав на плач звіряти, бо, на його думку, не міг слабкий лис помститися за кривду своїх дітей.

І якраз збирався преспокійно розшматувати одно лисеня і погодувати ним свої молоді, коли ось зачув дим, що вдирався зі всіх боків горі деревом.

Зажурений вилетів з гнізда, де пищали голосно його молоді. І що ж побачив! Ото довкола дерева було наскладане ріще*, що починало вже займатися, а саме надбігав лис з горючою головою в писку. Він викрав її в поблиській вуглярні.

Тепер доперва пізнав гордий орел, що і бідний лис може на нім страшно помститися. Йому не ставало нічого іншого,

тільки просьба, і він мусив прийняти всі услів'я, які подиктував йому лис.

Насамперед мав знести обох лисенят на землю, і аж тогди обіцяв лис згасити огонь, розкидаючи листя.

Орел зробив усе, чого лис хотів, і був ще дуже вдоволений, що сей хитрий та не конче сумлінний противник додержав слова і охоронив дерево від вогню, а разом з ним і його гніздо.

Так може статися, що великі і можли*, котрі кривдять бідних, мусять з часом затремити і самі перед ними.

Євгенія Ярошинська

*Ріще — хмиз.

*Можний — могутній, сильний.

ПОКАРАНА ГОРДІСТЬ

У великім зільнику стояв коло гордої рожі скромний гвоздик*. Як на ній, так і на нім було повно ранньої роси. Промені сходячого сонця спочили вперед на рожі, і від них заблищали каплі роси і тисячі красок. Рожа утішилася тим немало і піднесла ще вище свою горду головку, але в тім побачила, що й її сусід-гвоздик пишається так же в блискучих каплях роси, і її втіха перемінилася в досаду. Як смів він прибратися в тисячу красок, коли вони всі повинні бути лиш для неї. Вона жалувала йому роси і приказала ранішньому вітрови, що, власне, налетів, аби він стряс росу з гвоздика.

Ранішній вітер був добрий, але при тім і справедливий та трохи гордий, бо знав, що має силу. Він не хотів послухати рожі, тому що вона вимагала від нього чогось злого, а, по-друге, вона хоть королева цвітів, то все-таки не мала власти приказувати йому.

Але він був трохи збиточний, тому поклонився низенько перед зарозумілою та запитав:

— Ти хочеш, щоби я повіяв?

— Та хочу, ти чув, прецінь, що я приказувала тобі.

— Добре, повію на твою відвічальність*, — сказав і дунув так, що з перецвілої рожі злетіли всі листки.

З гвоздика впало лише кілька капель роси, були то сльози жалю, котрі він пролив за рожею. Він любив її дуже, бо вона була прекрасна, та тепер чув великий біль, як пізнав, що вона не була така добра, як гарна, і тому полились його сльози по її розсипаних листочках.

Євгенія Ярошинська

*Гвоздик — трав'яниста декоративна рослина з запашними квітами жовтого кольору.

*Відвічальність — відповідальність.

ДРОВОРУБ І ЛИСИЦЯ

Запопали якось мисливці в лісі лисицю й почали її переслідувати. Бідолашній дух у п'яти зо страху заліз. Хоч як хитрувала, в яку гущавину кидалася — не могла позбутися напасників, а вже від довгої гонитви вкрай знесилилася.

— Ох, не вірю я в порятунок! — каже лисиця, задихаючись. — Ноги не несуть, та ще й ліс порідшав... Надходить мені кінець! Як вигонять в чисте поле — тоді прощай, світе!

Аж раптом лисиця побачила між дерев дроворуба. Кинулась до нього, заплакала й проситься:

— Сховай мене, чоловіче добрий! Сховай, бо гоняться за мною мисливці, ось-ось настигнуть. Врятуй мене, зроби добре діло!

— Біжи в мою хатину, там тебе не знайдуть! — сказав дроворуб. — Он туди!

Помчала лисиця до хатини, вскочила в двері й зачинилася.

— Ох, не до вподоби мені схованка! — пробурмотіла. — Та що робити? Я й такої не сподівалася! Але треба поглянути, що робиться надворі. Зроблю-но я дірочку в стіні.

Розсунула вона галузки, що з них сплетено хатину, зробила шпарину, припала до неї оком і стала чекати. Серце їй калатало, дух перехоплювало, ноги підгиналися.

Аж ось за деревами показалися мисливці.

— Ой, горенько мені! — затрусилася лисиця.— Де вже там думати про порятунок!

Мисливці побачили дроворуба й спинилися. І чує лисиця, як один із них питає її рятівника:

— Ти не бачив, тут лисиця не пробігала?

— Ні, не бачив.

А сам простяг руку та й показує на хатину, де сховалася втікачка.

На щастя, мисливці не второпали того знаку чи не помітили, бо розгледілися на всі боки, поки дроворуб говорив, і одразу кинулися далі, як він замовк.

Лисиця почекала, поки вони зникли за горбом, перевела дух і думає: “Тепер — мерщій до своєї нори!”

Відчинила двері й хотіла чкурнути геть, навіть не глянувши на дроворуба.

— Оце так! — вигукнув той.— Уже мене покидаєш? Навіть подякувати не хочеш своєму рятівникові?!

— Віддячила б я тобі щиро, якби твої руки були в згоді з твоїми словами, — відповіла лисиця й побігла геть.

Дісталася своєї нори, а лис із лисенятами вже чекають її, виглядають, хвилюються.

— Що сталося? Де ти була так довго? Ми вже хтозна-що думаємо!

— Заждіть трохи, — відказує лисиця — дайте перепочити, бо ледве дишу.

Коли лисиця прийшла до тями, вона розказала, яких жахів натерпілася. А по тій оповіді сумно додала:

— Той дроворуб спершу видався мені дуже добрим і шляхетним. Так він лагідно говорив, що хотілося слухати й слухати. Але слова його солодкі, та вчинки ганебні. А коли чиниш зле, то чого варта солодка мова? Нічого! Тож зятяйте, дітки: ніколи не шануватимуть того, хто каже одне, а робить інше. Бо судять про когось не за словами його, а за ділами. Як оце я суджу про дроворуба.

Езон

(Переклад Володимира Забаштанського)

ХІІІ. “Дивувалась зима, чом се тають сніги...”

* * *

Розвивайся, лозо, борзо*,
зелена діброво!
Оживає помертвіла
природа наново.
Оживає, розвиває
пути зимовії,
обновляє свіжі сили
й свіжії надії.

Зеленійся, рідне поле,
українська ниво!
Підоймися, колосися,
достигай щасливо!
І щоб всяке добре сім'я
ти повік плекала,
і щоб світу добра служба
з твого плоду стала!

Іван Франко

*Борзо — швидко.

ВЕСНА

“Теплінь. Весна іде!” —
сказала так бабуся.
Весна іде? Та де?
Коли в вікно дивлюся —

аж справді йде весна.
Ось стала біля ставу,
всміхнулася ясна
і кинула купаву.

Купава розцвіла,
на хвилях загойдалась.
Весна ж у ліс пішла,
ішла і усміхалась.

Дерева ожили!
Весна їх всіх вітала
і листом із поли
їх рясно обсипала.

Берізці молодій
сережки почепила,
билиночці блідій —
дзвіночок, щоб дзвонила.

Дарунки роздала,
з усіми попрощалась,
і в поле, в степ пішла,
ішла і усміхалась.

Прийшла. Важкий мішок
з плечей своїх зложила
і тисячі пташок
в широкий степ пустила.

І степ загомонів,
почулись співи, крики.
Взялися до смичків
і коники-музики.

Там перепел: “Ха-вав!”
Там “бу-бу!” над водою.
Цупке щось дерти став
держач між осокою.

В повітрі, мов квітки,
метелики літали.

Гули джмелі, бджілки
і меду скрізь шукали.

Та світу вже весна
не бачила й не чула,
давно уже вона
натомлена заснула.

Олександр Олесь

ТАЄМНИЦІ СТАРОГО ДУБА

(Уривок)

Весна завирувала бурхливою повинню, стрімка вода спінила залишки потемнілих на сонці снігових заметів, потягла у безвість засохле бадилля торішніх бур'янів, закрутила вирвою над скреслим озерцем, забрала у незвідані мандри його дрібних мешканців, підступила загрозливо і до пагорба, на якому височіло могутнє дерево.

Минуло кілька днів, водяна круговерть утихомирилася, на підсохлому пагорбі зібралася вціліла живність. Під дубом сполохано прях вухами білястий заєць. Весна прийшла рано, й він не встиг повністю полиняти — змінити маскувальну зимову шерсть на літню — сіреньку. І хоч він уже висохнув після холодної купелі, однак продовжував тремтіти. Й було чого: скраю пагорба калачиком скрутився лис. Той самий хитрюган, що розправився тут з родиною їжаків. Цього разу він сам потрапив у біду: бурхливі потоки всюдисущої води застали його посередині лук, де він мишей ловив. Невдаха мисливець так захопився полюванням, що не встиг і оком мигнути, як перша хвиля повені потягла його по купинах. Спочатку він борсався проти течії, а тоді, як геть виснажився, підкорився стихії. Мокрого, знеможеного викинуло лиса на край пагорба, де він і лежить уже другий день, не вірячи, мабуть, що лишився живий.

Під торішнє дубове листя сховалося з півтора десятка мишей. Вони поки що не бідують: точать жолуді, не знаючи, яким болем відгукується загибель кожного з них у серці старезного

дуба. Час від часу викидає на поверхню купку землі оксамитовий кріт. Його підземні галереї заповнилися водою, і він квапиться будувати нові — на пагорбі. Галереї потрібні кротові, як відомо, не для прогулянок знічев'я. Це — своєрідні пастки для комах і їхніх личинок, що ними кріт живиться. Дуб не ображається на крота, коли він навіть близько до коріння підходить, бо знає, що той позбавить його багатьох шкідників.

З того боку, де сонце, кора на дубі нагрілася. Ожив під нею метелик-кропив'янка. Ще не вірячи, що йому вдалося щасливо перезимувати, поволі вичалапав на волю. Яскравий день, свіже повітря задурманили йому голову, й метелик на якусь мить завмер, а тоді почав пробувати крила. Розвів їх — немовби веселка зблиснула між чорним гіллям — хоч і тремтять з незвички, але летіти можна. Змахнув ними сміливіше й полетів. Легенький вітерець підхопив кропив'янку, підняв вище й поніс у напрямку лісу. Якщо поталанить йому долетіти туди без пригод, відкладе в сухій місцині яйця. А з них пізніше вилупиться гусінь, яка так любить кропивою ласувати, а згодом і лялечка утвориться. З неї аж під осінь вийде молодий метелик... Поки що ж темною цяточкою поніс вітерець одного з дубових закоцюбликів. Нехай йому щастить!

Лис прийшов нарешті до тями. Нюхнув повітря — зайцем пахне. Очам своїм не повірив, як побачив під деревом вуханя. Напружив м'язи — слухаються. Пружиною стрибнув на зайця. Та тільки лоба об дуба набив, заєць теж не дрімав — довго б вони кружляли навколо дуба, якби не помітив заєць вирване з корінням дерево, що пропливало повз пагорб. Зібрав останні сили й стрибнув. Щоправда, вдарився об гілку, але то нічого — втік таки від хижака. А лис тепер уже все життя боятиметься води. Він аж заскавчав через таку невдачу. Облизався й ліг під дубом. Затихнути б мишам у цю мить. Так ні — шелесть та шелесть у листі. Лис їх швиденько переловив на превелику радість дубові. А може, не встигли вони всі жолуді поїсти!

Прокинулися від зимової сплячки кажани. Свиснули щось один одному, заворушилися. Було б їм те, що й мишам, та

лисові не до них: на обрії з'явився човен, а в човні людина — лісник. Як не ховався лис від нього за товстим стовбуром дерева, бо в дупло-пастку залазити побоявся, а все ж лісник його побачив. Надів брезентові рукавиці і, як шкідливого цуцика, вкинув лиса у мішок. Якби взимку, пропав би довгохвостий лис, шкуру таки красиву мав, а так лісник випустив його у ліс. Бігай до зими спокійнісінько, а там, гляди, не потрап мисливцеві на мушку!

З'явилося чимало мошви. Дрібнюсінькі надокучливі істоти хмарою майнули у пошуках теплокровних тварин. Проникли і в дупло. Зголодніло накиннулися на кажанів. Лізли їм у вуха, очі, забивали дихання. Летючі миші остаточно прокинулися й швидко впоралися з нападниками. Та що їм ця невеличка зграйка? Під вечір вони вилетіли на полювання й ловили мошву до ночі...

Невдовзі на пагорбі з'явилася гостя. Стара болотяна черепаха припливла сюди, щоб перепочити після вдалого полювання на молодих линів, які водилися на дні затопленого озера. Розімліло виставила з-під панцира голову, ноги і хвіст. Задрімала. Так і провела тут ніч, а вранці шубовснула у воду й подалася у пошуках болота, де їй легко буде сховатися в густих заростях.

Від лісу почулося басовите гудіння джмеля. Це струмені повітря підхопили в свої обійми й потягли до води одвічного мешканця суші. Вже й сили полишали джмеля, а довкола — безкраї водні простори. У відчаї роззирнувся довкруг і побачив пагорб, а на ньому дуба. Виборсався з обіймів легковажного вітру і майже над самою водою попрямував до рятівного острівця. А перепочивши, почав обстежувати пагорб. Що шукав? Звичайнісіньку мишину нірку. Навіщо вона йому, скажете? Та щоб влаштувати житло. Адже як ведеться у джмелів: до весни доживають з усього рою лише молоденькі самочки, які розлітаються навсебіч, щоб створити нові сім'ї. Збільшиться крилатих мешканців і під кроною старого дуба.

Вода почала потроху відступати од пагорба. Дуб з тривогою поглядав на почорнілі, набубнявілі, в тріщинах жолуді. Що

з ними буде? Чи проростуть? Хоч і здогадувався: і цієї весни не буде, мабуть, коло нього рідні — сухі жолуді миші поїли, а від замочених мало користі. І все ж таки сподівався...

Анатолій Давидов

КОНВАЛІЇ

Із зеленої сорочки,
що зіткнув весною гай,
білі дивляться дзвіночки.
Як зовуть їх — угадай.

Це конвалії у гаї
на галявині цвітуть.
І ніде, ніде немає
кращих квіточок, мабуть.

В них так пахощів багато,
цвіту свіжого, роси.
Хай ростуть, не буду рвати, —
шкода їхньої краси!

Марія Познанська

ЛАСТІВКИ

Пригріва весняне сонце. В рівчаках біжать струмки.
Метушаться за віконцем клопітливі ластівки.
Вже останній сніг розтанув. Тепло. Весело. Весна!..
Яся встане вранці-рано та відразу — до вікна:
— Чом це, мамо, пташенята до вікна летять щомить? Це вони до мене в хату, мабуть, хочуть залетіть? Відчини віконце, мамо, хай вони сюди летять! Я дивитимусь, руками я не буду їх займать!

Підлетіли. Відлетіли. Тільки крильця — блим та блим!

— Це вони будують вміло для своїх маляток дім. Все

працюють безупинно, не марнують, бачиш, час. Грудочки м'якої глини в дзьобах носять раз у раз.

Скоро буде тут гніздечко, добре зліплене з землі. В нім лежатимуть яечка у м'якесенькім кублі.

Потім будуть пташенята, ненажери — просто страх! Цілий день їм батько й мати все носитимуть комах.

Підростуть в маляток крила, мати їх навчить літати, — так, як мама Ясю вчила в книжці літери читати.

А тоді настане осінь... Стане зразу холодніш. Вранці ляжуть білі роси на травичку, на спориш...

— Взимку ж, мамо, пташенятам буде холодно в гнізді! Правда, ти до мене в хату всіх їх пустиш отоді?

— В теплий край тоді далеко полетять усі пташки: журавлі, качки, лелеки і маленькі ластівки.

А як буде знов надворі тепло, весело, весна, — прилетять пташки з-за моря знов до нашого вікна!

Наталія Забіла

ПОВЕРНУЛИСЯ ГУСОНЬКИ РАНО

Прилетіли гусоньки рано,
а земля —
ще у біле вбрана.
Прилетіли гуси додому,
принесли з моря
краплю солону.

Посідали
і тужно голосять —
позамерзали
ніженьки босі.
Ой ви, гуси,
гусяточка сірі,
чом рано
сюди прилетіли?
Гуси мовчки
голівоньки хияють.

Гуси тихо
у відповідь квілять:
“Як журитися
в краї чужому,
краще мерзнути
в рідному домі”.

Ганна Чубач

* * *

Весна прийшла, та якось несподівано!
Зима стояла міцно до пори.
Вітри війнули з півдня. І тоді вона
немов у Ворсклу з'їхала з гори.
Ще сніг ковтала повінь широченна,
і рала ждав іще тужавий лан...
А під горою вишня-наречена
вже до віночка міряла туман.
Подовшав день.
Полегшали ці тіні,
вечірні тіні спогадів і хмар.
І дика груша в білому цвітінні
на ціле поле світить, як ліхтар.
Уже в дітей порожевіли личка.
Уже дощем надихалась рілля.
І скрізь трава, травиченька, травичка!
І сонце сипле квіти, як з бриля.

Ліна Костенко

ВЕСНЯНІ ВОДИ

Повінь! Річка набрякла водою, берегів не видно, наче й не було, а верболіз уже немов пливе по хвилях і з місця не зрушить. І раптом уся долина заблищала та заіскрилася, вкрившись водяною плівкою.

Якось Орчик прибіг додому захеканий, із затуманеними очима, з напіврозкритим ротом і кричить з порога:

— Тату, бачив зайця, на колоді примостився, а колода крутиться під ним, крутиться...

Так щовесни — йдуть вони до свого човна, одмикають і веслюють до незатоплених горбочків та острівців. Ось перше сухе місце, начіплялося навколо кущів галуззя прилиплого, сміття, бур'яну, проте не видно жодного зайця. Може, ген там, де пеньок високий чорніє? І під високим пеньком нічого. Зате скоро-таки надібують зайця — бігає по мокрій латці землі, і вуха в нього так жалісливо стирчать, що в грудях хіба ж не ворухнеться щось гостре.

Заєць хоче у воду скочити, весь він напружений, наполоханий, очі великі й опуклі. Батько бере його обома руками, заєць здригається, вигляд у нього заляканий і безпорадний.

А ген двоє зайців! Нашорошили вуха — схожі на два вухаті пеньочки. І такі вони насторожені та безпорадні, так вони вражені тим несподіваним багатководдям.

Повінь уже не перший день, то вони, певне, й голодні. А від страху стали й довірливі, начебто й зовсім не бояться човна. Облізлі, хутро на них вилиняло, а свіже неросло. Якось наче аж на зайців не схожі.

Батько ступає на острівець, зайці пробують тікати, товчуться навколо батька, а він їх ловить — і вже в мішку.

Зайців випускають на згірку за селом. “Біжіть, біжіть, — думає Орчик. — Та не будьте такі дурні, більше не потрапляйте в повінь”.

Євген Гуцало

XIV. Твори зарубіжних письменників

БРАТИ ЛЕВ'ЯЧЕ СЕРЦЕ

(Уривок з повісті)

Я хочу розповісти вам про свого брата. Про Юнатана Лев'яче Серце, бо це і є мій брат. Розповідь моя буде схожа на казку, навіть трохи страшна, як історії з чортами й примарами, а проте все це правда. Хоч, крім нас із Юнатаном, ніхто цього не знає.

Юнатана звали не з самого початку Лев'ячим Серцем. Прізвище його було Лев, так само, як мамине й моє. Отже, він звався Юнатан Лев. Мене звать Карл Лев, а маму — Сігрід Лев. Нашого тата звали Аксель Лев, він залишив нас, коли мені було ще тільки два роки: подався на кораблі в море, і відтоді ми нічого про нього не чули.

Та послухайте, як вийшло, що мого брата Юнатана назвали Юнатаном Лев'яче Серце. І які дива сталися потім.

Юнатан знав, що я скоро помру. Мабуть, про це знали всі, крім мене. І в школі знали, бо я весь час хворів, кашляв, пропускав уроки, а останні півроку зовсім не ходив туди. Тітки, яким мама шила сукні, теж знали, я й довідався про це з розмови однієї тітки з мамою, ненароком підслухавши її. Вони думали, що я сплю, а я просто лежав із заплющеними очима. Й далі не розплющував їх, не хотів показувати, що почув страшну новину — що мені доведеться скоро померти.

Звичайно, я дуже засмутився й перелякався, але навіщо мамі було знати, як мені гірко. Я завів про це розмову з Юнатаном, коли він прийшов додому.

— Ти знаєш, що я скоро помру? — сказав я і заплакав.

Юнатан трохи подумав. Мабуть, йому тяжко було відповісти мені, та врешті він сказав:

— Так, знаю.

Я заплакав ще дужче.

— Як страшно, — сказав я, — як страшно, що хтось має померти, ще не проживши й десяти років.

— Знаєш, Хрущику, я не думаю, що це страшно, — мовив Юнатан. — Я думаю, що для тебе це просто чудово.

— Чудово? — обурився я. — Чудово лежати в землі мертвому?

— Ет, — мовив Юнатан, — у землі лежатиме самий твій кістяк. А ти полинеш у зовсім інше місце.

— Куди? — спитав я, бо ніяк не міг повірити йому.

— У Нангіялу, — відповів він.

У Нангіялу! Він сказав це так, наче всі знали про ту Нангіялу. А я ще ніколи не чув, щоб про неї хтось згадував.

— А де ж та Нангіяла? — спитав я.

Юнатан признався, що й сам добре не знає, де вона. Десь, мовляв, по той бік зірок. І він почав так захоплено розповідати про неї, що кожному закортіло б негайно потрапити туди.

— У Нангіялі тепер доба казок і табірнього життя, — сказав він. — Тобі там сподобається.

А ще Юнатан сказав, що всі казки походять із Нангіяли, бо саме там вони й відбуваються. З кожним, хто туди попаде, трапляються всілякі пригоди від ранку до вечора і навіть уночі.

— Бачиш, Хрущику, — сказав він, — це не те, що лежати й кашляти. А тут ти через хворобу ніколи не можеш і побавитись як слід.

Юнатан звав мене Хрущиком. Давно так назвав, ще як я був маленький. І коли я одного разу спитав його, чому він так назвав мене, Юнатан відповів, що він дуже любить хрущиків. А особливо таких хрущиків, як я. Авжеж, Юнатан справді любив мене, не знаю, за що. Адже я завжди був негарний, боягузливий, дурний хлопчисько, клишоногий і взагалі. Я питав Юнатана, як він може любити такого негарного, дурного хлопчиська, як я, клишоногого і взагалі, і він відповідав:

— Якби ти не був таким зворушливо негарним хлопчиком, гостроносим і клишоногим, то не був би й моїм Хрущиком, якого я люблю.

Але того вечора, коли я, дізнавшись, що скоро помру, перелякався, він сказав, що тільки-но я опинюся в Нангіялі, як відразу стану здоровий, дужий і навіть гарний.

— Такий гарний, як ти? — спитав я.

— Краший, — сказав Юнатан.

Та це вже він дурих мене. Бо такого гарного, як Юнатан, ніколи не було й не буде.

Якось одна тітка, з тих, що їм мама шие, сказала:

— Люба пані Лев, ваш син — як королевич із казки! І будьте певні, що вона мала на гадці не мене. Юнатан справді був як королевич із казки. Чуб у нього полискував, мов золото, сині очі аж світилися, білі зуби блищали, а ноги були рівні й стрункі.

Та й не тільки це. Він був чемний, дужий, усе вмів і все розумів, найкраще вчився в класі, всі діти на подвір'ї ходили за ним назирці, хотіли гратися з ним, і він вигадував для них різні розваги, влаштовував їм різні пригоди, а я не міг гратися з ними, бо цілими днями лежав на канапі в кухні. Проте Юнатан розповідав мені, коли повертався додому, про все, що він дізнався цікавого, що він побачив, почув або прочитав. Він міг до пізньої ночі сидіти біля мене й розповідати. Юнатан також спав у кухні, на ліжку, яке він увечері витягав із шафи. І вже навіть лежачи оповідав мені далі казки й різні історії, аж поки мама гукала з кімнати:

— Та годі вже вам! Пора спати.

Але не так легко заснути, коли тебе душить кашель. Часом Юнатан уставав серед ночі й заварював мені води з медом, щоб легше було відкашлюватись. Так, Юнатан був дуже добрий!

Того вечора, коли я довідався, що скоро помру, й перелякався, він кілька годин просидів біля мене, оповідаючи про Нангіялу, але тихенько, щоб не чула мама. Вона, як завжди, шила в кімнаті, там у неї стояла машина, і там мама й спала, бо в нас була тільки кухня й кімната. Двері туди були прочинені, і ми чули, як мама співала свою улюблену пісню про моряка, що поплив далеко в море. Мабуть, співаючи, вона думала про тата. Я всієї пісні не знаю, пам'ятаю лише кілька рядків:

Як загину я в морі, мила,
десь надвечір, навзаході сонця,

голуб білий, мов з піни крила,
прилетить до твого віконця.
То не голуб, кохана, буде,
то душа моя на хвилину,
щоб спочити на рідних грудях,
у хатину твою прилине.

По-моєму, гарна й сумна пісня, проте Юнатан, слухаючи її, засміявся і сказав:

— Слухай, Хрущику, може, й ти колись увечері прилетиш до мене? З Нангіяли. І сядеш білим голубом на моє підвіконня. Прилети, добре?

Я саме закашлявся, він підняв мене, пригорнув до себе, як завжди, коли мені було погано, й заспівав:

То не голуб, Хрущику, буде,
то душа твоя на хвилину,
щоб спочити на рідних грудях,
прилетить у мою хатину.

Досі я не думав про те, що піду в Нангіялу без Юнатана. Як мені буде сумно без нього! Що мені з тих казок і пригод, якщо я навіть опинюся серед них, коли зі мною не буде Юнатана! Я просто злякаюся й не знатиму, що робити.

— Я не хочу туди,— заплакав я.— Я хочу бути там, де ти, Юнатане!

— Не плач, ти ж сам знаєш, що я також прийду в Нангіялу, — сказав Юнатан. — Трохи згодом.

— Отож-бо й воно, що згодом, — сказав я.— Ти можеш прожити й до дев'яноста років, а я весь цей час буду сам.

І тоді Юнатан пояснив мені, що час у Нангіялі не такий, як тут, на землі. Навіть якби він прожив до дев'яноста років, мені здалося б, що збігло десь днів зо два, поки він прийшов. Бо так виходить, коли час не справжній.

Астрід Ліндгрен
(Переклад Ольги Сенюк)

РОНЯ, ДОНЬКА РОЗБІЙНИКА

(Уривок з повісті)

Тієї ночі, коли Роня народилася, в горах шаленіла буря і надворі так блискало й гриміло, що вся живина в Матісовому лісі, яка не була на прив'язі, від страху поховалася в свої нори й гнізда. Тільки лихим літавицям злива та грім подобалися дужче за всяку іншу погоду. Вони безперестанку літали над Матісовою горою, де стояла розбійницька фортеця, і аж вили з радощів, так їм було гарно. Тож Ловіса сказала Матісові:

— Прожени тих клятих літавиць, хай не верещать, а то я не чую своєї пісні!

І справді, Ловіса, народжуючи дитину, співала. Вона вважала, що так їй легше, та й дитина, певне, буде веселішою вдачі, коли з'явиться на світ у супроводі пісні.

Матіс підійшов із самострілом до бійниці й пустив кілька стріл.

— Ану киш, літавиці! — крикнув він. — У мене народжується дитина, чули, мерзенні прояви!

— Го-го-го, в нього народжується дитина! — завили літавиці. — Народжується дитина-гровиця, мабуть, бридка й маленька, го-го-го!

Матіс пустив стрілу в найбільшу гущу літавиць. Але вони тільки глузливо зареготали з нього, потім знов страхітливо завили й піднялися понад верховіття дерев.

Поки Ловіса, співаючи, народжувала дитину, а Матіс як міг розганяв літавиць, його розбійники сиділи біля відкритого вогнища в просторій кам'яній залі, їли, пили й галасували не менше за літавиць. Якось же треба було їм гаяти час, чекаючи, а чекали вони всі дванадцятьо на те, що мало статися у кімнаті в самій вежі. Бо за ціле їхнє життя в Матісовій фортеці ще ніколи не з'являлося на світ дитини.

Найпалкіше чекав Лисий Пер.

— Чи скоро вже народиться та дитина? — казав він. — Я старий, німічний, моє розбійницьке життя добігає краю. Так хотілося б побачити нового ватажка, поки я навіки склеплю очі.

Не встиг він вимовити ці слова, як двері розчахнулися й до зали, радий-радісінький, ускочив Матіс. Він підстрибом оббіг залу, захоплено вигукуючи:

— У мене знайшлася дитина! Чуєте, що я кажу, в мене знайшлася дитина!

— А що знайшлося? — запитав зі свого кутка Лисий Пер.

— Розбійницька донька, радійте й веселіться! — крикнув Матіс. — Розбійницька донька, ось вона!

Через високий поріг саме переступала Ловіса з дитиною на руках. Розбійники зацікавилися дивом.

— Ви наче позахлиналися пивом, — сказав Матіс. Він узяв дитину в дружини й поніс її показувати своїй ватазі. — Ану, гляньте! Чи в розбійницькій фортеці коли народжувалась краща дитина?

Дівчинка лежала на руках у батька й дивилася на нього свідомими очима.

— Бачите? Ця дитина вже дещо тямить, — мовив задоволено Матіс.

— А як вона буде зватися? — запитав Лисий Пер.

— Роня, — відповіла Ловіса. — Я вже давно так надумала.

— Ніби якесь не дівчаче ім'я, — сказав Лисий Пер.

Ловіса зміряла його суворим поглядом.

— Я вирішила, що моя дитина зватиметься Роня, і так воно й буде! — Вона обернулася до Матіса. — Давай її вже мені, га?

Та Матіс не хотів розлучатися з донькою. Він дивився на її ясні оченята, маленькі уста, чорні пасемця волосся, безпорадні ручки і аж тремтів з любові.

— Дитино моя, ти вже взяла моє розбійницьке серце в свої маленькі рученята, — сказав він. — Не збагну, як воно так сталося, але це правда.

— Дай мені її потримати, — попросив Лисий Пер, і Матіс поклав Роню йому на руки так, ніби то було золоте яечко.

— Ось тобі новий ватажок, про якого ти стільки торочив. Але не впусти дитини, як усе впускаєш, а то це буде твоя остання година.

Та Лисий Пер лише всміхався до Роні беззубим ротом.

— Вона майже нічого не важить, — сказав він і підкинув дівчинку кілька разів угору.

Матіс сердито відібрав від нього доньку.

— А ти чого сподівався, бараняча голово? Великого ситого ватажка з черевом як барабан і клинцюватою борідкою, га?

Розбійники зрозуміли, що не можна й словом зачіпати немовля, коли вони хочуть, щоб у Матіса був добрий гумор. Його взагалі краще було не дратувати. Тому вони відразу почали вихваляти дівчинку й вихилили на її честь не один кухоль пива. Матіс подобрішав, сів на покуті і показував кожному свою дивовижну дитину.

— Ох і лютуватиме Борка, — сказав він. — Та нехай сидить собі на своїй нікчемній розбійницькій горі і скрегоче зубами від заздросців. Авжеж, трясця його матері, там буде такий скрегіт, що всім літавицям і сірйчкам доведеться затикати вуха.

Лисий Пер задоволено кивнув головою і зневажливо мовив:

— Еге, Борка осатаніє. Бо Матісів рід житиме далі, а Борчин піде до бісової матері.

— Так, — підхопив Матіс, — піде до бісової матері, щоб мені з цього місця не зійти! Бо я добре знаю, що Борці не пощастило обжитися дитиною, і ніколи не пощастить!

Тієї миті надворі страхітливо гримнуло — розбійники ще ніколи не чули в Матісовому лісі такого гуку. Вони побілили зі страху, а старий, кволий Лисий Пер аж перекинувся.

Роня тихенько запхикала, і це стривожило Матіса дужче, ніж грім.

— Моя дитина плаче! — вигукнув він. — Що робити? Що робити?

Ловіса знала, що робити: взяла від нього немовля, нагодувала його, і воно відразу втихомирилося.

— Ото гримнуло, — сказав Лисий Пер, коли й сам трохи заспокоївся. — Хай мене дідько вхопить, як блискавка в щось не влучила.

Так, блискавка влучила, та ще й добре, вранці розбійники самі переконалися. Матісова фортеця на горі була розчакнута

навпіл. Вона розкололася від найвищої вежі до самого льоху на дві половини, між якими зяяло провалля.

— Бурхливо починається твоє дитинство, Роню, — сказала Ловіса. Вона стояла біля розбитого муру й дивилась, якої шкоди заподіяла блискавка.

Матіс кидався на всі боки, мов дикий звір. Як могло таке лихо спіткати стару батьківську фортецю? Проте він ніколи довго не побивався і завжди знаходив, чим себе втішити.

— Що ж, менше буде всіляких переходів та закапелків і менше різного мотлоху, якому треба давати лад. Тепер, мабуть, ніхто вже не заблукає у фортеці. Пам'ятаєте, як Лисий Пер був заблукав і чотири дні не міг утратити назад?

Лисий Пер не любив, коли йому нагадували про той випадок. Хіба він винен, що так сталося? Він лише хотів побачити, скільки в цій фортеці кімнат та переходів, і, як уже сказано, вона виявилась така велика, що він заблукав. Бідолаха був ледь живий, коли нарешті прибився назад до кам'яної зали. Дякувати богу, розбійники так галасували й товклися, що він здалеку почув гомін, а то б нізачо не втрапив до них.

— Ми ніколи не користувалися цілою фортецею, — повів далі Матіс. — Наші зали, спальні й кімната на вежі, де ми завжди жили, залишилися. От тільки прикро, що в нас тепер немає відходка. Так, трясця його матері, він опинився на тому боці, і шкода мені того, хто не зможе витримати, поки ми встигнемо обладнати новий!

Але розбійники швидко влаштувалися з цим, і життя в Матісовій фортеці пішло звичною колією. З тією різницею, що тепер там була дитина. Маленька дитина, через яку, здавалося Ловісі, Матіс і всі його розбійники наче трохи схибнулися. Зрештою, не вадить, що вони полагіднішали й були не такі шалені, але ж у всьому треба мати міру. А то де таке бачено, щоб і дванадцять розбійників і їхній ватажок дурнувато пересміхалися й нетямилися з радощів, побачивши, що крихітна дитина навчилася лазити по кам'яній залі, наче про таке ніхто ніколи й не чув на світі. Правда, Роня лазила напрочуд швидко, спритно впираючись лівою ніжкою, що

здавалося розбійникам дивом з див. Та коли вже на те пішлося, більшість дітей навчається лазити, казала Ловіса. І ніхто не робить із цього великої події, і батьки тих дітей не забувають через це геть про все й не занедбують своєї роботи.

— То ви лишаєте здобич Борці в Матісовому лісі? — гірко питала Ловіса, коли розбійники на чолі з Матісом несподівано верталися додому тільки тому, що неодмінно хотіли подивитися, як Роня їстиме кашу, перше ніж мати покладе її спати в колиску.

Та Матіс ніби не чув жінчиних кпинів.

— Роню, голубонько моя! — вигукував він, коли дівчинка, впираючись лівою ніжною, квапливо плазувала до нього, тільки-но побачивши його на порозі.

Потім він брав свою голубоньку на коліна й годував кашею, а решта розбійників дивились на них. Мисочка з кашею стояла осторонь на примурку біля вогнища, а грубі розбійницькі руки Матіса були не дуже вправні. Багато каші виливалося додолу, а крім того, Роня інколи відштовхувала ложку, і каша летіла просто на брови Матісові. Коли Роня вперше оздобила кашею батька, розбійники зареготали на всю залу. Дівчинка злякалася і заплакала, проте скоро зметикувала, чим насмішила їх, і почала частіше відштовхувати ложку. Це дужче розважало розбійників, ніж Матіса, хоч усе інше, що робила Роня, здавалося йому дивовижним. Він вважав, що його доньці не було рівні на світі.

Навіть Ловіса реготала, дивлячись, як Матіс сидить із дитиною на колінах, обляпаний кашею.

— Боже мій, Матісе, хто б подумав, що ти — найгрізніший ватажок розбійників на всі гори й ліси! Якби Борка побачив тебе цієї хвилини, то впудився б зі сміху.

— Я швидко відучив би його сміятися, — незворушно відповідав Матіс.

Борка був найбільший Матісів ворог. Так само як Борчин батько й дід були найбільшими ворогами Матісового батька й діда. Доки сягала людська пам'ять, рід Борки сварився з Матісовим родом. Споконвіку вони були розбійниками

і пострахом усіх чесних людей, яким доводилося зі своїми кіньми, бричками й возами проїздити крізь темні хащі, їхнє пристановище.

— Хай господь береже тих, кому треба їхати Розбійницьким шляхом, — казали звичайно люди, маючи на думці вузьку ущелину між Борчиним і Матісовим лісами.

Там на них завжди чигали розбійники, а чиї — чи то Борчині, чи Матісові, — тим, кого грабували, було вже байдуже. Але Матісові й Борці було зовсім не байдуже. Вони запекло билися за здобич і навіть грабували одні одних, коли ущелиною проїздило замало підвід.

Усього цього Роня не знала, вона була ще надто мала. Вона не розуміла, що її батько — грізний ватажок розбійників. Для неї він був ласкавий бородатий Матіс, який сміявся, співав, галасував і годував її кашею. Дівчинка любила його.

Та Роня з кожним днем піростала і поступово пізнавала все, що її оточувало. Простора кам'яна зала довго здавалася їй цілим світом. Там дівчинці було добре, вона любила сидіти під довгим столом і гратися шишками та камінцями, які їй збирав Матіс і приносив додому. Зрештою, кам'яна зала була непоганим місцем для дитини. Там вона не нудилася й могла багато чого навчитись. Роні подобалось, коли розбійники ввечері весело співали біля відкритого вогнища. Вона завмирала під столом і слухала, поки вивчила всі розбійницькі пісні. Потім почала сама підспівувати їм чистим дзвінким голоском і ще більше зачарувала цим Матіса, який не міг нахвалитися своєю незвичайною донькою, що так гарно співала. Навчилася Роня й танцювати. Бо коли розбійники були в запалі, вони танцювали й вистрибували серед зали, мов навіжені. Роня швидко перейняла їхні рухи і теж почала танцювати й вистрибувати, на батькову радість, незгірше за розбійників. А коли після танців вони сідали біля довгого столу погасити спрагу кухлем пива, Матіс хвалився своєю донькою:

— Погодьтеся, що вона гарна, як юна літавиця. Така сама гнучка й спритна, з такими самими чорними очима й чорними

косами. Погодьтеся, що ви ніколи не бачили дитини, яка б могла зрівнятися з моєю донькою!

І розбійники погоджувалися, одностайно киваючи головами. А Роня тим часом сиділа під столом зі своїми шишками й камінцями, дивилась на ноги розбійників у волохатих шкіряних ходаках і уявляла собі, що то її неслухняні кози. Кіз Роня вже бачила в хліві, бо Ловіса, коли йшла їх доїти, брала з собою доньку.

Але більше нічого, крім цього маленького світу, Роня не знала. Бо вона не знала, що було за Матісовою горою. І одного чудового дня Матіс, хоч як йому не хотілося, збагнув, що час уже випустити Роню з фортеці.

— Ловісо, — сказав він дружині, — наша донька повинна пізнати життя в Матісовому лісі. Пустити її.

— Ага, нарешті й ти зрозумів, що треба зробити, — відповіла дружина. — Я вже давно пустила б її, якби сама тут порядкувала.

І відтоді Роні дозволено ходити скрізь, де вона хотіла. Але спершу Матіс дещо пояснив дівчинці.

— Остерігайся літавиць, сірячків і Борчиних розбійників, — сказав він.

— А як я знатиму, що то літавиці, сірячки і Борчині розбійники? — запитала Роня.

— Ти їх упізнаєш, — відповів Матіс.

— Добре, — мовила Роня.

— І гляди не заблукай у лісі, — вів далі Матіс.

— А що мені робити, коли я заблукаю? — запитала Роня.

— Намагайся втрапити на ту стежку, що треба, — відповів Матіс.

— Добре, — мовила Роня.

— І гляди не впади в річку, — сказав Матіс.

— А що мені робити, коли я впаду в річку? — запитала Роня.

— Пливи, — порадив Матіс.

— Добре, — мовила Роня.

— І гляди не звалися в Пекельну прірву, — додав наостанці Матіс.

Він мав на думці провалля, що ділило Матісову фортецю навпіл.

— А що мені робити, коли я звалюся туди?— запитала Роня.

— Тоді вже нема чого робити,— відповів Матіс і так застогнав, ніби на груди йому раптом налягло все лихо світу.

— Добре,— мовила Роня, коли Матіс перестав стогнати.— Я не звалюся в Пекельну прірву. Мені ще щось треба знати?

— Так, багато чого,— сказав Матіс.— Але ти поступово все сама визнаєш. Ну, йди!..

*Астрід Ліндґрен
(Переклад Ольги Сенюк)*

ПЕППІ ОСЕЛЯЄТЬСЯ У ВІЛЛІ “ХОВАНКА”

(Уривок із повісті “Пеппі Довгапанчоха”)

На околиці малесенького містечка є старий, занедбаний садок, у садку стоїть старий будиночок, а в ньому мешкає Пеппі Довгапанчоха. Їй дев’ять років, і мешкає вона там сама-самісінька. Нема в неї ні мами, ні тата. І добре, що нема, бо ніхто їй не загадує йти спати саме тоді, коли вона найдужче розгуляється, і ніхто не силує пити риб’ячий жир, коли хочеться з’їсти цукерок.

Колись у Пеппі був тато, і вона його страх як любила, і мама, звичайно, теж була, але так давно, що Пеппі не пам’ятає її. Мама померла ще тоді, як Пеппі була маленька, лежала в колисці й так верещала, що ніхто не міг витримати того вереску. Пеппі гадає, що її мама тепер на небі й дивиться на свою доню крізь дірочку. Тому вона часто махає мамі рукою і каже:

— Не бійтеся! Я не пропаду!

Тата свого Пеппі ще не забула. Він був капітаном і плавав по широкому морі. Пеппі також плавала з ним, аж поки одного разу під час бурі велика хвиля забрала його з палуби, і він зник. Але Пеппі була впевнена, що колись він повернеться. Вона не вірила, що тато втонув. Вона вважала, що він поплив на острів, де живе повно негрів, став їхнім королем і тепер ходить собі серед них із золотою короною на голові.

— Моя мама — ангел, а мій тато — негритянський король! Не всі діти мають таких гарних батьків, — любила похвалитися Пеппі. — А тільки-но мій тато збудує корабель, він припливе по мене, і я стану негритянською королівною. Гей-гоп, ото буде життя!

Тато купив цей будиночок у садку дуже давно. Він хотів оселитися тут із Пеппі, коли вже постаріється й не зможе більше плавати. Та сталося лихо, його забрала хвиля, і, щоб дочекатись, поки він повернеться, Пеппі подалася просто додому, до вілли “Хованка”. Так звався цей будиночок у садку. Він чекав на Пеппі — прибраний, умебльований. Одного теплого літнього вечора Пеппі попрощалася з матросами на татовому кораблі. Всі вони дуже любили її, і Пеппі також їх дуже любила.

— Бувайте, хлопці! — сказала Пеппі і всіх по черзі поцілувала в чоло. — Не бійтеся за мене. Я не пропаду.

З корабля вона взяла тільки мавпеня, що звалося паном Нільсоном — його Пеппі подарував тато, — і велику торбу, повну золотих монет. Матроси стояли біля поруччя й дивилися вслід Пеппі, поки її було видно. А вона йшла, не озираючись, і несла під пахвою пана Нільсона, а в руці — торбу.

— Дивна дитина! — сказав один матрос, коли Пеппі зникла вдалині, і втер сльозу.

Він казав правду. Пеппі була дуже дивна дитина.

А найдивніше те, що вона була напрочуд сильна. Така неймовірно сильна, що жоден поліцай на світі не подужав би її. Вона могла б підняти навіть коня, якби захотіла. І Пеппі таки підіймала коня. Вона мала власного коня — купила його за одну зі своїх золотих монет того самого дня, як прибула додому, до вілли “Хованка”. Їй завжди хотілося мати коня. І ось тепер він оселився в неї на веранді. Та коли, бувало, Пеппі розташовувалась там випити після обіду кави, то, не довго думаючи, виносила коня в садок.

Поряд із віллою “Хованка” був інший садок та інший будинок. Там жили тато, мама і двоє гарненьких дітей — хлопчик і дівчинка. Хлопчика звали Томмі, а дівчинку — Аніка.

Обоє вони були дуже чемні, гарно виховані й слухняні. Томмі ніколи не кусав нігтів і завжди робив те, що загадувала мама. Аніка не вередувала, коли їй чогось не давали, і завжди була мов лялька у своїх гарно випрасуваних ситцевих сукенках, яких ніколи не бруднила. Томмі й Аніка мирно гралися у своєму садку, але часто їм хотілося мати якихось товаришів, і тоді, коли Пеппі плавала з татом по морях, вони інколи вилазили на огорожу, що відділяла їхню садибу від вілли “Хованка”, й казали:

— Як погано, що в цьому будинку ніхто не живе. Хай би тут оселилася якась родина з дітьми!

Того лагідного надвечір'я, коли Пеппі вперше переступила поріг вілли “Хованка”, Томмі й Аніки не було вдома. Вони поїхали на тиждень до своєї бабусі, а тому й гадки не мали, що в сусідньому будинку хтось оселився. Навіть як вони вже повернулися додому й стояли біля своєї хвіртки, озираючи вулицю, то ще не знали, що тепер у них так близько з'явилась товаришка і їм буде з ким гратися. Вони стояли собі й міркували, який їм сьогодні випаде день: чи приймний, коли є чим розважитись, чи нудний, коли ніщо не спадає на думку: коли це раптом відчинилася хвіртка з вілли “Хованка” і з неї вийшла чудна дівчинка. Томмі й Аніка зроду такої не бачили. Це вийшла на ранкову прогулянку Пеппі Довгапанчоха.

Ось який вона мала вигляд: морквяного кольору волосся, цупко заплетене в дві кіски, що стирчали, мов палички, ніс картоплинкою, весь поцяткований ластовинням, великий рот із білими здоровими зубами. А вбрана вона була просто-таки химерно. Пеппі сама пошила собі сукенку. Сукенка мала бути блакитною, та блакитної матерії не вистачало, тому Пеппі в кількох місцях подоточувала червоні клапті. На довгі, худі ноги вона понатягала довгі панчохи — одну руду, другу чорну, а чорні черевики були рівно вдвічі довші за її ступні. Ці черевики тато купив дівчинці на виріст у Південній Америці, і ніяких інших черевиків вона не хотіла носити.

Та найдужче вразило Томмі й Аніку те, що на плечі в дівчинки сиділо мавпеня. Воно було одягнене в сині штанці, жовту курточку й білий солом'яний брилик.

Пеппі рушила вулицею, однією ногою ступаючи по тротуару, а другою — по риштаку. Томмі й Аніка не зводили з неї очей, поки було їй видно. Незабаром Пеппі повернулася. Тепер вона вже йшла задки — не хотіла тратити сили, обертатися зайвий раз. Дійшовши до хвіртки Томмі й Аніки, Пеппі стала. Діти мовчки дивилися одне на одне. Нарешті Томмі спитав:

— Чого ти йдеш задки?

— Чого я йду задки? — перепитала Пеппі. — Хіба ми живемо не у вільній державі? Хіба не можна ходити так, як кому хочеться? А крім того, я тобі скажу, що в Єгипті всі люди так ходять, і ні для кого це не дивина.

— А звідки ти знаєш? — спитав Томмі. — Ти ж не була в Єгипті.

— Я не була в Єгипті? Овва! Затям собі: я була скрізь, об'їздила цілий світ і бачила ще й не такі дивовижі! Цікаво, що б ти сказав, коли б я пройшла вулицею на руках, як ходять усі в Індії!

— Все це ти набрехала, — сказав Томмі.

Пеппі хвилину подумала.

— Так, набрехала, — сумно сказала вона.

— Брехати негарно, — зважилась нарешті розтулити рота й Аніка.

— Так, брехати дуже негарно, — погодилася Пеппі ще сумніше. — Але я часом забуваю про це, розумієш? Та й хіба можна вимагати від дівчинки, в якої мама ангел, а тато — негритянський король і яка сама ціле своє життя плавала по морях, щоб вона завжди казала правду? До того ж, — додала Пеппі, і їй всіяне ластовинням личко засяяло, — можу вас запевнити, що в Конго нема жодної людини, яка б казала правду. Там тільки те й роблять, що брешуть. Починають о сьомій ранку і так аж до заходу сонця. Тож коли я, бува, ненароком збрешу, вибачте мені, бо я надто довго жила в Конго. Але ж ми однаково можемо приятелювати, га?

— Певне! — сказав Томмі й раптом відчув, що сьогодні їм не буде нудно.

— Чому б вам не поспідати в мене? — запитала Пеппі.

— О, а й справді, — зрадів Томмі, — чому б нам не поспідати в тебе? Ходімо!

— Авжеж, — мовила Аніка. — Ходімо, швиденько!

— Але спершу треба відрекомендувати вас панові Нільсону, — сказала Пеппі.

Мавпа зняла брилика й чемно вклонилася.

Діти поминули хвіртку, що ледве трималася на завісах, і пішли стежечкою, посипаною жорствою та обсаженою старими, замшленими деревами, — мабуть, по них добре було лазити, — до вілли “Хованка” й піднялися на веранду. Там стояв кінь і їв овес із супової миски...

Астрід Ліндгрен

(Переклад Ольги Сенюк)

МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ

(Уривок із повісті)

Мені було б любо почати цю повість, як ту казку. Я почав би так: “Був колись Маленький принц. Він жив на планеті, що була лише трохи більша за нього. І той Малий принц хотів мати приятеля...” Той, хто розуміється на житті, відразу побачив би, що все це щирісінька правда.

Бо я не хочу, щоб моя книга тільки розважала. Я хочу про нього розповісти, щоб не забути його...

Найближче до його планети були астероїди 325, 326, 327, 328, 329 і 330. Спершу він вирушив туди: треба ж знайти якесь діло та й чогось навчитися.

На першій астероїді жив король. Убраний у багрець і горностай, він сидів на троні — дуже простому, а все ж величному.

— А ось і підданець! — гукнув король, як угледів Маленького принца.

“Звідки він може мене знати, — подумав собі Маленький принц. — Він же мене зроду не бачив!”

Він не відав, що королі дивляться на світ спрощено. Їм усі люди — то підданці.

— Підступись, я хочу роздивитися на тебе, — мовив король, пишаючись, що може нарешті над кимось королювати.

Маленький принц роззирнувся, куди б його сісти, але пишна горностаєва кирея окривала цілу планету.

І він зостався стояти і, стоячи, позіхнув, бо надто вже підбився в дорозі.

— Двірський звичай не велить позіхати перед монархом, — прорік король. — Я забороняю тобі позіхати.

— Не міг стриматися, — відказав Маленький принц, дуже знічений. — Я здорожився і зовсім не спав.

— Тоді я наказую тобі позіхати, — мовив король. — Я вже давно не бачив, щоб хтось позіхав. Мені це навіть цікаво. Тож позіхай! Так я велю.

— Я боюся ... уже не можу... — відказав принц і весь зашарівся.

— Гм... гм... Тоді я наказую тобі то позіхати, то...

Король запинався і, здається, навіть розсердився трохи... Бо для короля найважливіше, щоб його шанували. Непослуху він не стерпів би. Був то повновладний монарх. Але він був дуже добрий і тому давав тільки розумні накази.

“Коли я звелю своєму генералові перекинутися морською чайкою, — казав він, — а генерал не виконає мого наказу, то це буде не його вина, а моя”.

— Можна сісти? — несміливо спитав Маленький принц.

— Велю тобі: сідай! — одрік король і велично підгорнув одну полу своєї горностаєвої киреї.

Але Маленький принц не міг з дива вийти. Планетка така манюсінька. Над ким же владарює король?

— Ваша величносте, — мовив він, — можна вас запитати...

— Велю тобі: запитуй! — квапливо сказав король.

— Ваша величносте... чим ви правите?

— Усім, — просто одказав король.

— Усім?

Король повів рукою, скромно показуючи на свою планету, а також на інші планети й зірки.

— І всім цим ви правите? — перепитав Маленький принц.

— Атож, — одрік на те король.

Був-бо повновладний монарх і не знав ніяких меж.

— І зірки слухаються вас?

— Авжеж, — відказав король. — Відразу ж слухаються.

Я не терплю непослуху.

Маленький принц був зачарований. Аби йому таку могутність!.. Йому стало журно, як згадав свою покинуту планету, і він зважився попросити в короля:

— Я б хотів подивитись, як сідає сонце... Зробіть мені ласку, накажіть сонцеві зайти...

— А коли я звелю якомусь генералові пурхати метеликом з квітки на квітку, або написати трагедію, або перекинутися морською чайкою — і генерал не виконає наказу, хто буде винен: він чи я?

— Ви, ваша величносте, — не вагаючись, відказав Маленький принц.

— Цілком слушно, — відповів король. — Від кожного треба ждати того, що він може дати. Влада передовсім має бути розумна. Коли ти звелиш своєму народові кинутись у море, то він учинить революцію. Я маю право вимагати послуху, бо мої накази розумні.

— А як же захід сонця? — нагадав Маленький принц: питаючись про щось, він завше допоминався відповіді.

— Буде тобі й захід сонця. Я зажадаю, щоб сонце сіло. Почекаю, поки будуть сприятливі умови, в тому й мудрість володаря.

— А коли умови будуть сприятливі? — спитав Маленький принц.

— Гм... гм... — відповів король, гортаючи грубого календаря. — Це буде, гм, гм... сьогодні це буде за чверть восьма увечері. І тоді побачиш, як точно виконуються мої накази.

Маленький принц позіхнув. Шкода, що не подивишся на захід сонця, коли захочеш! Та й, сказати правду, він уже нудився.

— Мені пора, — сказав він королю. — Більше нема чого мені тут робити.

— Зостанься! — мовив король; він пишався, що в нього знайшовся підданець, і не хотів з ним розлучатись. — Зостанься, я наставлю тебе міністром!

— Міністром чого?

— Ну ... міністром юстиції.

— Але ж тут нема кого судити!

— Хто зна, — мовив король. — Я ще не оглянув усього свого королівства. Я вже старий, для повозу не маю місця, а ходити пішки така морока.

Маленький принц нахилився і заглянув ще раз на той бік планети.

— Але я вже подивився, — промовив він. — Там також немає нікого.

— То суди сам себе, — відказав король. — Це найважче. Себе судити важче, ніж інших. Як зумієш добре судити самого себе, значить, ти справді мудрий.

— Сам себе я можу судити де завгодно, — мовив Маленький принц. — Для цього мені нема чого жити у вас.

— Гм... гм... — промовив король. — Здається, десь на моїй планеті живе старий пацюк. Ночами я чую, як він шкребе. Міг би судити того старого щура. Від часу до часу рокуватимеш його на смерть. Від тебе залежатиме його життя. А потім щоразу треба буде його милувати. Треба берегти старого пацюка, він-бо у нас один.

— Не люблю смертних вироків, — мовив Маленький принц. — Та й мені вже пора.

— Ні, не пора, — відповів король.

Маленький принц уже зовсім зібрався в дорогу, але йому не хотілося засмучувати старого монарха.

— Якщо ваша величність бажає, щоб ваші накази виконувались без одмови, то вам би слід давати мені розумні накази. Ви могли б звеліти мені, скажімо, не гаючись, рушити в дорогу. Мені здається, умови для цього саме сприятливі...

Король нічого не відповів, і Маленький принц трохи повагався, далі зітхнув і рушив у дорогу.

— Наставляю тебе послом, — похопився гукнути услід йому король.

Вигляд у нього був такий, ніби він не стерпів би жодного слова насупроти.

“Та й диваки оці дорослі”, — подумав Маленький принц, пускаючись у мандри...

*Антуан де Сент-Екзюпері
(Переклад Анатолія Перепаді)*

XV. “Раз добром нагріте серце вік не прохолоне...”

ДИВНИЙ МИСЛИВЕЦЬ

Живе у нашому селі дід Максим. Усі кажуть: дід — мисливець. Як тільки починається полювання на зайців чи на качок, дід щодня йде з рушницею до лісу. Виходить з дому рано-вранці, а повертається ввечері.

Але що це за дивний мисливець! Ніколи не несе додому ні зайця, ні качки. Приходить з порожньою торбою.

Одного разу приніс дід Максим зайченя маленьке. Знайшов під кушем. У зайченяти була зламана ніжка. Дід приклав до ніжки дві гілочки і забинтував її. За тиждень ніжка зрослася, і дід відніс зайченя в поле.

Чого ж це дід Максим такий невдаха?

Пішли одного разу слідом за дідом, захотілося подивитись, як же він полює. Бачать: поклав дід рушницю, а сам ходить лісом та й розкладає під кущами сіно зайцям.

Зрозуміли тоді, чому дід Максим дивний мисливець.

Василь Сухомлинський

ХЛОПЧИК І ДЗВІНОЧОК КОНВАЛІЇ

Прийшла весна. Із землі визирнула зелена стрілочка. Вона швидко росла, потім розділилась на два листочки. Листочки стали великими. Між ними з'явився паросточок. Він піднявся, прихилився до одного листочка, а рано-вранці зацвів срібний Дзвіночок. Це був Дзвіночок Конвалії.

Побачив Дзвіночок Конвалії маленький Хлопчик. Його так вразила краса квіточки, що він не міг відвести від неї очей. Хлопчик простяг руку і хотів зірвати квітку. Дзвіночок шепоче:

— Хлопчику, для чого ти хочеш мене зірвати?

— Ти мені дуже подобаєшся. Ти такий гарний.

— Добре,— сказав Дзвіночок Конвалії і тихенько зітхнув.— Зривай, але спочатку скажи, який я красивий.

Хлопчик задивився на Дзвіночок Конвалії. Квітка була прекрасна. Вона була схожа на ранкове небо і на лазурову воду ставка, і ще на щось дивовижно красиве. Хлопчик усе це почував, але словами сказати не вмів.

Він стояв біля Дзвіночка Конвалії, зачарований красою квітки. Стояв і мовчав.

— Рости, Дзвіночку, — тихо мовив Хлопчик.

Василь Сухомлинський

ХТО КОГО ВЕДЕ ДОДОМУ

У дитячому садочку хлопчики-однолітки — Василько і Толик. Обом по п'ять. Їхні матері працюють. Коли вони повертаються з роботи, заходять у дитячий садочок. Мати одягає Василька, бере його за руку й каже:

— Ходімо, Васильку, додому.

А Толик одягається сам, бере маму за руку й каже:

— Ходіміте, мамо, додому.

Дорогу перемело. Є тільки вузенька стежечка серед снігових заметів.

Мати Василькова йде по снігу, а син стежечкою. Бо мама веде Василька додому.

Толик йде по снігу, а мати стежечкою. Бо Толик веде маму додому.

Минуло дванадцять років. Стали Василько й Толик сильними, стрункими, красивими юнаками.

Якось занедужала тяжко Василькова мати.

Того самого дня важко захворіла і Толикова мати.

Лікар жив у сусідньому селі за кілька кілометрів. А було це взимку, дорогу засипало снігом.

Василько вийшов за ворота, глянув на сніг та й каже:

— Хіба можна по такому снігові йти?

Постояв трохи й повернувся до хати.

А Толик пішов глибоким снігом у сусіднє село й повернувся з лікарем.

Василь Сухомлинський

НАМИСТО З ЧОТИРМА ПРОМЕНЯМИ

Побачило Сонечко хвору Дівчинку в ліжку. Дівчинка лежала, очі її були заплющені, вона тихо стогнала.

Жаль стало Сонечкові Дівчинку. Нахилилось воно над її голівкою й тихо прошепотіло:

— Візьми, Дівчинко, чарівне намисто з чотирма променями. Чотирьох нещасних ти можеш зробити щасливими. На кого спрямуєш промінь — той і стане щасливим.

Розплющила очі Дівчинка, бачить — лежить на постелі чарівне намисто, чотири промені грають на стіні.

“На кого ж направити щасливі промені? — думає Дівчинка. — Хто у нас нещасливий?”

Подумала і важко зітхнула: нещасними були бабуся, дідусь, тато й мама. У бабусі зуб болить, у дідуся ліжко скрипить, татко горілку п’є, мама сльози лле.

Спрямувала Дівчинка чарівний промінь на бабуся — і зуб у неї зразу ж перестав боліти.

Спрямувала промінь на дідуся — ліжко перестало скрипіти.

Спрямувала промінь на тата — перестав тато горілку пити.

Спрямувала промінь на маму — перестала мама сльози лити, радісно посміхається.

Про себе, про свою хворобу Дівчинка забула. А коли всі стали щасливими, вона стала найщасливіша, і хвороба залишила її.

Василь Сухомлинський

КОМУ Ж ЙТИ ПО ДРОВА?

Край села живе вдова з трьома синами. Двоє синів вже юнаки, високі, ставні, красиві.

А третій — підліток, Юрко — маленький, тоненький, мов очеретина.

Було це взимку. Випав глибокий сніг, дме північний вітер, тріщить мороз. Мати й каже — немовби сама до себе, але так, щоб і сини чули:

— Холодно, діти. А топити нічим... Кому ж по дрова йти?

Мовчать старші сини, похнюпили голови, дивляться в землю й нігтями піч колупають.

— Я піду по дрова, мамо,— сказав найменший, Юрко.

— А морозу ж ти не боїшся? — питає мати й на старших синів поглядає.

— Ні, не боюсь, — каже та й одягається.

— Ну, що ж, іди, Юрку,— важко зітхнула мати й поцілувала сина.

Пішов Юрко. І в хаті стало так тихо, мов усе живе, що є тільки в світі, прислухалося й думало: що ж воно буде? І вітер надворі притих.

Двоє старших синів підвели голови, подивилися на матір і сказали:

— Ми теж підемо до лісу, мамо.

— Ідть,— прошепотіла мати. Й зітхнула з полегшенням.

Василь Сухомлинський

ШАНУЙТЕ СТАРШИХ!

Марійка була дуже милою і доброю дівчинкою, ніколи не була вона непослушною, старалася завсігди догодити своїй неньці. Найбільше научала мати Марійку, щоби шанувала й поважала старших людей, щоби їх ніколи не уразила злим словом та щоби бідним і немічним помагала. Марійка яко добра дитина брала собі ті слова до серця, а не так, як декотрі діти, що не слухають добрих наук та другим дітям, ба й старшим людям творять всякі збитки.

Одного разу бавилася Марійка з другими дівчатами на вулиці й увиділа стару бабку, що не могла перейти через широкий потік і оглядалася на всі сторони, чи не подасть їй хто поміч. Но ніхто не зважав на неї, аж Марійка, не забуваючи добрі науки своєї неньки, підбігла до старенької й сказала: “Позвольте, бабусю, я вам зараз поможу”. Інші дівчата зачали з неї сміятися, що вона якоюсь жебрачкою клопочеться, але добра дівчинка не зважала на їх сміх, побігла скоренько додому й явилася небавом з довгою дошкою, котру дотягнути не могла. “Поможіть!” — просила вона своїх товаришок, але

жодна не рушилась з місця. Дівчинка, зібравши всі свої сили, притягла дошку до потоку, зробила з неї кладку, а, увидівши, що стара не здужає, взяла її за руку й перепроварила на другий берег. “Боже тя благослови, добра дитинко, — сказала бабуся зворушеним голосом, ласкаючи Марійку по голові. — Бог тобі за мене нагородить і дасть, що й тебе в старості будуть так шанувати, як ти мене пошанувала. А на пам’ятку прийми від мене сього червінчика, бо я не така бідна, як тобі, може, здається”. Марійка не хотіла зразу дарунка приймати, але стара примусила її до того. Утішна побігла Марійка до своїх подруг, показуючи їм вже здалека дарунок. Увидівши червінця, засоромились нечемні дівчата дуже й жалували свого учинку; бо, може, і їм був би дістався такий гарний подарунок, та тепер вже було запізно.

Глядять, дітоньки, щоб і ви колись не мусили жалувати своєї нечемности!

Євгенія Ярошинська

ДОБРЕ ЗА ЗЛЕ

Одного зимового дня ішов старий Максим з лісу, двигаючи оберемок пруття. Нараз почув, як хтось за ним закричав: “Стій, старий!” Максим налякався, став і увидів, що то лісничий за ним гукає.

— Відки несеш пруття? — запитав лісничий злісно.

— Узбирав собі пруттик за прутиком, — відповів Максим, трясучися.

— Неправда, старий злодію, — закричав лісничий. За тими словами і струтив старому оберемок з плечей у глибокий яр. Максим подивився з слізьми в очах за тим гірко узбираним пруттям, що могло ogrіти його холодну хатину, а тепер мало тут зогнити й нікому не принести ніякого хісна*.

Незадовго по сій пригоді в неділю пустився старий Максим іти в село. Переходячи попри ріку, почув страшний крик. Кілька хлопців ковзалося по льоду, нараз лід заломився, і один з хлопців упав у воду. Максим побіг чимскорше рятувати.

З тяжкою бідою удалося йому ледве-на-ледве витягнути хлопчину, і то саме сина того самого лісничого, що відібрав був Максимови пруття. Старий взяв перемерзлого і переляканого хлопця на плечі і заніс його додому. Сей учинок бідного старця засоромив лісничого дуже, він приступив до старого і сказав:

— Прощайте мені, Максиме, що я Вас недавно тому так тяжко обидив.

А Максим йому на то:

— Спаситель навчає чинити добре за зле.

Євгенія Ярошинська

*Хосен — вигода, користь.

УКРАЛА

Тільки вчитель увійшов у клас, зараз побачив, що там робиться щось непевне. Школярки та школярі юрбою оточили когось і про щось палко й голосно гомоніли. Гомін був неласкавий, сердитий. Зрозуміти поки нічого не можна було. Чуть тільки було, що на когось діти сердились, комусь докоряли.

Зараз же дехто побачив учителя і почулось проміж дітьми:

— Василь Митрович прийшов... Учитель прийшов.

Діти стихли і всі повернулись до вчителя.

Учитель підійшов і спитавсь:

— Що тут у вас діється?

Усі мовчали, стоячи колом біля однієї парти. За тією партою сиділа Олександра.

Олександра була школярка першого року, донька сільського писарчука-п'янички. Вона сиділа, низько похнюпивши голову і втупивши очі у свій стіл. Її біляве, все у веснянках, обличчя було біле, як крейда. Вона вхопилася руками за стіл, мов боялася, що її тягтимуть кудись силоміць.

Учитель ще раз спитавсь:

— Що тут у вас сталося?

Озвалась Пріська — подруга й товаришка Олександрина. Батько її був у економії прикажчиком. Пріська була дівчина

сита, добре годувана — вона завжди приносила з дому гарну їжу: пиріжки, перепічки, коржі тощо. Вона погано вчилася, але була дуже весела і не могла говорити не сміючися. Вона й тепер, осміхаючись, загомонила.

— Та Олександра...

Пріська почала і засміялась, не доказавши.

Учитель спитавсь:

— Що Олександра?

— Украла в мене хліб! — доказала Пріська і зовсім зареготалася, і її нерозумні сіро-сині очі зі сміху аж сховалися за ситими щоками.

Ця звістка дуже вразила й здивувала вчителя. Такого в школі ще не було. Учитель знав, що деякі з дітей ще дома, перш ніж у школу почали ходити, були де в чому грішні, але в школі поки ніхто в гріх не вскакував. На Олександрю він теж ніколи нічого не думав. Вона була просто дівчина боязка — мабуть, налякав її батько п'яниця.

Учитель глянув на Олександрю й спитавсь:

— Олександрю, правда цьому?

Вона мовчала і сиділа непорушно, як кам'яна. Учитель зрозумів, що Пріська казала правду. А вона вже не мовчала й торохтіла:

— Вона не вперше це краде. Вона кілька разів у мене тягала. Тільки кинеш торбу з пирогами — так і потягне. Та я все мовчала. А оце вже сьогодні... Бачу, вхопила хліб та й побігла з школи в двір, та зайшла за дерево, та й їсть. Я прибігла до неї, а вона злякалась. Не кажи, каже, вчителеві, я тобі малюнок дам...

Учитель ще раз спитався:

— Олександрю, правда цьому?

Але й тепер Олександра мовчала і сиділа непорушно. Один великий школяр, не зовсім розумний і не дуже жалісливий, заговорив:

— Та що там її питаться? Хіба й так не видно, що правда. Бач, що вигадала — красти! Її треба прогнати з школи!

Школярі загули:

— Треба! Треба!

Учитель сказав:

— Чому ж це так?

— А тому, що вона краде, а ви або ми на кого іншого думатимемо по-дурному.

Інші казали:

— Це нічого не можна буде й положити в школі, якщо крастимуть.

— А хіба воно гарно, як казатимуть на школярів, що вони крадуть, — додавали треті.

Учитель сказав:

— Ось що, дівчата й хлопці. Ви он уже налагодились вигонити Олександру зі школи, а ще не знаєте до пуття діла. А може, воно й не так було? Треба послухати перше, що Олександра скаже.

Той-таки великий школяр почав був знову.

— Та що там слухати, хіба й так не видно?

Але його зараз же спинено:

— Цить! Василь Митрович правду кажуть. Все ж треба знати, що вона сама скаже.

Усі обличчя повернулися до Олександри, усі очі втупилися в неї. Всі дожидали від неї слова. Але вона й тепер сиділа, мов скам'янівши. Вона сховала голову між плечі й прищулилась, неначе сподівалась, що її ось-ось ударять, хоча знала, що в школі не б'ються.

Учитель спитався:

— Що ж, Олександро? Кажи — ми ждемо.

Мовчить. Учитель знову:

— Не думай, що ми всі хочемо нападатися на тебе. Нам треба тільки знати правду. Може, це ще й не так, як кажуть, та я й думаю, що не так.

Бліде обличчя в Олександри зробилося відразу як жар червоне. Але ж вона мовчала. А вчитель казав далі:

— Еге, я думаю, що це не так. Мені здається, що Пріська якось помилилася і що ти не винна.

Олександрине обличчя нахилилося аж до столу.

— Запевне, — то ти свій хліб їла, бо я ніколи не повірю, що ти можеш украсти.

Голосне гірке ридання розітнулося у школі. Це плакала Олександра, припавши головою до столу. Школярі відразу притихли. Очі їм якось широко розплющилися, і вони мовчки, затаївши духа, дивилися на Олександрю. А вчитель казав:

— Не плач! Коли цьому неправда...

— Правда!.. Правда!.. — скрикнула Олександра. — Я вкрала!

І вона заридала ще дужче. У великій класовій хаті стояли шістдесят школярів мовчки, не ворушачись, а серед їх, припавши головою до столу, гірко плакала маленька білява дівчинка.

Довго вона плакала, і всі мовчали, аж поки вона трохи заспокоїлася. Тоді вчитель, сівши біля неї, спитавсь:

— Нашо ж ти це зробила?

Вона мовчала знову і знову похнюпилась. Учитель бачив, що сказати те, через віщо вона це зробила, їй так само важко, як було важко признаватися. Та вона перемогла себе. Кілька разів вона починала казати, ворушила губами, але зупинялась. Нарешті промовила:

— Я їсти хотіла...

— Хіба ти дома не їла?

— Не їла.

— Чому?

Вона знову змовкла і... зовсім несподівано вп'ять заридала.

— У нас... у нас... нема чого їсти... Батько нічого... не приносять з волості... усе пропивають... Ми їмо су... су... сухарі вже другий тиждень.

І більше вона нічого не могла сказати за слізьми.

Давно був час починати вчитися. Учитель тихо взяв Олександрю за руку і, сказавши їй кілька ласкавих слів, повів у свою хату, щоб вона там заспокоїлася. Як повернувся він у клас, то з десяток рук простяглося до його, і в кожній руці була якась їжа.

— Натє! дайте їй! хай попоїсть!

Учитель глянув на дітей. Хлопці були ні в сих ні в тих, дівчата деякі плакали. Він забрав усе, що діти надавали, і поніс Олександрі. Але вона нічого не хотіла їсти і все плакала.

Борис Грінченко

БУРЕВІЙ

(Уривок з повісті-казки “Чарівник Смарагдового міста”)

Серед широкого канзаського степу жила дівчинка Еллі. Її батько, фермер Джон, цілий день працював у полі, а мама Анна клопоталась по господарству.

Жили вони у невеличкому фургоні, який зняли з коліс і поставили на землю. Умебльований будиночок був бідно: залізна грубка, шафа, стіл, три стільці та двоє ліжок. Поряд з будиночком біля самих дверей було викопано “буревійний погріб”. У погребі сім’я ховалась під час бурі.

Степові буревії не раз перекидали блаженське житло фермера Джона. Але Джон не журився: коли вчухав вітер, він піднімав будиночок, грубка і ліжка ставали на свої місця. Еллі збирала з підлоги полив’яні тарілки й кухлі — і все набирало попереднього вигляду до нового буревію.

До самого обрію велетенською рівною скатертиною слався степ. Де-не-де виднілися такі ж бідні будиночки, як і будиночок Джона. Навколо них були ниви, де фермери сіяли пшеницю і кукурудзу.

Еллі добре знала всіх сусідів на три милі навкруг. На заході проживав дядько Роберт з синами Бобом і Діком. У будиночку на півночі жив старий Рольф. Він майстрував дітям чудові вітряні млини.

Широкий степ не здавався Еллі похмурим: адже це була її батьківщина. Еллі не знала ніяких інших країв. Гори й ліси вона бачила лише на малюнках, і вони не приваблювали її, можливо, тому, що в дешевих Елліних книжечках вони були намальовані погано.

Коли Еллі нудьгувала, вона кликала веселого песика Тотоска і вирушала провідати Діка і Боба або йшла до дідуся

Рольфа, від якого ніколи не поверталась без саморобної іграшки.

Тотошко, погавкуючи, стрибав поряд, ганявся за граками і був безмежно задоволений собою та своєю маленькою господинею. У Тотошка була чорна шерсть, гостренькі вуха і маленькі блискучі оченята. Тотошко ніколи не сумував і міг гратися з дівчинкою цілий день.

А турбот у Еллі було чимало. Вона допомагала мамі по господарству, а тато вчив її читати, писати і рахувати, бо школа була далеко, а дівчинка була ще досить мала, щоб ходити туди щодня.

Одного літнього вечора Еллі сиділа на ганку і читала вголос казку. Мама Анна прала білизну.

“І тоді могутній богатир Арнаульф побачив чаклуна зростом як вежа, — співуче читала Еллі, водячи пальчиком по рядках. — Із рота і ніздів чаклуна вилітав вогонь...”

— Мамусю, — запитала Еллі, відриваючись від книжки, — а тепер чарівники є?..

— Ні, моя люба. Жили чарівники і чаклуни у минулі часи, а потім перевелись. Та й навіщо вони? І без них клопоту вистачає.

Еллі кумедно зморщила носа:

— А все ж без чаклунів нудно. Якби я раптом стала королевою, то обов’язково наказала б, щоб у кожному місті та в кожному селі був чарівник. І щоб він творив для дітей усілякі чудеса.

— Які ж, наприклад? — усміхаючись запитала мама.

— Ну, які... Щоб кожна дівчинка і кожен хлопчик, прокидаючись уранці, знаходили під подушкою великий пряник... Або... — Еллі сумно поглянула на свої грубі поношені черевички. — Або щоб усі дітки мали гарненькі легенькі черевички.

— Черевички ти й без чаклуна матимеш, — заперечила Анна. — Поїдеш з татом на ярмарок, і він купить...

Поки дівчинка розмовляла з мамою, погода зіпсувалася.

Саме на той час у далекій країні за високими горами чаклувала в глибокій темній печері люта чарівниця Гінгема. Моторошно було у печері Гінгеми. Під стелею висіло опудало величезного крокодила. На високих тичках сиділи великі сови, зі стелі звисали в'язки сушених мишей, прив'язаних хвостиками до мотузки, як цибулини.

Довга товстезна гадюка обплелась навколо стовпа і ритмічно похитувала своєю плескатою головою. І чимало ще всіляких див і страхітливих речей було в просторій печері Гінгеми.

У великому закіптюженому казані Гінгема варила чарівне зілля. Вона кидала в казан мишей, відриваючи їх від в'язки.

— Куди ж це подівались гадючі голови? — злобливо бурчала Гінгема.— Не всіх же я поїла під час сніданку? А, ось вони, у зеленому горщику! Ну, тепер зілля вийде добряче!.. Дістанеться ж тим триклятим людям! Ненавиджу я їх! Розселились по світі! Осушили болота! Вирубали ліси! Всіх жабенят вивели! Гадюк знищили! Нічого смачненького на землі не залишилося! Хіба тільки черв'ячком та павучком поласуєш!..

Гінгема погрозливо помахала кістлявим кулаком у простір і стала вкидати до казана гадючі голови.

— Ух, ненависні люди! Ось і готове моє зілля на погибель вам! Покроплю ліси й поля, і здійметься буревій, якого ще світ не бачив!

Гінгема підхопила казана за вушка і, силкуючись, витягла його з печери. Вона занурила в казан велетенську мітлу та й почала розбризкувати навкруги своє чаклунське варево.

— Розгуляйся, вибухни, буревію! Лети по світу, мов навіжений звір! Рви, ламай, руйнуй! Перекидай будинки! Піднімай усе в повітря! Сусака, масака, лема, рема, гема!.. Буридо, фуридо, сема, пема, фема!..

Вона вигукувала чаклунські слова й кропила навколо вже розтріпану мітлою, і небо враз спохмурніло, зібралися важкі хмари, засвистів вітер. Удалині спалахували блискавиці...

— Трощи, розбивай, рви, ламай! — дико верещала чаклунка.— Сусака, масака, буридо, фуридо! Знищуй, буревію, людей, звірів і птахів! Лише жабенят, мишенят, гадючат, павучків не зачіпай, урагане! Нехай вони у всьому світі розплодяться на радість мені, могутній чарівниці Гінгеми! Буридо, фуридо, сусака, масака!

І вихор завивав усе сильніше й сильніше, палахкотіли блискавиці, оглушливо гуркотів грім.

А Гінгема в дикунському запалі крутилася на місці, і буремний вітер розмаював поли її довжелезної мантії.

*Олександр Волков
(Переклад Фелікса Ксензенка)*

НОВІ СТРУСИ

(Уривок з повісті-казки “Муфтик, Півчеревичок і Мохобородько”, книга 2)

Збігав час, і десь близько полудня гніздо білобокої було старанно обстежене — кожна гілочка, до самісінького дна.

Проте медалі не знайшли.

Було ясно і тихо, припікало сонце. Чоловічки обливалися потом, а настрій їхній геть підупав.

— Сорока загубила медаль, — висловив припущення Муфтик.

— Можливо, — стенив плечима Мохобородько. — Від цієї злодійки можна всього чекати.

А Півчеревичок несподівано сказав:

— Я хочу їсти і спати.

Як тільки він мовив це, всі несподівано відчували страшенний голод і втому.

— Злізаймо вниз,— запропонував Муфтик.— У холодильнику залишилося дещо — можна перекусити...

— А я цього разу прошу дозволу поспати разом із вами в машині, — сказав Мохобородько.— Довкола аж кишать пацюки — небезпечно спати просто неба.

— Отже, легко підполуднаємо і трохи подрімаємо,— втомлено усміхнувся Півчеревичок. — А потім гайнемо звідси назавсім. На свою батьківщину я надивився удосталь.

Про медаль він навіть не згадав.

— Ну, почнемо спускатися,— сказав Муфтик.— Принаймні ми зробили все можливе.

Він почав уже вилазити з гнізда, проте мимоволі кинув погляд униз і уклія, здригнувшись.

— Дивіться,— прошепотів він.— Дивіться, що там діється!

Півчеревичок та Мохобородько визирнули з гнізда — і по їхніх спинах пробігли мурахи.

— Який жах,— ледве спромігся Мохобородько.

— А де ми тепер їстимемо і спатимемо? — пригнічено спитав Півчеревичок.

Картина, яку побачили друзі під сосною, була несподівана і жахлива. Пацюки начисто поховали під собою фургончик. Вони розгулювали на дашку машини, шастали під колесами, сиділи навіть на капоті, на тому самому місці, куди Мохобородько прилаштував чорнокорінь. І саме це було найжахливіше — пацюки вже не звертали на рослину ніякісінької уваги. Чорнокорінь зовсім-зовсім не діяв на них!

— Ось тобі й квіточки — *Synoglossum officinale*, — мовив Муфтик.

— Диво-зброя проти пацюків дає осічку, — піджигнув Півчеревичок. — І ось трійко мандрівників і один отруйний змії чудово провадять час у сосновому верховітті.

Мохобородько, відчуваючи свою провину, сумно зронив.

— Од сонця чорнокорінь прив'яв. На пацюків діє тільки свіжісінький чорнокорінь. А я, захопившись пошуками медалі, забув про це.

— А тепер що робити? — наче вибухнув Півчеревичок.— Отут, на дереві, нам жити, га? Разом із твоїм чарівним змієм, який щомиті може виповзти із кишені.

Безумовно, цей докір дуже образив би Мохобородька, аби саме цієї миті не сталося таке, що змусило його враз забути про все. Саме цієї миті Півчеревичок так розпалився, що почав шалено ворухити пальцями ніг. Стояв же він не на землі, а на краю сорочого гнізда, тому раптом втратив рівновагу й полетів униз...

— Півчеревичку! — заволав Мохобородько.

— Зачекай! — загорлав Муфтик.

Проте Півчеревичок не міг чекати. Боляче зачіпаючись об соснове гілля, він невблаганно падав униз. Це тривало кілька секунд, і за такий короткий час просто неможливо було щось змінити. Швидко засунувши рогатку за пазуху, Півчеревичок намагався вхопитися за товсті гілки, однак йому не поталанило, і тоді він розчепірів поли своєї куртки. Тепер він нагадував велике незграбне пташеня, яке ще не навчилося літати. Головне, що падіння трохи уповільнилося, і Півчеревичок, бебехнувшись на землю, навіть не знепритомнів.

— Живий? — стурбовано гукнув униз Мохобородько.

Але Півчеревичок не промовив ні слова. Він обережно ворухив руками й ногами, щоб переконатися, чи всі кістки цілі.

— Сховайся в машині! — крикнув йому Муфтик.

Півчеревичок все ще лежав крижем, широко розметавши руки й ноги. Почувши Муфтикову пораду, він обережно зиркнув на машину й замислено примружився.

До фургончика було метр, не більше, але на цій мізерній відстані вмістилося стільки пацюків, що їх годі й полічити.

“Дивно, що гризуни досі не поласували мною”,— подумав Півчеревичок із дивовижною байдужістю.

І раптом він відчув погляд.

Од цього погляду тіло мовби кам’яніло, він проникав у кожную клітину, палив вогнеметом і лихоманив.

Півчеревичок мало-помалу оговтався і тоді лише побачив пацюка, який свердлив його поглядом. І вмить упізнав його! Того самого пацюка! Того переможця, котрий своїм убивчим поглядом безжально умертвив свого противника у недавньому двобої.

“Кінець, — подумав Півчеревичок. — Тепер уже кінець”.

І деякий час, окрім цього, не міг думати ні про що: він просто був неспроможний мислити.

Півчеревичок залюбки заплющив би очі, але незбагненна зла сила пронизливого пацючого погляду перешкоджала цьому. Він, наче зачарований, пильнував свого мучителя, спостерігав, як той вишкіряв зубиська і настовбурчував шерсть на зашийку.

“Це кінець,— тільки й спромігся подумати Півчеревичок.— Оце вже й справді кінець”.

Та що це — він почув у траві під боком легеньке шарудіння. Щось прохолодне й слизьке шмигнуло біля нього й кинулося прямо на пацюка.

Змій! Змій Рудольф!

Неймовірно! Невже Рудольф сповз із дерева, щоб допомогти йому, Півчеревичкові?!

З подивом Півчеревичок помітив, що він уже знову може міркувати про щось інше, а не лише про свій кінець.

“Який чудовий змій”,— подумав він.

Далі все відбулося блискавично.

Зла сила пацючого погляду зникла враз. Рудольф метнувся до пацюка, і той пронизливо верескнув.

“Назад, на дерево! — подумав Півчеревичок.— Я повинен знову порятуватися на дереві!”

Він підхопився і за мить уже дряпався вгору по сосновому стовбуру...

Ено Рауд

(Переклад Олександра Завгороднього)

ДІД МАНОЦІВНИК

(Уривок з повісті-казки “В Країні Сонячних Зайчиків”)

Я мушу спитати тебе по секрету одну річ (щоб ніхто не чув): — Як ти ставишся до рудих? Так, так, до рудих і веснянкуватих?.. Це для нас дуже важливо.

Ні, ні, я нічого не думаю, але, знаєш, трапляються іноді такі, що ото бігають за рудим хлопчиком або дівчинкою і дразняться противними голосами: “Рудий!”, “Рудько!”, “Пожежна команда!..”

Але тепер я знаю, що ти не такий, що ти справжній молодець і тебе спокійно можна вести у надзвичайну країну Ластовинію.

Ходімо!

Ось вона перед тобою — лежить на березі моря-океану, серед дрімучих лісів, синіх гір та золотих долин... Бачиш, які

чепурненькі біленькі хати, які квітучі садки, яке дивовижне місто з візерунчастими вежами!.. Чудова казкова країна. І незвичайна.

Жителі її — ластовини — геть усі руді й веснянкуваті. Веснянкуваті чоловіки й жінки, веснянкуваті дідусі й бабусі, веснянкуваті діти. І не лише люди — звірі й птахи в цій країні також веснянкуваті: веснянкуваті коні й веснянкуваті корови, веснянкуваті горобці й ворони, веснянкуваті слони, ведмеді й крокодили, веснянкуваті кицьки й собаки. Мало того — навіть комарі й мухи веснянкуваті. (Тепер ти розумієш, чому я тебе питав, як ти ставишся до рудих і веснянкуватих?)

Люди в Ластовинії тихі, мирні й працьовиті. Ластовини здавна любили трудитися. Вони вирощували чудові садки, що родили всі ягоди й фрукти, які тільки є на світі. В цих садках росли навіть такі дерева, яких не було більше ніде, — цукеркові дерева, що двічі на рік рясно вкривалися смачними шоколадними цукерками.

Ластовини дуже любили дітей, тому й саджали ці дерева на втіху та радість малятам.

І, певне, саме тому в столиці Ластовинії Рудограді найбільшою і найважливішою спорудою, що стояла в самісінькому центрі міста, був величезний цирк. Такий величезний, що вмщав одразу всіх дітей країни.

Щонеділі для маленьких ластовинів там відбувалася грандіозна вистава аж у трьох відділеннях. До пізнього вечора на всю Ластовинію лунали тоді з цирку захоплені вигуки та веселий дитячий сміх. Не тільки діти, а й дорослі ластовини з усіх розваг найдужче любили цирк. Захоплення циркум було в цій країні, так би мовити, національною рисою. До речі, ти, мабуть, звернув увагу, що клоуни в цирку майже завжди руді. І ти, звичайно, не здогадувався, чому це так? Та тому, що клоуни — це ж здебільшого ластовини. Закінчивши циркову школу, найталановитіші коміки роз'їжджалися з Ластовинії по всіх країнах світу — працювати в циркух клоунами.

У Ластовинії вважалося, що найкраща, найкрасивіша і найдобріша людина тоді, коли вона весело й радісно сміється.

Жарти й усмішка цінувалися тут понад усе. І найбільшим щастям було — дарувати людям сміх, радість...

Ластовинія завжди була вільною країною. І веснянкуватий народ не знав ні поневолення, ні гнобителів.

Та от одного разу в ластовинську бухту “Будь ласка”, гостинно відкриту для всіх мореплавців, несподівано вдерлися чужоземні кораблі з чорними вітрилами. Це прибула військова флотилія з далекої заокеанської країни Хуліганії. Піратська армія хуліганців висадилась на берег і заповонила всю Ластовинію. Хуліганці почали грабувати й розоряти країну, знущатися з її жителів. Вони примусили їх день і ніч працювати і все, що виробляли ластовини, забирали й вивозили за океан, у свою Хуліганію.

Нестерпно страждали ластовини від сваволі жорстоких хуліганців.

Особливо тяжко жилося дітям. Хуліганці ненавиділи дітей. Мало того, що діти страшенно голодували, що вони давно забули смак не тільки шоколадних цукерок, а й звичайнісінького хліба, — хуліганці просто не давали малюкам проходу. Вони ловили їх на вулицях, били, цькували на них страшних чорних собак, яких привезли із собою з-за океану.

Не було для хуліганців більшої насолоди й розваги, як схопити на вулиці стрічного малюка і, штовхаючи, шпиняючи, б'ючи його, перекидати один одному, мов м'яч. Вони аж корчилися і захилялися від реготу, дивлячись, як страждає і плаче бідна дитина...

Багато разів повставали ластовини проти влади хуліганців, намагаючись звільнитися і вигнати поневолювачів зі своєї країни. Але щоразу хуліганці перемагали й жорстоко розправлялися з повсталими. Якась невідома сила допомагала хуліганцям, робила їх могутніми й непереможними, а ластовинів — немічними й безсилими. І хоч скільки боролися ластовини — не могли вони подолати цієї ворожої сили. Дедалі менше й менше надій на визволення лишалося в них.

Однак дітей треба було якось рятувати. Бо хіба можна терпіти, щоб хуліганці так жорстоко кривдили малюків?

Ластовини ладні були всі загинути у боротьбі, але дітей це все одно не врятувало б...

Отоді-то на допомогу ластовинам і прийшов дід Маноцівник. Це був знаменитий на всю Ластовинію фокусник і дресирувальник, найстаріший артист Рудоградського цирку.

Півжиття він провів у тропічних лісах, ловлячи та приручаючи диких звірів, з якими потім виступав на цирковій арені. Ніхто не знав, скільки йому років. Але навіть найстаріші ластовини змалку пам'ятали його вже дідом. На обличчі в нього було стільки зморщок, що зовсім не видно було ластовиння — все воно ховалося у зморшках. Дід Маноцівник був дуже мудрий, і казали, що він навіть розуміє мову звірів та птахів і часто в лісі розмовляє з ними. Щоправда, ніхто цього не бачив, та, мабуть, все-таки не дарма його звали Маноцівник, тобто чарівник, чародій. І не дарма так легко він приручав і дресував звірів.

Ластовини дуже шанували діда Маноцівника і тому одразу погодилися, коли він запропонував заховати дітей у дрімучому тропічному лісі. Там, у нетрях, він знав таку глуху місцину, оточену непролазними хащами, куди не добереться жоден хуліганець. Тільки дід Маноцівник знає туди дорогу. Там кінчається Ластовинія і починаються Сині Скелясті гори.

Хуліганці були просто ошелешені, коли, прокинувшись одного ранку, побачили, що з Ластовинії зникли діти. В усій країні не лишилося жодного хлопчика, жодної дівчинки. Хуліганці лютували. Вони обшукали всю країну і не знайшли навіть поламаної дитячої іграшки. Ніби в Ластовинії ніколи й не було дітей. Марно погрожували хуліганці знищити всю країну, якщо діти не віднайдуться. Ластовини мовчали, удаючи, ніби самі дуже схвильовані несподіваним зникненням дітей.

А тим часом у глухих нетрях тропічного лісу на величезній світлій галявині виникла незвичайна колонія. За зубчастим дерев'яним парканом височів великий, просторий будинок. Круг нього були розкидані маленькі чепурні хатки, що потопали в зелені садових дерев. Далі тяглися рядки городів і великий лан.

Назвали колонію “Притулок маленьких друзів”.

Крім діда Маноцівника та двох старих нянь, що доглядали зовсім маленьких дітей, дорослих у колонії не було. Будували колонію самі діти, без допомоги старших. Керував будівництвом дід Маноцівник...

Всеволод Нестайко

ШКОЛА КОТОПОВІТРОПЛАВАННЯ

(Уривок з повісті-казки)

Кіт Орлик прокинувся перед полуднем. Потягнувся, позіхнув, зиркнув на годинника з зозулькою і з досадою мовив: “Ай-яй-яй!”

Хлепнув із глечика молока й пригадав нічну розмову з пугачиком.

Погода була льотною, сонячною. Вітер ганяв над лісом крихітну хмаринку, що намагалася вхопитися за маківку якоїсь сосни або застрягнути в кронах дерев. Кіт Орлик зацікавлено спостерігав за цією грою, потім згадав про свої справи, вийшов на злітну стежинку, рівну й пряму, мов школярська лінійка, розбігся й злетів у літне яскраво-голубе небо. Внизу zostалися і хмаринка, і вітер-пустун, і ліс, і галява з котовою хатинкою і злітною стежинкою.

Кіт Орлик злітав усе вище і вище. Зупинившись, аби перепочити, він із цікавістю подивився вниз. Він завжди любив оглядати землю, коли зависав у небі. Йі щоразу дивувався з того, що варто лише злетіти високо-високо, як одразу примічаєш, що земля кругла, а коли зметнутися до зірок (так гадав собі кіт Орлик), то вона взагалі стає схожою на м'яча.

Поряд співав аж захлинався знайомий жайвір. Кіт замилувався якусь мить і гайнув по найближчого села. Попереду в нього було багато роботи: він хотів за день облетіти всі села довкола лісу, зустрітися зі знайомими і незнайомими котами й поговорити з ними про відкриття школи котоповітроплавання — першої школи не лише в їхньому лісі, але й у всьому котячому світі.

Спочатку він завітав у гості до родини сибірських котів Петрових. Кіт Петров уважно вислухав Орлика й пообіцяв прислати до школи своє молодшеньке кошеня.

Кіт Орлик літав од села до села й усюди зустрічав багатьох котів, які мріяли навчити літати своїх дітей. Лише в родині чорних котів Їжачуків йому відмовили, сказавши, що швидше віддадуть своїх кошенят на плавання, ніж до його школи.

Увечері він приземлився на рідній галяві й, похитуючись од втоми, зайшов до хатинки. Умостився в ліжку й з головою вкрився картатим пледом. Але не встиг він навіть задрімати, як у двері постукали.

— Хто іще там?! — запитав кіт з-під пледа.

— Пу-гу, я-я! — відповів пугачик.

Кіт виліз з-під пледа й одчинив двері.

— Гайда, політаємо! — запропонував Гутя, зайшовши до кімнати.

— Я сьогодні лише те й робив, що літав, — жалісно мовив кіт Орлик. — Усі довколишні села облетів!

— Шкода... — засмутився Гутя. — Ти ж знаєш, що краще літати вночі. Політали б разом...

— Гутю, вночі всі поважні коти відпочивають, а сьогодні я літав саме до них. Усе-таки я відкриваю школу котопо-вітроплавання. Допоможеш?

— Зви-ичайно, з нічни-их польотів, — погодився пугачик.

Вони примостилися біля столика. Пугачик попрохав чаю, та в ката його не було.

— Може, молочком поласуєш? — запитав кіт.

— П-угу, давай, — погодився Гутя.

Вони сиділи й говорили про майбутню школу та про майбутніх учнів...

Раптом пугачик згадав, що кіт цілий день літав, а він цілий день спав. Йому стало соромно. Він вибачився і полетів.

Кіт радісно загасив свічку й знову сховався під свій улюблений картатий плед.

Наступного ранку кіт прокинувся від негучного, але наполегливого стуку в двері. Вийшовши з хатини, він побачив

на галяві зо півста кошенят: чорних і рудих, білих і сірих, сіамських і всяких інших мастей.

Усі вони прийшли навчатися літати, й уже з нетерпінням чекали початку уроків у школі котоповітроплавання.

Кіт Орлик дуже розхвилювався. Він стояв на ганку і хотів щось сказати своїм майбутнім учням — щось важливе і дуже потрібне. Та в вухах лунала пісенька знайомого жайворонка, пісня радості й щастя, що заважала зосередитися й дібрати потрібних слів.

— Дорогі учні! — нарешті вимовив він. — Однині у вас починається нове цікаве життя. Ви станете першими котами, які зможуть ширяти високо в небі, літати, а не ходити одне до одного в гості, котами, для яких слово “пес” нічого не означатиме, хоч би як той гучно гавкав і прудко бігав. Ви зможете насолоджуватися пташиним співом, свіжим повітрям, теплим вітром. Ви оволодієте великою таємницею повітроплавання без крил, але ви маєте пам’ятати, що знання цієї таємниці ніколи не повинно зашкодити ані птахам, ані іншим котам. Перед першим польотом ви поклянетесь поводитися в небі чемно і ніколи не ображати птахів, а того, хто порушить клятву, ми виключимо з нашої школи. Чекаю вас завтра на перше заняття.

Кошенята розійшлися. Галява опустіла, а кіт Орлик продовжував стояти на ганку. Він дивився на злітну стежинку і думав про те, як легко здійснилася його мрія.

Потім він узяв граблі й згріб із галяви і злітної стежинки всі гіллячки й листя. Навіть шишки визбирав і відніс убік. Узяв із комірчини дощечку й вивів на ній великими літерами: **КИЦЬКОДРОМ.**

Прив’язав її міцно до стовбура сосни на краю галяви.

Перший урок котоповітроплавання розпочався несподівано. Учитель розбігся по злітній стежинці, злетів, розвернувся над соснами, але промахнувся і врився в двері. Вони, звичайно ж, миттю відчинилися, і він залетів до середини. Орлик знову вийшов на ганок лише через п’ять хвилин.

— Любі кошенята! — мовив кіт Орлик. — Умоцуйтеся зручніше на галяві, і я зараз розповім вам про те, що слід

знати й уміти кожному кошеняткові, яке хоче навчитися літати.

Галас ущух. Кошенята розмістилися на травичці й нашорошили вушка. А кіт Орлик розповідав їм про літаки і повітряні кулі, про кулясті блискавки і нельотну погоду й, звичайно ж, про птахів, без яких небо й уявити важко. Він розповів усе те, про що сам з такою цікавістю довідався від свого друга — меншого сина Орликів, іще десять років тому. Петрик Орлик мріяв стати льотчиком і читав усі книжки з історії повітроплавання, а відтак, аби не забути, він переповідав усе котові. А кіт усе намотував на вус. Був він іще тоді кошеням і мав добру пам'ять.

— А ще дуже важливо для кожного кошеняти, — продовжував учитель, — бути дужим і витривалим. Тому кожне заняття ми розпочинатимемо з фіззарядки.

— А навіщо фіззарядка? — запитало руде кошеня.

— Щоб злетіти, треба мати дуже сильні лапи, — пояснив кіт Орлик, — і взагалі, щоб вправно літати, треба мати дуже міцне здоров'я, а для цього треба займатися спортом.

— А на яких птахів краще полювати в небі? — запитала молоденька сіамська кішечка.

— На птахів взагалі полювати не можна! — обурився вчитель. — Хіба я вам учора цього не казав?!

— Казали, казали! — вигукнуло декілька кошенят.

— У такому разі мені тут нічого робити! Навіщо вчитися літати, коли навіть нікчемним горобцем не можна буде поснідати! — сіамська кішечка підвелася і пішла з галяви, здійнявши хвіст трубою.

— Ми повинні жити з птахами мирно, — кіт Орлик суворо глянув на кошенят. — Вони володарі неба, а ми — гості. Слід пам'ятати, що в небі сховатися ніде, і навіть кілька горобців там можуть виявитися сильнішими за kota. А тепер я вам поясню найпростіші речі. Для того, щоб літати, слід мати кицькодром і злітну стежинку. Галява, на якій ви сидите, називається кицькодромом, а ось ця стежинка від хатинки через галяву до лісу називається злітною. Вона має бути рівною і прямою, аби ви могли добре розбігтися. Усім зрозуміло?

— Зрозуміло, — кошенята захитали мордочками.

— А зараз займемося бігом. Хто перший здолає десять кіл довкола галяви, одержить першу п'ятірку.

Кошенята зірвалися з місць і, штовхаючи одне одного, рушили наперегони. Одразу ж попереду виявилось п'ять кошенят. Решта розсипалися по всьому колу.

Учитель уважно й суворо стежив за учнями, випроставшись на ганку своєї хатинки. Першим уроком він був задоволений. Лише шкода було невдалого показового польоту і боліла голова, якою він відчинив двері.

— Я — перший!!! — до ганку підбігло задихане чорне кошеня з білими вушками. За ним зупинилося ще четвірко.

— Молодці! — похвалив їх учитель. — Усім п'ятьом ставлю по п'ятірці. Як тебе звати? — запитав він біловухого.

— Сидоренко, — відповіло кошеня.

— Стривай-но хвильку! — учитель зайшов до хатинки і вийняв товстого зошита. — Ось тут я ставитиму вам оцінки. А як вас звати?

— Петренко, — відповіло сіреньке.

— Мушка, — гордо вимовило біленьке із рудими плямами.

— Хвостик, — мовило найменшеньке кошеня.

— Стривайте, стривайте! — зупинив їх учитель, не встигаючи записувати до журналу прізвища й оцінки. Нарешті він зітхнув і запитально подивився на п'ятого.

— Васько... — сором'язливо назвалося й воно.

Кошенята здивовано зиркнули на Васька.

— А звідкіля будеш? — запитав його Хвостик.

— Із Компотівки...

Кіт Орлик замислено здійняв пухнасті брови — про таке село він ніколи й не чув.

— Чи далеко звідсіля твоя Компотівка? — запитав він кошеня.

— Напевне, — відповів Васько, — я ось уже три місяці в мандрах звідтіля...

Тепер четвірко кошенят дивилися на Васька з захопленням і повагою.

— Отже, ти хочеш навчитися літати, щоб подорожувати?

— Атож, — зізналося кошеня. — Це ж так цікаво!
— Хвалю! Та все-таки слід записати тебе на прізвище господарів, як годиться.

— Утюженко? — запитало кошеня.

— Таке прізвище твоїх господарів? — усміхнувся кіт Орлик.

— Саме таке, — погодився Васько.

— Отак і запишемо: Васько Утюженко з Компотівки...

— А де ж ти тепер живеш?

— У Киселівці, у знайомих собак у буді.

— У собак?! — вигукнув здивований Мушка.

— Хоробре кошеня! — схвально похитав головою учитель. — Лише будь обережніший: собаки, як і коти, бувають і добрі, і злі. Коли хочеш, можеш жити в мене.

— Спасибі... — знітилося кошеня. — Я з їхнім щеням приятелюю... вони образяться...

— Гаразд, живи там, де тобі ліпше, — заспокоїв його учитель. — Сьогодні урок закінчено. Приходьте завтра. До побачення!

На наступний урок кошенят прийшло менше. Потім їх стало ще менше, й через тиждень зосталося в кота Орлика лише вісім учнів. Можливо, родичі перестали відпускати їх до школи, можливо кошенята самі злякалися труднощів. Учитель спочатку дуже засмутився, але, бачачи, яких успіхів досягла решта учнів, заспокоївся.

— Як визначити, звідкіля дме вітер? — запитував він учнів.

— Звідтіля, куди летять птахи, — відповів Хвостик.

— От і ні, — сказав учитель. — Треба злетіти і подивитися на найближче село. Вітер дме у той бік, куди валує дим із димарів. А яку погоду вважаємо нельотною для котів? Відповідай, Петренку.

Учитель очікувано зосередився на постаті сіренького котика.

— Гм, от... дощ, грозу, пургу, заметіль... град... землетрус...

— Молодчина. А як дізнатися, чи буде дощ? — запитав кіт Орлик.

— За ластівками, — відповів Васько Утюженко. — Перед дощем вони літають низько над землею.

— Похвально! — вчитель був задоволений. — Я гадаю, що можна починати польоти.

— Ура!!! — вигукнули кошенята.

Наступний день був сприятливим для польотів. Кошенята урочисто поклялися поводитися чемно в небі й не ображати птахів.

— Сьогодні, — мовив кіт Орлик, — ми вчитимемося злітати. Для цього слід стати на злітну стежинку, швидко розігнатися й, коли відчуєте, що вуха самі притиснулись до маківки, робите глибокий вдих, підскакуєте догори й розставляєте лапи в сторони. Зрозуміло?

— Еге ж, зрозуміло, — за всіх відповів Петренко.

— От давай, Петренку, спробуй! — запропонував учитель. Сіреньке кошеня вийшло на злітну стежинку, на мить застигло, а потім так рвонуло з місця, що аж повітря сколихнулося. Воно пробігло всю стежинку й урізалось в ялинку, що росла з іншого боку галяви. З ялинки відразу ж опали всі голки. Весь зелений од глищі котик повернувся на початок стежинки, знічено потупивши погляд.

— Гаразд, гаразд! Ти просто забув підскочити, — учитель підійшов до кошеняти й почав вибирати з нього голки.

— У мене вийде! — насуплено пробубонів Петренко.

— Звичайно, вийде! — погодився вчитель. — А тепер спробуй ти, Утюженку.

Васько вийшов на стежинку, розігнався й несподівано для всіх злетів. Він пролетів над низькими яличками й із тріскотом упав у малинник. Повернувся на галяву подряпаний, але дуже задоволений:

— Чудово! — зрадів за нього учитель.

Цього дня більше ніхто не злетів. Погода зіпсувалася. Здійнявся вітер, небо затягло хмарами й почав накрапати студений дощик. Кіт Орлик закінчив урок, попрощався з учнями й заскочив до хатинки сушитися...

*Андрій Курков
(Переклад Володимира Германа)*

ДРУГА ПОДОРОЖ НА МІСЯЦЬ

(Уривок із повісті “Пригоди барона Мюнхгаузена”)

Читач уже ознайомився з моєю першою мандрівкою на Місяць. Тоді мені треба було дістати свою срібну сокиру. Але того разу я недовго пробув на Місяці й не встиг познайомитися з тамтешніми мешканцями та їхнім життям. На щастя, скоро випала мені нова нагода там побувати.

Друга моя подорож була не така небезпечна й куди приємніша, ніж попередня. Цього разу я пробув там досить довго і повернувся звідти з силою-силенною цікавих спостережень, якими й хочу поділитися з читачами.

Спробую послідовно і, наскільки мені дозволить пам'ять, детально розповісти про мою подорож.

Якось я отримав запрошення на гостину від одного з моїх далеких родичів. Оскільки в той час я не мав жодних нагальних справ, а мій родич у листі нарікав, що я геть про нього забув і це його дуже ображає, то надумав пристати на його пропозицію і негайно вирушив у дорогу.

Родич мій був казково багатий і жив сам-один у своєму розкішному маєтку на березі моря, тож вельми зрадив моєму приїздові. Наступного дня він повів мене на оглядини свого розкішного палацу, який стояв на високому пагорбі, обсаджений чарівним тінистим парком. Під час прогулянки він повідомив, що призначає мене своїм єдиним спадкоємцем, як найдостойнішого з усіх його численних родичів.

Між іншим, він розповів мені, що життя його в глушині й самотності було б вельми одноманітне, якби він не розважав себе астрономією і не читав би на дозвіллі книжок, в яких описано усілякі подорожі.

Після тривалих розмірковувань він переконався, що на Місяці неодмінно живуть такі самі мешканці, як у королівстві Бробдіньяг, про яке відомо з мандрів Гуллівера. Розповіді Гуллівера завше здавались мені казкою, і я висловив свою думку моєму родичеві. Одначе він і далі наполягав на своєму і запропонував мені помандрувати разом з ним на Місяць.

Я охоче погодився, ми спорядили корабель і вирушили в дорогу. Довго мандрували ми по морю, причому з нами не сталось нічого вартого, аби це описувати, якщо не враховувати зустрічей із людьми, які гасали в повітрі й витанцьовували менует.

Аж ось нарешті небо змилося, здійнялася страшна буря, і наш корабель величезною хвилею підкинуло в повітря на тисячу миль*. Якийсь час він непорушно стояв над водою. Та невдовзі свіжий вітерець напнув вітрила і швидко поніс нас угору.

Так ми мандрували над хмарами тижнів із шість і відкрили круглу та блискучу велику країну. Ми в'їхали в пречудову гавань, вийшли на берег і зауважили, що землі, в які ми втрапили, аж ніяк не безлюдні. Довкруг себе ми бачили міста, дерева, гори, річки, озера. Ми подумали, що знову втрапили на Землю, але скоро переконались, що це Місяць.

Людей ми попервах не помітили, але, звівши очі догори, ми вгледіли високо над нами велетнів, які їздили верхи на грифах. У кожного птаха було три голови, а крила їхні простягались щонайменше на півмилі завширшки. Хоч би на що ми поглянули, все вражало нас своїми розмірами. Простий комар, скажімо, був завбільшки з нашу вівцю.

Коли ми перебували в цій країні, її повелитель готувався до війни з Сонцем. Він запропонував мені звання офіцера, але я відмовився від цієї честі, бо не збирався довго затримуватися на Місяці. Цікаво те, що там не виготовляють зброї, як у нас на Землі, а користуються дарами природи. Замість дротика, наприклад, мешканці Місяця застосовують хрін, який убиває кожного, в кого влучить. Коли ж запас хрону вичерпується, вони стріляють спаржею. А щитами воїнам слугують велетенські печериці...

*Рудольф Еріх Распе
(Переклад Олени Юркевич)*

*Миля — міра довжини, що і тепер використовується у багатьох країнах.
1 миля = 1,609344 км.

ХТО НАЙКРАЩИЙ МАЙСТЕР НА ЗЕМЛІ?

Це було дуже давно. В одному селі на Україні дівчатам і жінкам захотілося показати свою майстерність. Домовились, що в неділю усі прийдуть на сільський майдан, і кожна принесе найкраще, що вона зробила своїми руками: вишитий рушник, полотно, скатертину.

І ось у неділю дівчата й жінки прийшли на майдан. Принесли безліч дивовижних речей. У дідусів і бабусь, яким громада доручила назвати найкращих майстринь, аж очі розбіглися: так багато було талановитих жінок і дівчат. Дружини й доньки багатіїв принесли вишиті золотом і сріблом шовкові покривала, тонкі мережані занавіски.

Але несподівано для всіх перемогла Марина — дружина бідняка. Вона не принесла ні вишитого рушника, ні мережив, хоч усе це вміла чудово робити. Вона привела п'ятирічного сина Петруся. А Петрусь приніс жайворонка, якого сам вирізав з дерева. Приклав Петрусь жайворонка до губів — заспівала, защебетала пташка, як жива.

Усі стояли, затамувавши подих, а над майданом, у блакитному небі, заспівав справжній, живий жайворонок, який прилетів на спів Петрусєвого жайворонка.

“Той, хто творить розумну і добру людину, — найкращий майстер на землі”, — таким було рішення старих людей.

Василь Сухомлинський

НАЙКРАЩА ЛІНІЙКА

Микола й Роман сидять за однією партою. У Миколи за письмові роботи завжди п'ятірки, інколи четвірка. А в Романа — самі трійки.

Ось і сьогодні роздала вчителька зошити з тим диктантом, що вчора писали. У Миколи п'ятірка, а в Романа ніякої оцінки,

бо забагато помилок. Написала вчителька: “Треба краще працювати”. Засумував Роман.

Після уроку мови пішли діти в майстерню. Там був урок ручної праці. Кожному учневі вчитель дав дощечку й загадав зробити лінійку.

Микола й Роман працювали поруч. У Миколи вийшла лінійка крива, кострубата. А в Романа — рівна, гладенька, гарна.

Учитель сказав:

— У Романа лінійка найкраща. Йому ставлю п’ятірку. А тобі, Миколо, ніякої оцінки не можу поставити. Треба краще працювати.

Засумував Микола.

Закінчився урок. Роман просить учителя:

— Дайте мені ту лінійку, що я зробив.

— Бери, — дозволив учитель.

Роман взяв лінійку, приніс її в клас і поклав на парту, поруч із зошитом, в якому за диктант немає ніякої оцінки.

Василь Сухомлинський

ДОБРЕ ІМ’Я

У старого шевця Василя було двоє синів: Стефан та Петро. Хлопці були добрі, слухняні, поважали батька й ніколи не противилися його приказам. Старий тішився ними, але дуже йому було прикро, що не міг дати їх до вищих шкіл, бо хлопці були здібні і мали дуже велику охоту до науки. По закінченню народної школи дав Стефана в місто до столяра, а Петро мусив термінувати¹ таки в батька. Матері вже не було, бо давно померла, а вони оба провадили маленьке господарство. Але спокій не потривав довго; старий занедужав, і хоть слабкість не здавалася небезпечною, та протягом кількох днів так упав на силах, що казав прикликати Стефана, аби міг з ним ще побачитися.

Плачучи, стояли оба хлопці коло ліжка хорошего батька. Він дивився довго на них, потім сказав:

— Діти мої! Жаль мені, що лишаю вас ще такими молодими та недосвідченими. Не маю ніяких маєтків, не лишаю вам нічого, лиш добре, чесне ім'я.

— А чи не є се великим скарбом мати добре, чесне ім'я? — сказав Стефан, цілуючи батька по руках.

— Так, і тому старайтеся не запропастити сього скарбу, не сходіть з дороги чесноти, й будете завше задоволеними, бо нічо не дає чоловікови більшого щастя, як чисте сумління.

Батько помер, а хлопці, поховавши його, не дуже забавлялися на селі. Стефан мусив йти до своєї роботи, а Петро, що не хотів лишитися брата, пішов з ним. Зараз при шуканню місця для молодшого брата переконався Стефан, що добре ім'я багато значить в світі, бо як майстер довідався, що Петро — син старого Василя, сказав:

— Старий був дуже чесний чоловік, його сина прийму до себе, хоть мені тепер не потрібно термінаторів², бо маю їх подостатком.

І не жалував того, що приймив Петра до себе, бо сей був пильний, послушний, так що майстер ставив його не раз другим за примір.

Літа минали. Оба брати вже визволилися і мешкали разом. Вони урядили собі гарну, чистеньку кімнатку, працювали пильно, а в вільних годинах не ходили на забави та гулянки, як їх товариші, но читали пожиточні книжки, до котрих ще змаленьку мали велике замиловання. Стефан вчився также рисувати, бо казав, що не думає остати вічно простим столяром, а хоче в сім заводі³ добитись чогось ліпшого. Оба свято тримались послідних батькових слів, стереглися злого товариства та не сходили з чесної дороги.

— Нам здав би ся ще столик до писання! — сказав раз Петро до Стефана. — Чи не міг би ти зробити?

— Не маю тепер часу, та й матеріал дуже дорогий, але я чув, що в сім тижні відбудеться велика ліцитація⁴. Мають продавати ціле урядження багатого пана, що недавно тому помер, може, би там тано⁵ дістав.

— Справді, може, би купилося, бо ти на великім столі все рисуєш, а як я хочу що написати, не маю місця.

За пару день стояв в кімнаті старий, притертий вже столик до писання. Оба брати набули його на ліцитації, і Стефан казав, що під його руками дістане столик цілком новий вигляд.

Брати тішилися сим своїм здобутком, обзирали його з всіх сторін, отворяли і засували шухляди та все говорили, що такого вигідного і таного столика, чей⁶, ніде не знайдеться.

Одного вечора ховав Стефан свої прибори до рисування в шухляду столика. Шухляда не хотіла чогось засунутися назад. Він потиснув ліпше, а втім вискочила з бічної стіни тайна криївка, котрої брати ще не виділи. В ній лежала купа паперів. Брати взяли їх в руки і побачили, що се були банкноти. Вони означали великий маєток.

— От сеє щастя, — сказав Петро, — тепер зможемо отворити собі самостійні робітні і станемо багатими.

Стефан видивився на нього.

— Чи ти справді лишив би сесі гроші у себе? — запитав сумно. — Чи ти забув так скоро на батькові слова?

Петро склонив голову, йому стало встидно.

— Я думав, що як ми гроші найшли, вони належать до нас, — сказав.

— Ні, вони належать до кривних колишнього властителя столика. Він був собі якийсь дивак, коли нікому нічо про сесі гроші не казав. А може, хотів, щоби кривні самі гроші найшли, но коли вони столик продали, не знаючи, що в нім знаходиться, ми повинні віддати їм гроші.

Петро стояв з сльозами в очах перед братом.

— Не гнівайся на мене, — сказав, — я не знав, що річ так мається, я не хочу чужого добра. Но що ти тепер зробиш з тими грішми?

— Піду до правного властителя, щоби він їх відобрав собі.

Взяв капелюх і пішов до найближчого кривного, котрого при закупці столика показували йому.

Той здивувався дуже, коли Стефан оповів йому, чого прийшов до нього. Зараз зібрався і пішов до помешкання братів, щоби відобрати свою власність.

— Після права належиться вам десятина найденої суми, — сказав, дивлячися на обох хлопців, — але що ви були такі

чесні і не затаїли її цілої для себе, то я дав вам четвертину, щоби улегшити для вас дорогу в життю. Будьте й даліше такими чесними, а нагорода за те не мине вас.

Поступок братів так зворушив його, що він займився дальшою їх долею. Петрові урядив самостійну робітню, а Стефана, що хотів ще вчитися, післав до промислових шкіл.

В добробиті не забували брати ніколи на слова старого батька, а тримали його добре ім'я в великій пошані Вони ж дізнали на собі, що чесність приносить лиш добрі плоди.

Євгенія Ярошинська

¹Термінувати — набувати стажу й досвіду.

²Термінатор — тут стажист.

³Завод (завід) — тут: те саме, що професія.

⁴Ліцитація — аукціон.

⁵Тано — дешево.

⁶Чей — мабуть.

РОЗУМНА НАСУНЯ

Одна багата бездітна газдиня загадала була взяти яку бідну дівчинку за свою. Скоро про се зачули в селі, зголосилося до багатой газдині кілька бідних дівчат, що хотіли стати багацькими вихованками. Але газдиня не могла якось рішитися, котру би з них брати, бо виділа, що вони всі удають перед нею смирних та працюовитих. Аж одного дня прийшла їй добра гадка. Вона скликала їх до себе, дала кожній по кроні і сказала до них:

— Сьогодні ярмарок в місті, йдіть на торг і купіть собі, що хочете, тільки маєте мені показати відтак, що котра купила.

Дівчата розбіглися спішно домів, щоби прибратися трохи, а звідтам далі до міста.

Повертаючи вечором з ярмарку, вступили до багатой газдині, аби показати їй, що кожда купила. Була там купа блискучих пацьорок¹, перстенів, кільчиків², лент і т. ін. Лиш одна дівчинка, Настуня, не купила нічого такого, але кавалок полотна, голку та трохи червоної волічки³, бо мала велику охоту навчитися вишивати. Се сподобалося багатій газдині і вона сказала:

— Виджу, що ти розумна дитина, бо не дбаєш про непотрібне, а хочеш навчитися чогось доброго і хосенного. Другі дівчата показали найвиразніше, що вони не дбають про нічо більше, як красно убраться та нічого не робити. Від сьогодні ти будеш моєю донькою.

Євгенія Ярошинська

¹Пацьорки — намисто.

²Кільчики — сережки.

³Волічка — нитка з високоякісної вовни.

ЧЕМПІОН СВІТУ СЕРЕД ВІНАХІДНИКІВ

— Що за дивна назва? — питаєш ти. — Хіба є чемпіонати світу серед винахідників? Це ж не футбол і не шахи!

І все ж таки...

У цій книжці є розповіді про людей, зробивших тільки один винахід. Ми пам'ятаємо про них і вдячні їм. Деяким вдалося винайти більше — десятки різних речей. Це просто чудово! Але жила в Америці людина, яка за своє життя зробила більше тисячі винаходів. А точніше, 1093! Ні один інший винахідник не вигадав і половини цієї кількості. Ім'я цієї людини — Томас Альва Едісон. Давайте-но подивимось кілька днів його життя.

1859 рік. Тому 12 років.

— Місіс Едісон, я хочу серйозно поговорити про Вашого сина, — почала вчителька.

Мама приречено зітхнула і приготувалася слухати.

— Те, що він не може всидіти і п'яти хвилин, іще так-сяк, — продовжувала вчителька гнівним голосом, — але віршів з Біблії він знає менше, ніж найтупіший учень в класі!

Так, не давались йому біблейські вірші. Вже і сестра йому допомагала, і мати, а вони ніяк не хотіли триматися в голові.

— Простіть мене, міс, але мій син зовсім не дурний, — розпочала мати.

— Ви так гадаєте? — ехидно спитала вчителька, — Може його кмітливість полягає в тому, що він не дає працювати усьому класу? — І, побачивши, що мати хоче заперечити, добавила безапеляційним тоном:

— Я гадаю, Вам ліпше забрати Тома зі школи. В іншому випадку ми самі його виставимо.

1865 рік. Тому 18 років.

— Ці телеграфісти зведуть мене з глузду! — каже начальник залізниці своєму заміснику. — Ти ж знаєш Тома Едісона? Ну цього, глухуватого на одне вухо? Заходжу я до нього сьогодні вночі на телеграф, розмовляємо про те, про се, і раптом його телеграфний апарат починає сам передавати телеграму!

— Може, приймає?

— Та ні, веде передачу. Передає той сигнал, який телеграфісти передають кожну годину. Ну, знаєш, у знак того, що вони не послули. Так цей Том, виявилось, вигадав штуковину, яка сама посилає цей сигнал, а сам спить, як немовля! Я вирішив вигнати його з роботи!

— Ні, так не піде. Том — ліпший телеграфіст.

— Так, я знаю, але якщо всі такі штуки собі поставлять в апарати, ніякої роботи не буде.

— Теж вірно. Слухай, пам'ятаєш ту телеграму із Нью-Йорка з проханням направити до них гарного телеграфіста? Давай пошлемо Тома. Телеграфіст він добрий. А якщо вночі засне коло апарату, так нехай про це дбає начальство.

1869 рік. Томасу Едісону 22 роки.

— Містер Едісон, ви молодець! Ваш новий телеграфний апарат вже два тижні працює без несправностей. Де ви його дістали?

— Ніде. Сам сконструював. Ось патент на нього.

— Грандіозно! Ви збираєтесь почати випуск цих апаратів?

— Ні. Ви.

— Але, містере Едісоне, ми не виробляємо телеграфних апаратів. Ми біржева контора. Хоча... Скільки Ви хочете за патент?

— А скільки Ви дасте?

Запанувала тиша. Співрозмовники очікувально дивляться один на одного.

— Якщо дасть три тисячі доларів, я продам, — подумав Едісон. — Краще б, звичайно, п'ять. Он як задумався. Видно, хоче купити.

Едісон знав: той, хто буде робити його апарати, буде

отримувати мільйони. Але навіть за такі гроші він не займався б виробництвом. Він хотів займатися винахідництвом.

— Ну що ж, — перервав тишу біржевик, — що ви скажете про 40 тисяч за патент?

— Згоден, — відповів Едісон враз захриплим голосом.

На отримані гроші Едісон відкрив конструкторське бюро. Спочатку в нього працювали три співробітники. Потім тридцять, а згодом триста.

Обов'язки співробітників були прості і незбагненні. Потрібно було вміти робити усе, нічого не винаходячи самому. Але так не буває. Попрацює тямущий робітник — а інших Едісон не брав — і біжить до шефа зі своїм винаходом. Едісон вислухає, порадить як краще продати, якщо необхідно, допоможе грошима і... звільнить з роботи. Можеш винаходити — винаходь. Але не в фірмі Едісона. Йому своїх ідей ніде діти.

Працювати у нього було почесно, хоча і важко. Але більше від усіх працював сам шеф. Він приходив на роботу першим, а йшов останнім. Сніданок, обід і вечерю йому приносили просто у кабінет. Його робочий день тривав дев'ятнадцять з половиною годин. П'ятнадцять хвилин пішки на роботу, п'ятнадцять додому. Чотири години залишалися на сон. І так тривало 61 рік! Тільки наприкінці життя, коли йому виповнилося вісімдесят, Едісон став працювати менше.

Я дуже боюся, що дехто може уявити собі Едісона нудним, вічно стомленим важкою працею. Навпаки. Це була весела і доброзичлива людина, яка товаришувала з іншими винахідниками. І тими, хто у нього колись працював, і тими, хто став винахідником без нього. Усі свої 84 роки він жив із задоволенням.

Винахідництво зробило його життя щасливим.

Електрична лампочка і лічильник біля дверей, телефон і телеграф, величезні машини на електростанціях і крихітні детальки всередині комп'ютерів, програвачі і радіоприймачі багато в чому стали такими, як зараз, тому що до них доторкнувся геній Едісона.

Марко Беденко

ВСЕ

Того самого дня, кілька місяців після народження, малий кульгавий Леонардо (якого звали Лео) і Томазо опинилися у дитячому будинку. Працівниці ставилися до них дуже добре, а діти з початкової школи, до якої ходили, — не надто. Діти часто виявляли жорстокість у стосунку до несміливого Лео, але Томазо вмів заступитися, оскільки був хлопцем сильним і розумним. Він був найліпшим учнем у класі і найспритнішим хлопцем на подвір'ї. Томазо допомагав бідному Лео і завжди залишався поруч із ним. Заспокоював його, коли той боявся, чекав на нього, коли той гуляв, бавився з ним, старався, аби друг не переймався своїм каліцтвом, веселив його, розповідаючи різні потішні історії.

До дитячого будинку часто приходили подружні пари, знайомилися з дітьми, брали їх на прогулянку, думаючи про можливість усиновлення. Ніхто не цікавився калікою Лео, а Томазо завжди вигадував якусь причину, аби не йти на прогулянку разом із гістьми. Він двічі вчинив так із доктором Туріні і його дружиною Анною.

Одного разу у неділю доктор Туріні покликав Томазо і глянув йому просто в очі.

— Ти розумний хлопчик. Хочеш жити у нас? Поки що ти був би тільки під нашою опікою, але ми хотіли б прийняти тебе як сина. Що скажеш?

Томазо відібрало мову. Мати тата і маму, як усі...

— О, та-ак, — прошепотів він.

Та раптом радість зникла з його очей. Якщо він піде, то хто опікуватиметься малим кульгавим Лео?

— Я... дуже дякую, — сказав він, — але не можу піти до вас! І втік, аби доктор не помітив його сліз.

Трохи згодом доктор разом із працівниками дитбудинку розшукав його. Томазо саме допомагав Лео взути спеціальне ортопедичне взуття. Доктор глянув на нього:

— То через нього ти не хотів стати нашим сином?

— Я... я — це все, що у нього є... — відповіла дитина.

Напевно існує хтось, для кого ти є “усім, що у нього є”.

Бруно Ферреро

(Переклад Наталки Римської)

ДЖЕРЕЛА ЗАПОЗИЧЕННЯ ТВОРІВ

1. Андерсен Г.К. Казки/ Пер. з дан. та вступ. слово О. Іваненко. — Донецьк: Донбас, 1992. — 190 с.
2. Антологія української художньої літератури для дітей в трьох томах. Том 1/ Упоряд. Іван Соболев, Богдан Чайковський. — К.: Веселка, 1968. — 455 с.
3. Антологія української художньої літератури для дітей в трьох томах. Том 2/ Упоряд. Іван Соболев, Богдан Чайковський. — К.: Веселка, 1968. — 431 с.
4. Антологія української художньої літератури для дітей в трьох томах. Том 3/ Упоряд. Іван Соболев, Богдан Чайковський. — К.: Веселка, 1968. — 447 с.
5. Байки: Навчальний посібник/ Упорядники: Будна Н.О., Паронова В.І. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2006. — 96 с.
6. Беденко М.В. Найвідоміші штани: Книга про винаходи та винахідників. — Вінниця: ПП «АІСТ-прес», 1997. — 68 с.
7. Веселі пригоди: Оповідання, казки, вірші, приповідки, прислів'я, приказки, скоромовки. Для мол. шк. віку/ Упоряд. І.В. Маценко. — К.: Веселка, 1986. — 191 с.
8. Волков О.М. Чарівник Смарагдового міста. Урфін Джус і його дерев'яні солдати: Повісті для мол. та серед. шк. віку/ Пер. з рос. Ф.М. Ксензенка. — К.: Веселка, 1992. — 359 с.
9. Гжицький В.З. Пролог до осені: Оповідання, нариси, етюди. — Львів: Каменяр, 1978. — 191 с.
10. Грінченко Борис: Твори в двох томах. Том 1/ Упоряд. І.І. Пільчука, В.В. Яременка. — К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1963. — 603 с.
11. Давидов А.І. Не так вже й тісно на Землі: Повісті, оповідання. — К.: Дніпро, 1987. — 403 с.
12. Дорогами і стежками історії України: Збірник художніх творів для мол. та серед. шк. віку/ Авт.-упорядник Слабошпицький М.Ф. — К.: Школа, 2002. — 224 с.
13. Езопові байки: Для мол. шк. віку/ В переказі П. Цімікалі; пер. з новогрец. В.О. Забаштанського та А.М. Чердаклі. — Вид. друге, доп. — К.: Веселка, 1990. — 253 с.
14. Казки зарубіжних письменників: Для мол. та серед. шк. віку/ Упоряд. та передм. В.Г. Гримича. — К.: Веселка, 1997. — 463 с.
15. Калинова сопілка: Антол. укр. нар. проз. творч. для ст. шк. віку/ Упоряд., передм., приміт. О.Ю. Бріциної, Г.В. Довженюк, С.В. Мишинича. — Вид. 2-ге, перероб. — К.: Веселка, 1998. — 430 с.
16. Кобзарик: Збірник для молодших школярів/ Упоряд. І. Січовик. — К.: Веселка, 2006. — 320 с.
17. Костенко Л.В. Вибране. — К.: Дніпро, 1989. — 559 с.
18. Кун М.А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. 4-е видання. — Тернопіль: АТ «Тарнекс» за участю МП «Мальви», 1993. — 416 с.
19. Курков А.Ю. Пригоди Пустомеликів та інші історії/ Пер. з рос. В. Германа. — К.: Махаон, 2003. — 112 с.
20. Лицарі волі. Книга перша. — К.: Товариство «Знання України»; Видавничо-поліграфічний центр «Знання», Український мовно-інформаційний фонд, 1992. — 240 с.
21. Ліндгрэн Астрід. Міо, мій Міо; Расмус-волоцюга; Брати Лев'яче Серце: Повісті для мол. шк. віку/ Пер. із швед. О.Д. Сенюк. — К.: Веселка, 1990. — 432 с.

22. Ліндгрєн Астрїд. Роня, донька розбїйника: Повїсть для мол. шк. вїку/ Пер. із швед. О.Д. Сенюк. — К.: Веселка, 1987. — 167 с.
23. Лотоцький Антїн. Княжа слава. Історичнї оповїданнн. — К.: Дитяча бїбліотека журналу «Соняшник», 1991. — 47 с.
24. Лучук В.І. Найрїднїші слова: Вїрші, казки для мол. шк. вїку. — К.: Веселка, 1989. — 223 с.
25. Мїй краю рїдний: Збїрник художнїх творїв про природу/ Упоряд. А.Т. Дїдкївська, В.Д. Крушинська. — К.: Радянська школа, 1986. — 319 с.
26. Мїфи Стародавнього Єгїпту, Індїї, Китаю, Вавилона/ Пер. з рос.; упоряд. О.Д. Буханенко. — Одеса: Маяк; РІНО, 1995. — 56 с.
27. Нєстайко В.З. Казковї пригоди і таємницї: Повїстї-казки для мол. шк. вїку/ Передм. А.Г. Костецького. — 2-ге вид. — К.: Веселка, Тернопїль: Навчальна книга — Богдан, 2006. — 447 с.
28. Нєстайко В.З. Тореадори з Васюківки: Трилогія про пригоди двох друзїв. Для серед. шк. вїку/ Передм. Б.Й. Чайковського. — 6-ге вид. — К.: Веселка, Тернопїль: Навчальна книга — Богдан, 2002. — 437 с.
29. Олєсь Олєксандр. Все навколо зеленїє: Вїрші, поеми, казки для мол. та серед. шк. вїку/ Упоряд., передм. Р.П. Радїшевського. — К.: Веселка, 1990. — 318 с.
30. Позакласне читаннн: Збїрник художнїх творїв. Посїбник для учнїв 4 класу. — П'яте вид., виправ. і доп./ Упор.: Будна Н.О., Головка З.Л. — Тернопїль: Навчальна книга — Богдан, 2006. — 176 с.
31. Проїслєр Отфрїд. Водянїчок: Казки для мол. шк. вїку/ Пер. з нїм. та передм. В.Т. Василюка. — 2-ге вид., доп. — К.: Веселка, 1992. — 284 с.
32. Рамаїна. Давньоїндїйський епос в прозовому переказї Премчанда. Для сер. шк. вїку. (Скороч. пер. з хїндї С.І. Наливайка). — К.: Веселка, 1979. — 144 с.
33. Рауд Е. Муфтік, Пївчеревичок і Мохобородько: Повїсть-казка. Книга друга. Для мол. шкїл. вїку. (Переклад з єстонської О.С. Завгороднього). — К.: Веселка, 1981. — 72 с.
34. Розлилися крутї бережечки: Українські народнї піснї та думи/ Упоряд. О. Микитенко. — К.: Веселка, 1972. — 228 с.
35. Свїт від А до Я. Хрестоматїя свїтової лїтератури для початкової школи. У 3-х кн. Кн. 2: Ісландїя — Португалїя/ Упоряд. Г. Кирпа, Д. Череднїченко. — Тернопїль: Навчальна книга — Богдан, 2007. — 368 с.
36. Свїт від А до Я. Хрестоматїя свїтової лїтератури для початкової школи. У 3-х кн. Кн. 3: Росїя — Японїя/ Упоряд. Г. Кирпа, Д. Череднїченко. — Тернопїль: Навчальна книга — Богдан, 2007. — 448 с.
37. Сєтон-Томпсон Ернєст. Вїннїпєзький вовк: Оповїданнн для мол. та серед. шкїл. в./Пер. з англ. Н.Т. Кузнецової. — К.: Веселка, 1983. — 54 с.
38. Сїмоненко В.А. У твоєму іменї живу: Зб. для серед. та ст. шк. вїку/ Упоряд. В.В. Яременка, передм. О.Т. Гончара. — К.: Веселка, 1994. — 350 с.
39. Слово до слова — весєла розмова: Оповїданнн, казки, вїрші, байки, приповїдки, прислїв'я, приказки, народнї усмїшки: Для мол. та серед. шк. вїку/ Упоряд. І.М. Артемчука та Т.Г. Качалової. — К.: Веселка, 1994. — 223 с.
40. Супрунєнко П.П. Знайдєна скарбниця. Легенди. — К.: Веселка, 1969. — 139 с.
41. Сухомлїнський В.О. Вогнегрївий коник: Казки, прїтчї, оповїданнн/ Упоряд. і передм. О.В. Сухомлїнської. — 2-ге вид. — К.: Вікар, 2008. — 200 с.

42. Сухомлинський Василь. Казки Школи під Голубим Небом: Казки, притчі, оповідання/Упоряд. О.В. Сухомлинська. — К.: Освіта, 1991. — 191 с.
43. Тютюнник Г.М. Твори. Книга 1: Оповідання/Упоряд. А. Шевченко, передм. О. Гончара. — К.: Молодь, 1984. — 328 с.
44. Українка Леся. Давня казка/Упоряд. та передм. Л. Ліщинської. — К.: Школа, 2006. — 240 с.
45. Українська дитяча література. Хрестоматія/ Упоряд. Т.В. Вовк, В.С. Савенко. — К.: Вища школа, 1976. — 416 с.
46. Українська дитяча література. Хрестоматія. Частина 1/ Упоряд. І.А. Луценко, А.М. Подолинний, Б.Й. Чайковський. — К.: Вища школа, 1992. — 382 с.
47. Українські народні казки та легенди/Упоряд. Т.Г. Качалова, О.Є. Шевченко. — К.: Школа, 2001. — 192 с.
48. Українські прислів'я, приказки, загадки/ Упоряд. І.І. Приходченко. — Донецьк: Сталкер, 2002. — 288 с.
49. Український фольклор: Хрестоматія для 5-11 кл./Упоряд.: О.Ю. Бріцина, Г.В. Довженюк, Н.С. Шумада; 2-ге вид. — К.: Освіта, 1998. — 752 с.
50. Ферреро Бруно. Політ сокола: Короткі історії для душі/ Пер. з пол. Н. Римської. — Львів: Свічачо, 2008. — 104 с.
51. Франко І.Я. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. — К.: Наукова думка, 1976. — Т. 1. — 502 с.
52. Ярошинська Євгенія. Найдорожчий скарб: Оповідання, казки, байки, переклади для дітей/ Упоряд., передмова, прим. Л. Ковалець. — Чернівці: Золоті литаври, 2007. — 172 с.

ДОДАТКИ

НОРМИ ТЕХНІКИ ЧИТАННЯ

Види читання	Семестр	Кількість слів за хвилину
1. Вголос	I	80-85
	II	90-95
2. Мовчки	I	100-150
	II	110-170

“ЧИТАЦЬКА СТЕЖИНКА”

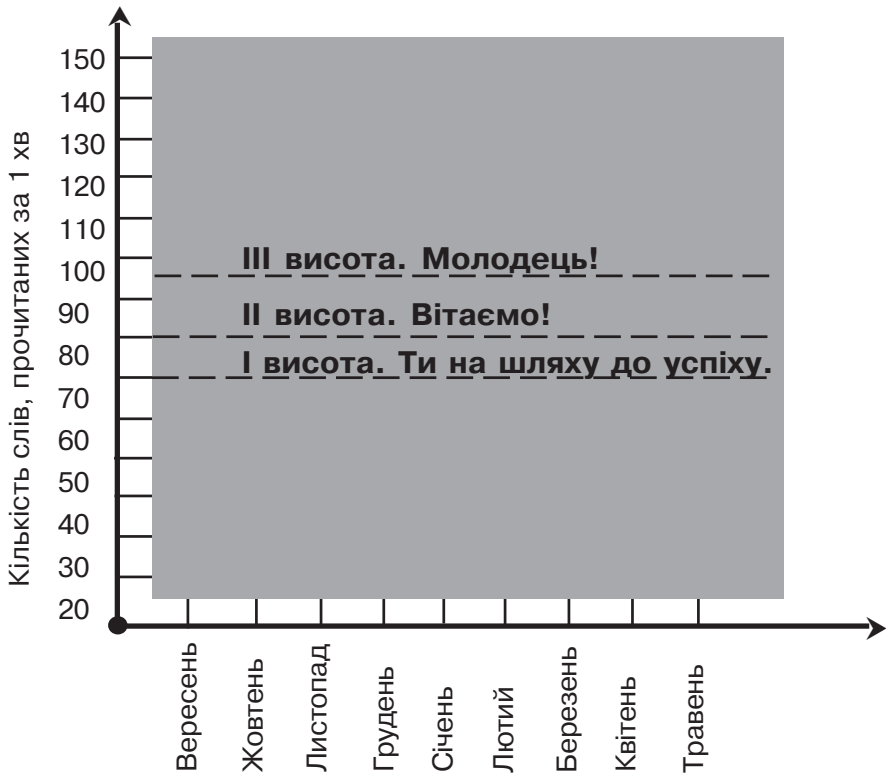
Юний друже!

Ти на “читацькій стежині”, яка веде тебе до вершини досконалого читання.

Кожного місяця (наприклад, 20 числа) перевіряй свою швидкість читання і позначай на схемі.

З’єднай усі зупинки. Це і буде шлях, який ти подолав протягом навчального року.

Щасливої дороги!

ЩОДЕННИК ЧИТАЧА

(твори, які ти прочитав самостійно)

№ з/п	Автор і назва твору	Жанр	Головна думка твору	Що запам'яталось, вразило

№ з/п	Автор і назва твору	Жанр	Головна думка твору	Що запам'яталось, вразило

№ з/п	Автор і назва твору	Жанр	Головна думка твору	Що запам'яталось, вразило

Зміст

I. “КНИГИ — МОРСЬКА ГЛИБИНА ...”

Дещо з історії книги. <i>Алла Коваль</i>	3
Перша бібліотека Київської Русі. <i>Віктор Близнець</i>	6
Велесова книга. <i>За Михайлом Слабошпицьким</i>	8

II. СКАРБИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ ДЛЯ ДІТЕЙ

Соціально-побутові казки	11
Козаки і смерть	11
Легенди	12
Синевирське озеро	12
Кріт	19
Три перстені	19

III. СКАРБИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Народні пісні	21
Дід рудий, баба руда	21
А в нашого Омелечка	21
Танцювала риба з раком	22
Календарно-обрядова поезія	22
У цьому дворку, як у вінку	22
Чи дома, дома пан господар?	23
Стоїт же, стоїт нова світлонька	23
Коло води-моря ходили дівочки	24
Вийшли в поле косарі	25
Історичні пісні	26
Зажирилась Україна, бо нічим прожити	26
Ой на горі та женці жнуть	26
Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче!	27
Прислів'я і приказки	28
Про Батьківщину	28
В своїй хаті своя правда, і сила, і воля	28
Про хліб	29
Заміни одну букву іншою	29
Скоромовки	31

IV. “ОСТАННІ АЙСТРИ ГОРЛИЦЬ ЗАЙШЛИСЯ БОЛЕМ...”

Осінні карнавали. <i>Ліна Костенко</i>	32
Осінь. <i>Інна Кульська</i>	33
Літо краснее минуло. <i>Леся Українка</i>	34
Снігурі. <i>Олександр Олесь</i>	34
Білочка. <i>Грицько Бойко</i>	35
Осінь. <i>Володимир Гжицький</i>	36

V. ВІКНО В ПРИРОДУ

Звернення. <i>Дмитро Павличко</i>	38
Прокинулись. <i>Олександр Копиленко</i>	38
Одуд. <i>Дмитро Білоус</i>	39
Зозуля. <i>Володимир Гжицький</i>	40
Волохан. <i>Микола Трублаїні</i>	42
Як свисне Бабак... <i>Григір Тютюнник</i>	52
Вінніпезький вовк. <i>Ернест Сетон-Томпсон</i>	56
Як мурахи попелиць “доять”. <i>Анатолій Давидов</i>	62
Гадука. <i>Костянтин Ушинський</i>	64

VI. ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Мурко й Бурко. <i>Іван Франко</i>	66
Найбільший скарб. <i>Євгенія Ярошинська</i>	68
Подорож у країну Навпаки. <i>Василь Симоненко</i>	72
Як виникло Сонце. <i>Володимир Лучук</i>	79
Чому горобці у вирій не літають. <i>Олександр Зима</i>	82
Сонячний зайчик і сонячний вовк. <i>Всеволод Нестайко</i>	87
Робочі Черевики. <i>Юрій Ярмиш</i>	92
Бурулька. <i>Оксана Іваненко</i>	94

VII. ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ ЗАРУБІЖНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Королева бджіл. <i>Брати Грім</i>	99
Слоненя. <i>Джозеф Ред'ярд Кіплінг</i>	101
Наймит Омелян і порожній барабан. <i>Лев Толстой</i>	110
Циганська голка. <i>Ганс Крістіан Андерсен</i>	118
Несподівані гості. <i>Джон Роналд Руел Толкієн</i>	121
Мала Баба Яга сердиться. <i>Отфрід Пройслер</i>	127

VIII. ТВОЇ РОВЕСНИКИ В ЖИТТІ І В ЛІТЕРАТУРІ

Тореадори з Васюківки (уривок). <i>Всеволод Нестайко</i>	130
Приблуда. <i>Степан Васильченко</i>	140
Яблука з криниці. <i>Василь Чухліб</i>	147
Брат знаменитого воротаря. <i>Михайло Слабошпицький</i>	148
Бляшанка. <i>Інна Кульська</i>	154
Чому Тимко подряпаний. <i>Грицько Бойко</i>	155
Хто чим хвалиться. <i>Грицько Бойко</i>	155

IX. МІФИ НАРОДІВ СВІТУ

Міфи Стародавньої Греції	156
Подвиг Прометея	156
Міфи Стародавньої Індії	157
Народження Рами	160
Царювання Рами	160
Міфи Стародавнього Китаю	164

Перша людина Пань-гу	165
Божественний землероб	166

X. ХТО НЕ ЗНАЄ СВОГО МИНУЛОГО, ТОЙ НЕ ВАРТИЙ СВОГО МАЙБУТНЬОГО

Двобій за сестру Либідь. <i>Антін Лотоцький</i>	169
Ольга Перевізниківна. <i>Антін Лотоцький</i>	169
Мудра володарка. <i>Антін Лотоцький</i>	171
Князь-переможець. <i>Антін Лотоцький</i>	172
Запорозька миска. <i>Павло Супруненко</i>	174
Степова квітка. <i>Павло Супруненко</i>	176
Як козаки взяли Азов. <i>Легенда</i>	179
Герць Хмельницького. <i>Легенда</i>	180
Іван Сірко. <i>Легенда</i>	181

XI. СВІТ УКРАЇНСЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ПОЕЗІЇ

Світає, край неба палає... <i>Тарас Шевченко</i>	184
Минають дні, минають ночі... <i>Тарас Шевченко</i>	184
Заповіт. <i>Тарас Шевченко</i>	185
І золотої й дорогої... <i>Тарас Шевченко</i>	186
Галаган! <i>Іван Франко</i>	187
Журавлі. <i>Іван Франко</i>	188
Мій шлях. <i>Леся Українка</i>	189
...Тішся, дитино, поки ще маленька... <i>Леся Українка</i>	190
...Хотіла б я піснею стати... <i>Леся Українка</i>	191
Вийшла мати з дітьми в поле... <i>Павло Тичина</i>	192
Сад зелений. <i>Павло Тичина</i>	193
Колискова. <i>Максим Рильський</i>	194
Дитинство. <i>Максим Рильський</i>	195
Шевченко. <i>Максим Рильський</i>	196
Грибок. <i>Максим Рильський</i>	196

XII. БАЙКИ

Ластівка й Шуліка. <i>Леонід Глібов</i>	198
Собака й Кінь. <i>Леонід Глібов</i>	199
Канарка та Синиця. <i>Борис Грінченко</i>	199
Жайворонок та Свиня. <i>Борис Грінченко</i>	200
Орел і лис. <i>Євгенія Ярошинська</i>	201
Покарана гордість. <i>Євгенія Ярошинська</i>	202
Дроворуб і лисиця. <i>Езон</i>	203

XIII. “ДИВУВАЛАСЬ ЗИМА, ЧОМ СЕ ТАЮТЬ СНІГИ...”

...Розвивайся, лозо, борзо... <i>Іван Франко</i>	205
Весна. <i>Олександр Олесь</i>	205
Таємниці старого дуба. <i>Анатолій Давидов</i>	207

Конвалії. <i>Марія Познанська</i>	210
Ластівки. <i>Наталя Забіла</i>	210
Повернулися гусоньки рано. <i>Ганна Чубач</i>	211
...Весна прийшла, та якось несподівано!.. <i>Ліна Костенко</i>	212
Весняні води. <i>Євген Гуцало</i>	213

XIV. ТВОРИ ЗАРУБІЖНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Брати Лев'яче Серце. <i>Астрід Ліндгрєн</i>	214
Роня, донька розбійника. <i>Астрід Ліндгрєн</i>	218
Пеппі оселяється у віллі "Хованка". <i>Астрід Ліндгрєн</i>	225
Маленький принц. <i>Антуан де Сент-Екзюпері</i>	229

XV. "РАЗ ДОБРОМ НАГРІТЕ СЕРЦЕ ВІК НЕ ПРОХОЛОНЕ..."

Дивний мисливець. <i>Василь Сухомлинський</i>	234
Хлопчик і Дзвіночок Конвалії. <i>Василь Сухомлинський</i>	234
Хто кого веде додому. <i>Василь Сухомлинський</i>	235
Намисто з чотирма променями. <i>Василь Сухомлинський</i>	236
Кому ж іти по дрова? <i>Василь Сухомлинський</i>	236
Шануйте старших! <i>Євгенія Ярошинська</i>	237
Добре за зло. <i>Євгенія Ярошинська</i>	238
Украла. <i>Борис Грінченко</i>	239

XVI. ПИСЬМЕННИКИ-ФАНТАСТИ — ДІТЯМ

Буревій. <i>Олександр Волков</i>	243
Нові струси. <i>Ено Рауд</i>	246
Дід Маноцівник. <i>Всеволод Нестайко</i>	249
Школа котоповітроплавання. <i>Андрій Курков</i>	253
Друга подорож на Місяць. <i>Рудольф Еріх Распе</i>	260

XVII. У КОЖНОГО Є СВІЙ ДАР

Хто найкращий майстер на землі? <i>Василь Сухомлинський</i>	262
Найкраща лінійка. <i>Василь Сухомлинський</i>	262
Добре ім'я. <i>Євгенія Ярошинська</i>	263
Розумна Настуня. <i>Євгенія Ярошинська</i>	266
Чемпіон світу серед винахідників. <i>Марко Беденко</i>	267
Все. <i>Бруно Ферреро</i>	270

Література	271
------------------	-----

Додатки

Норми техніки читання	274
"Читацька стежинка"	275
Щоденник читача	276

Навчальне видання
ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ
Барвисте коромисло
Хрестоматія із щоденником читача
4 клас

Упорядники:
ВАШКІВ Леся Петрівна
ОНИШКІВ Ольга Петрівна

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Любов Левчук*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Галини Телев'як*

Підписано до друку 11.08.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Прагматика. Умовн. друк. арк.
16,74. Умовн. фарбо-відб. 16,74. Накл. 3000 пр.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга — Богдан, Україна, м. Тернопіль, просп. С. Бандери, 34а, 46002.
Навчальна книга — Богдан, а/с 529, Україна, м. Тернопіль, 46008.
У випадку побажань та претензій звертатися: тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com